

ДРЖАВНА ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈА И ЦРНА ГОРА
САВЕТ МИНИСТАРА

ИНИЦИЈАЛНИ ИЗВЕШТАЈ О СПРОВОЂЕЊУ
КОНВЕНЦИЈЕ О ЕЛИМИНАЦИЈИ СВИХ ОБЛИКА
ДИСКРИМИНАЦИЈЕ ЖЕНА
ЗА ПЕРИОД ОД 1992. ДО 2003. ГОДИНЕ

Београд, 2005. године

У в о д

1. Иницијални извештај о примени Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена (у даљем тексту Конвенција) за период од 1992. до 2003. (првих шест месеци) године односи се на Савезну Републику Југославију (у даљем тексту СРЈ) и на државну заједницу Србија и Црна Гора (у даљем тексту СЦГ). Имајући у виду промену у организацији СЦГ у односу на СРЈ, као и положај држава чланица, договорено је да се Иницијални извештај састоји из два дела. У изради дела који се односи на СРЈ и Србију суделовали су надлежни органи државне заједнице и надлежни органи Србије, а у изради дела који се односи на Црну Гору надлежни органи Црне Горе. Прилог уз Извештај је и део који је припремио Координациони центар Србије и Црне Горе и Републике Србије за Косово и Метохију о стању у том региону, а који се даје у интегралној верзији.
2. Напомиње се да ће због периода на који се извештај односи, за назив земље углавном бити коришћена скраћеница СРЈ, као и да ће, имајући у виду садржај извештаја који следи, одређене правне одредбе према потреби, бити више пута наведене у његовим различитим деловима.
3. СРЈ је престала да постоји 4. фебруара 2003. године када је на основу Полазних основа за преуређење односа Србије и Црне Горе од 14. марта 2002. године, Савезна скупштина усвојила Уставну повељу државне заједнице Србија и Црна Гора (у даљем тексту Уставна повеља – Службени лист СЦГ бр. 1/2003). Повељу о људским и мањинским правима и грађанским слободама (у даљем тексту Повеља о људским правима), као саставни део Уставне повеље, Савезна скупштина је усвојила 23. фебруара 2003. године (Службени лист СЦГ бр. 6/2003).
4. Стварање државне заједнице Србија и Црна Гора, заснива се на поштовању људских права свих њених грађана, што је наглашено и у Уставној повељи и у Повељи о људским правима, која је и донета полазећи са становишта да су људска и мањинска права темељ сваке заједнице опредељене за демократију, мир, толеранцију, поштовање људских права, владавину права и социјалну правду.
5. Према Уставној повељи нова држава, односно држава следбеница СРЈ, са именом Србија и Црна Гора, заснива се на равноправности две државе чланице, државе Србија и државе Црна Гора (чл. 1 и 2). Територију Србије и Црне Горе чине територије држава чланица; државна граница је неповредива; граница између држава чланица је непромењива, осим уз обострану сагласност (чл. 6). Држава Србија укључује Аутономну покрајину Војводину и Аутономну покрајину Косово и Метохију, која се у складу са Резолуцијом 1244 Савета безбедности УН тренутно налази под управом међународне администрације (Одлука о проглашењу Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора).
6. Србија и Црна Гора је један субјект међународног права, а државе чланице могу бити чланице међународних глобалних и регионалних организација за чије чланство није услов међународни субјективитет (чл. 14).
7. Органи нове државе су Скупштина Србије и Црне Горе (једнодомна; 126 посланика - 91 из Србије и 35 из Црне Горе), председник Србије и Црне Горе (мандат четири године), Савет министара (министар спољних послова, министар одбране, министар за међународне економске односе, министар за унутрашње економске односе, министар за људска и

мањинска права) и Суд Србије и Црне Горе (осам судија; одлуке Суда обавезујуће и без права жалбе; суд овлашћен да стави ван снаге законе, друге прописе и акте институција државе које су у супротности са Уставном повељом и законима Србије и Црне Горе). Србија и Црна Гора има војску која је под демократском и цивилном контролом (чл. 54).

8. Уставна повеља наводи да су циљеви Србије и Црне Горе поштовање људских права свих лица у њеној надлежности, очување и унапређење људског достојанства, равноправности и владавине права, укључивање у европске структуре, нарочито у Европску унију, усклађивање прописа и праксе са европским и међународним стандардима, стварање тржишне економије која се заснива на слободи предузетништва, конкуренцији и социјалној правди и успостављање и обезбеђивање неометаног функционисања заједничког тржишта на територији државне заједнице, кроз координацију и хармонизацију економских система држава чланица, а у складу са принципима и стандардима Европске уније (чл. 3).

9. СРЈ, а сада СЦГ, је смештена у југоисточном делу европског континента и заузима средишњи део Балканског полуострва површине 102.173 км² (Србија 88.361 км², Црна Гора 13.812 км²). Географски посматрано, Србија и Црна Гора спада у групу балканских, средњоевропских, медитеранских и подунавских земаља.

10. Становништво је мултиетничко, мултијезичко и мултиконфесионално. По подацима са последњих пописа Србија има 7.498.001 становника (попис из 2002. године; без Косова и Метохије), а Црна Гора 614.579 становника (попис из 1991. године).

11. Према поменутом попису у Србији се, од 7.498.001 становника њих 6.212.838 изјаснило као Срби (82,86%), 293.299 као Мађари (3,91%), 136.087 као Бошњаци (1,82%), 108.193 као Роми (1,44%) и 80.721 као Југословени (1,08%). Учешће припадника осталих националних и етничких заједница појединачно не прелази 1% од укупног броја становника. Највећи број становника навео је српски као материњи језик - 6.620.699 становника, а потом мађарски - 286.508 становника, босански - 136.749 становника и ромски - 82.242 становника. Најзаступљенија је православна вероисповест - 6.371.584 становника, затим католичка - 410.976 и исламска - 239.658 и друге.

12. Према полној структури, од 7.498.001 становника Србије, мушкараца има 3.645.930 (око 49%), а жена 3.852.071 (око 51%). Просечна старост становника је 40,2 године, с тим што је просечна старост мушкараца 39, а жена 41,5 година.

13. У региону Балкана последњих година у току је процес постконфликтне консолидације и дубоких и сложених унутрашњих промена у већини земаља, као и одређивања места појединих држава и региона у целини, у новој међународној констелацији. Поред одређених војно-политичких разлога основу тог процеса чини опредељење одлучујућих снага у водећим земљама света, а посебно европским, да се и у региону успостави политички и економски систем који је у тим земљама већ доказао своју ефикасност и виталност у односу на друге историјске моделе.

14. Пре десетак година СРЈ (као следбеница СФРЈ) је по већини битних параметара, била ближе западноевропској интеграцији него било која земља Источне Европе. Данас је иза њих, што је пре свега последица политике вођене у последњој деценији двадесетог века. Стога је пред Србијом и Црном Гором задатак да се истовремено и надокнади оно што је изгубљено и изврше неопходне политичке и економске промене које су већ учињене у земљама Источне Европе, сада чланицама или на прагу чланства Европске Уније. При

томе, међутим, треба имати у виду да те земље нису биле суочене са последицама дезинтеграције државе, ратних сукоба и санкција, великим бројем избеглица и другим проблемима. Такође, стање које је у СРЈ, посебно у Србији наслеђено после октобарских промена 2000. године у свим сферама друштвеног живота, а нарочито у економији, показало се тежим и сложенијим него што се мислило. То значи да се морају превазилазити последице политичке, економске, моралне, па и цивилизацијске разградње друштва до које је дошло за време претходне власти. У том циљу учешће и помоћ међународне заједнице били су и јесу врло значајни, како у консолидовању стања у земљи, тако и у њеном изласку из изолације.

15. Србија и Црна Гора је решена да испуњава своје међународне обавезе, што се односи како на поштовање Дејтонског споразума, чему доприноси развој односа са Босном и Херцеговином и Хрватском, тако и на превазилажење проблема на Косову и Метохији. Србија и Црна Гора, иако незадовољна положајем неалбанског становништва на Косову и Метохији, одлучна је да конструктивно сарађује са међународним представницима и заједно са њима решава постојеће проблеме у складу са Резолуцијом Савета безбедности број 1244.

16. Србија и Црна Гора је спремна на пуну сарадњу са Хашким трибуналом. До сада су учињени значајни кораци, од којих пре свега треба истаћи доношење Закона о сарадњи са Хашким трибуналом, на основу кога је Хашком трибуналу изручено више лица, а међу њима и бивши председник СРЈ Слободан Милошевић.

17. У оваквим околностима, а у складу са прокламованим циљевима државне заједнице, приоритети спољне политике СЦГ су приближавање Европској унији и чланство у истој као крајњи циљ; нормализовање односа са суседима, пре свега бившим југословенским републикама (питање од великог значаја за грађане СЦГ, нарочито избеглице); јачање регионалне сарадње; уравнотежење односа са великим силама и поштовање и доследно спровођење међународно прихваћених обавеза, посебно на основу међународних уговора о људским правима.

Историјат извештаја о спровођењу Конвенције

18. Конвенција је усвојена и отворена за потписивање и ратификовање или приступање резолуцијом Генералне скупштине УН број 34/180 од 18. децембра 1979. године. Ступила је на снагу 3. септембра 1981. године, по депоновању двадесетог инструмента о ратификацији или приступању. Тадашња СФРЈ потписала је Конвенцију јула 1980. године и ратификовала 1981. године (Службени лист СФРЈ – Међународни уговори 11/81). За СФРЈ Конвенција је на снагу ступила 1982. године. Поред Конвенције, СРЈ је постала и чланица Опционог проткола уз Конвенцију, који су УН усвојиле октобра 1999. године, а који је ступио на снагу 2000. године (Службени лист СРЈ – Међународни уговори бр. 13/2002).

19. Као потписница Конвенције СФРЈ је урадила два извештаја. По започињању ратних сукоба, на основу одлуке Комитета за елиминацију дискриминације жена (у даљем тексту Комитет) са 12. заседања одржаног 1993. године, СРЈ је 1993. године поднела и Ванредни извештај о спровођењу Конвенције (doc CEDAW/C/Jug/SP 1). Ванредни извештај је разматран на 13. заседању Комитета које је одржано јануара/фебруара 1994. године у Њујорку (CEDAW/1994/L.1/Add. 16, CEDAW/C/1994/L.1/WP 16). Ванредни извештај се ослањао на два претходна извештаја које је подносила СФРЈ и то у мери у којој су се ти извештаји односили на републике Србију и Црну Гору, тада чланице СРЈ. Такође,

приликом израде Ванредног извештаја водило се рачуна и о захтевима (питањима) Комитета изнетим током разматрања Другог периодичног извештаја СФРЈ.

20. По разматрању Ванредног извештаја који је обухватио и насиље над женама током рата и последице санкција Савета безбедности УН на друштвено-економски положај жена у нас, Комитет је уз одређене оцене, изразио жаљење због положаја и насиља којима су у тим специфичним околностима биле изложене жене са територије бивше СФРЈ.

21. Истовремено, Комитет је апеловао на солидарност жена и изнео да међународна заједница очекује њихову појачану активност у циљу заустављања рата, насиља и помоћи женама жртвама насиља. Ванредни извештај је шире разрадио примену Конвенције и указао на тешкоће у њеном спровођењу, имајући у виду специфичне околности у којима се СРЈ нашла после отцепљења бивших југословенских република и увођења санкција СБ, које су посебно погодиле децу, жене и најстарију популацију.

22. Након Ванредног извештаја, урађен је Трећи периодични извештај СРЈ о спровођењу Конвенције и по уобичајеној процедури послат Комитету јуна 1998. године. Комитет је октобра исте године потврдио пријем извештаја и штампао његову енглеску и француску верзију (CEDAW/C/YUG/3 – 16.10.1998), али га није разматрао. Трећи периодични извештај дао је и приказ чињеница, података, нормативних решења и мера који су представљали новину и промену у односу на стање дато у Ванредном извештају.

23. Трећи периодични извештај је такође нагласио да се на просторима бивше СФРЈ одвија драматично мењање укупног начина живота са последицама које су дуготрајне и веома тешке, при чему је као најдраматичнији проблем истакнуто и обрађено избеглиштво и велико бреме које у оквиру избеглиштва носе жене.

24. Након промена октобра 2000. године, СРЈ је марта 2001. године дала сукцесорску изјаву у УН која се односила и на поновно приступање међународним правним актима у области људских права, па тиме и Конвенцији. Са одговарајућим телима УН је договорено да се због специфичних околности у којима се налазила СРЈ од распада СФРЈ до октобра 2000. године, уместо периодичних извештаја о спровођењу конвенција о заштити људских права, поднесу иницијални извештаји, који треба да обухвате период од 1992. до 2003. (првих шест месеци) године. Стога се, без обзира на раније поднете извештаје, и овај извештај ради у форми иницијалног за већ поменути период од 1992. до 2003. године.

25. Требало би нагласити да је СРЈ била или постала чланица и других међународних конвенција које се односе на права жена, као што су Конвенција о политичким правима жена (Службени лист ФНРЈ бр. 7/54), Конвенција о држављанству удатих жена (Службени лист ФНРЈ бр. 6/59), Факултативни протокол о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији уз Конвенцију о правима детета (Службени лист СРЈ – Међународни уговори бр. 22/2002), Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета (Службени лист СРЈ – Међународни уговори бр. 22/2002), Конвенција УН против транснационалног организованог криминала и (допунски) Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом и Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом (Службени лист СРЈ - Међународни уговори бр. 6/2001).

Општа разматрања

26. Основ примене међународних уговора, па тиме и оних који се односе на људска права, дао је Устав СРЈ одредивши у чл. 10. да СРЈ признаје и јамчи слободе и права човека и грађанина које признаје међународно право. Такође у чл. 16. Устав СРЈ каже да СРЈ у доброј вери испуњава обавезе које произилазе из међународних уговора у којима је она страна уговорница, те да су међународни уговори који су потврђени и објављени у складу са уставом и општеприхваћена правила међународног права саставни део унутрашњег правног поретка.

27. Уставна повеља садржи сличне поставке и у чл. 10. наводи да се одредбе међународних уговора о људским и мањинским правима и грађанским слободама који важе на територији Србије и Црне Горе, непосредно примењују, а у чл. 16. да ратификовани међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права имају примат над правом Србије и Црне Горе и правом држава чланица.

28. Законодавноправни систем СРЈ почива на принципу равноправности мушкараца и жена и тиме искључује било какву нормативну дискриминацију по основу пола. Циљ законодавца је да обезбеди потпуни развој и унапређење положаја жена у политичкој, друштвеној, економској и културној сфери, како би жене могле у целости да остваре и уживају људска права и основне слободе равноправно са мушкарцима.

29. Жене су у СРЈ потпуно изједначене у уживању свих права која су предмет Конвенције, као што су право на држављанство, образовање, рад и запошљавање, потпуно и доступну здравствену заштиту, учешће у свим областима привредног и друштвеног живота (право на породична давања, банкарске зајмове, учешће у спорту), брак и породичне односе (слободан избор брачног друга, право на професију, избор имена, имовину).

30. Међутим, и поред нормативне равноправности неоспорно је да сиромаштво у друштву битно утиче на угрожавање људских права, па самим тим и на права жена. Вишегодишња тешка социјално-економска и политичка ситуација у држави, нарочито масовни егзодуси избеглица и расељених лица, довели су до угрожавања законски регулисаних права на постојање основних услова за живот и становање, затим рад и запошљавање, образовање, здравствену заштиту. Криза породице, првенствено стамбени и материјални проблеми, одразили су се негативно на положај и права жена.

31. Настанак сиве економије, тј рад на црно (улична продаја и препродаја робе у условима нерегулисаних права на рад или непријављеног рада код приватника), резултирао је кршењем законом предвиђених права на рад и запошљавање, не само жена већ и мушкараца. У периоду борбе за голу егзистенцију, положај жена се погоршава, а нарочито положај самохраних мајки чији се број у условима ратних дејстава осетно повећао.

32. Ради превазилажења ових проблема, неопходно је предузети низ мера, које би олакшале положај жена и спречиле њихову дискриминацију, повремено присутну у пракси. Потребно је, између осталог, изменити законе који се тичу права на рад у секторима привреде у којима се не остварује доходак, тј који би се односили на укупни неплаћени рад жена (рад жена на селу, као и рад у кући, тј признавање извесних бенефиција домаћицама). Потом, имати у виду да рад на развоју и еманципацији жена подразумева боље упознавање и доступност информација о њиховим правима, могућностима и разним видовима помоћи у превазилажењу породичних, здравствених и других проблема и криза.

33. У том контексту, значајно је и упознавање шире јавности са радом бројних организација за оснаживање положаја жена, које подразумева и измену традиционалних стереотипа о подели друштвених улога према родној припадности. Такође, врло је значајно пружити жени помоћ у обавезама везаним за рађање и одгајање деце (неплаћени рад жена у домаћинству), јер би се тиме избегао терет неравномерно распоређеног рада, који посредно утиче на мање учешће жена у политичком и јавном животу.

34. Такође, неопходна је боља заштита жена од насиља (физичког, сексуалног, психолошког) и злостављања у породици, широј заједници или на послу. Посебно, треба указати на опасност коју последњих година представља трговина људима, чије су жртве најчешће жене, те предузети низ одговарајућих мера, а пре свега законодавне, ради сузбијања свих облика трговине женама и проституције жена. Наглашава се да је изменама и допунама Кривичног закона РС априла 2003. године уведено кривично дело 111а, којим се санкционише трговина људима и 118а којим се санкционише сексуално злостављање. Тиме се долази до битне промене у правном систему, јер се са позиција заштите јавног реда и мира прелази на позицију заштите помоћи жртвама насиља (трговина људима, насиље у породици, проституција, сексуално злостављање).

35. Као посебно осетљиво питање у СРЈ, поставља се питање избеглица, којих је, према подацима из 2001. године, у Србији регистровано близу 452.000, а од којих је око 53% жена. Законом о избеглицама (Службени гласник РС бр. 18/92) предвиђена су и омогућена иста права мушкараца и жена на помоћ, смештај, запошљавање, здравствену заштиту, образовање, као и повратак у претходно пребивалиште или друге видове интеграције на територији Републике Србије.

36. Пројектима интеграције предвиђени су различити видови трајног збрињавања избеглица путем програма самоградње, помоћи у грађевинском материјалу и кредитирању малих предузећа, као и помоћи у повратку у претходно пребивалиште. Решавањем стамбеног питања или обезбеђивањем помоћи за самостално привређивање ублажава се степен сиромаштва у избегличкој популацији, чиме се елиминишу различити облици дискриминације који жене стављају у неравноправан положај у односу на мушкарце.

37. Специјализоване хуманитарне организације које се баве пружањем психосоцијалне подршке избеглицама и другим лицима, уочавају појединачне проблеме насиља и злостављања у породицама избеглица, које се налазе у специфично тешким стамбеним, материјалним и другим условима живљења. Свесне ситуације, ове организације помажу у превазилажењу сукоба и проблема, чиме се афирмише позитиван однос према женама способним да се суоче и савладају проблеме насиља присутног у породици.

Конвенција – чланови 1-16.

Члан 1

38. Слободе, права и дужности човека и грађанина биле су уређене посебним одељком Устава СРЈ (Службени лист СРЈ бр. 1/92). Према чл. 20. Устава СРЈ грађани су једнаки без обзира на националну припадност, расу, пол, језик, веру, политичко или друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање и друго лично својство. Такође, сви су пред законом једнаки и свако је дужан да поштује слободе и права других и одговоран је за то.

39. Даље, Устав СРЈ је у чл. 67. предвиђао да се слобода и права човека и грађанина остварују, а дужности испуњавају на основу Устава, као и да се законом може прописати начин остваривања појединих слобода и права човека и грађанина кад је то Уставом предвиђено или кад је то неопходно за њихово остваривање. Злоупотреба слобода и права човека и грађанина противуставна је и кажњива, а слобода и права признате и зајамчене Уставом уживају судску заштиту.

40. Уставна повеља нема посебних одредби које се односе на равноправност грађана, али у чл. 9. наводи да државе чланице уређују, обезбеђују и штите људска и мањинска права и грађанске слобода на својој територији, те да се достигнути ниво људских и мањинских права, индивидуалних и колективних, и грађанских слобода не може смањивати. Србија и Црна Гора прати остваривање људских и мањинских права и грађанских слобода и обезбеђује њихову заштиту у случају када та заштита није обезбеђена у државама чланицама.

41. У циљу заштите људских права, Повеља о људским правима у чл. 1 наводи да је људско достојанство неприкосновено, да свако има обавезу да га штити, као и да свако има право на слободан развој своје личности под условом да не крши права других зајамчена Повељом.

42. Такође, у чл. 2. Повеља о људским правима наводи да свако има обавезу да поштује људска и мањинска права других, да се људска и мањинска права зајамчена Повељом непосредно примењују у складу са Уставном повељом, те да се та права непосредно уређују, обезбеђују и штите уставима, законима и политиком држава чланица.

43. Повеља о људским правима у чл. 3. казује да су пред законом сви једнаки и изричито забрањује дискриминацију:

Сви су пред законом једнаки.

Свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације.

Забрањена је свака непосредна или посредна дискриминација, по било ком основу, па и по основу расе, боје, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења или сличног статуса, вероисповести, политичког или другог убеђења, имовног стања, културе, језика, старости или психичког или физичког инвалидитета.

Дозвољено је привремено увођење посебних мера које су неопходне за остваривање равноправности, потребне заштите и напретка за лица или групе лица која се налазе у неједнаком положају, да би им се омогућило пуно уживање људских и мањинских права под једнаким условима.

Посебне мере из става 4. овог члана могу се примењивати само док се не остваре циљеви због којих су предузете.

44. Устав Републике Србије у чл. 13. у (у даљем тексту Устав РС – Службени гласник РС бр. 1/1990) утврђује да су грађани равноправни у њиховим правима и обавезама и имају право на равноправну заштиту од стране државе и других институција без обзира на расу, пол, рођење, језик, етницитет, веру, политичка и друга уверења, образовање, друштвено порекло, имовинско стање и друге личне атрибуте.

45. Треба напоменути да Устав РС треба ускладити са Уставном повељом, што значи да осим начелног става о забрани дискриминације треба донети одредбу о забрани посредне и непосредне дискриминације, као и обавезати државу да донесе мере афирмативне акције у области родне равноправности.

46. Ова начела преузета су и разрађена у законима и други прописима који регулишу одређене области друштвеног живота, а о чему ће бити говора у овом извештају. Тако, на пример, Кривични закон Републике Србије (у даљем тексту КЗ РС - донет 1977. године) у чл. 60 даје додатне гаранције за равноправност полова, прописивањем кривичног дела - повреда равноправности грађана, по коме је забрањено ускраћивање или ограничавање права грађана или давање било каквих погодности или повластица грађанима на основу разлике у националности, раси, вероисповести, политичком или другом убеђењу, етничкој припадности, полу, језику, образовању или друштвеном положају.

47. Сличну одредбу садржи и Кривични закон СРЈ (у даљем тексту КЗ СРЈ – Службени лист СФРЈ бр. 44/76 и касније измене), који је након формирања СЦГ уз одређене допуне и измене преименован у Основни кривични закона (у даљем тексту ОКЗ – Службени гласник РС бр. 39/2003). ОКЗ у чл. 186. штити повреду равноправности грађана, а у чл. 154. прописује да ће се казнити онај ко на основу разлике у раси, боји коже, националности или етничком пореклу крши основна људска права и слободе признате од стране међународне заједнице. Такође, казниће се и ко врши прогањање организације или појединаца због њиховог залагања за равноправност људи.

48. Треба напоменути, да је реализација начела забране дискриминације по основу пола посебно занимљива у контексту односа у војсци, као специфичној организацији, односно у целокупном систему одбране и као таква ће бити разматрана у одговарајућим поглављима овог извештаја.

Члан 2.

49. Доследно спровођење Конвенције обезбеђено је Уставом СРЈ, Уставном повељом, Повељом о људским правима, Уставом РС, као и низом законских аката, чија је основа, као што је већ речено, једнакост грађана без обзира на полне разлике. Конкретна законска решења и примена у пракси биће детаљније обрађени у одговарајућим поглављима овог извештаја.

50. Поред већ поменутог чл. 20 Устава СРЈ, треба навести и да је Устав СРЈ предвиђао и посебну заштиту одређених категорија становништва – деце, трудница и старих лица. Тако је чл. 60. било предвиђено да свако има право на заштиту здравља у складу са законом, као и да деца, труднице и стара лица имају право на здравствену заштиту из јавних прихода, ако то право не остварују по неком другом основу, а друга лица под условима утврђеним законом. Члан 61. прокламовао је да породица и мајка и дете уживају посебну заштиту, као и да деца рођена ван брака имају једнака права и дужности као и деца рођена у браку.

51. Повеља о људским правима, има слична решења као и Устав СРЈ. Поред чл. 3, којим се забрањује било какав облик дискриминације, у чл. 39 се каже да породица, мајка и дете уживају посебну заштиту друштва и држава чланица и да је зајемчено право мајке на подршку и заштиту држава чланица у законом прописаном периоду, пре и после порођаја. У том контексту, чл. 45 наводи да свако има право на заштиту здравља, а да државе чланице обезбеђују здравствену заштиту деци, трудницама и старим лицима, ако је они не остварују по другом основу.

52. Посебну заштиту мајке и детета, малолетника о којима се не старају родитељи и лица која нису у могућности да се сама брину о себи предвиђа и Устав РС у свом чл. 28. Устав

РС предвиђа и да породица ужива посебну заштиту, да су родитељи дужни да се старају о деци, као и деца о родитељима, те да су брачна и ванбрачна деца изједначена у својим правима и обавезама (чл. 29).

53. Поред ове посебне заштите вулнерабилних категорија становништва, које су наведене у највишим правним актима земље, требало би скренути пажњу и на заштиту жена у области радног законодавства. Ово посебно, имајући у виду чињеницу да економски положај жена битно утиче на могућности остваривања њихових права у пракси.

54. Према постојећој регулативи, жене су у својим правима и обавезама изједначене са мушкарцима (услови за заснивање радног односа, услови рада, висина плате и др.). Закон о раду (Службени гласник РС бр. 71/2001, 73/2001) садржи посебну одредбу о забрани дискриминације, према којој лице које тражи запослење, као и запослени, не могу бити стављени у неповољнији положај у односу на друге, без обзира на пол (члан 12.).

55. Законом о заштити на раду (Службени гласник РС бр. 42/91) гарантована су уставна права сваког запосленог на безбедне услове рада и на посебну заштиту жена. С тим у вези требало би подсетити на одредбе Устава СРЈ, Повеље о људским правима и Устава РС.

56. Устав СРЈ је између осталог јамчи слободан избор занимања и запослења (чл. 54), право на одговарајућу зараду (чл. 55), одређена права из радног односа, као и посебну заштиту на раду омладине, жена и инвалида у складу са законом (чл. 56).

57. Повеља о људским правима, такође јамчи право на рад у складу са законом, право на слободан избор рада, на правичне услове рада, а нарочито на правичну накнаду за свој рад, те предвиђа да државе чланице стварају услове у коме свако може да живи од свог рада (чл. 40).

58. Устав РС има врло сличне одредбе које се односе на право на рад и утврђује, између осталог, да свако има право на рад и да је свакоме под једнаким условима доступно радно место и функција (чл. 35.), као и да запослени имају право на одговарајућу зараду (чл. 36).

59. Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености (Службени гласник РС бр. 71/2003) увођењем начела једнаке доступности, поступања и забране дискриминације у запошљавању, начела непристрасности и доношењем и спровођењем програма и мера активне политике запошљавања примењује Конвенцију и то тако што се гарантује једнака доступност пословима и једнакост у поступку запошљавања жена и мушкараца (чл. 8); одређује да национална служба и агенција обављају послове запошљавања непристрасно у односу на лице које тражи запослење и послодавца (чл. 9.) и предвиђа да се у случају израженије стопе незапослености жена обезбеђује њихово одговарајуће учешће у спровођењу програма активне политике запошљавања (чл. 31).

60. Практика, међутим, показује да има ограничења када се ради о доследном поштовању принципа равноправности полова у остваривању права на рад, што је последица законске могућности послодавца да радни однос закључи са лицем према сопственим критеријумима. То се нарочито односи на ограничења у погледу година старости, али и могућег коришћења породилског одсуства и одсуства ради неге детета.

61. Жене у проесеку дуже чекају на посао од мушкараца у свим степенима стручне спреме, што се може објаснити културолошким моделима и положајем жене у друштву, али и

оријентацијом жена на занимања која су мање тражена (култура, просвета, здравство, текстилна индустрија)

62. Према статистичким подацима учешће жена у укупном броју запослених у последњих десет година износи просечно 41,55%, с тим да је приметан стални пораст почев од 1992. године, па је број запослених жена у 2002. години у односу на 1992. годину порастао за 8%. Са друге стране просечно учешће незапослених жена у укупном броју незапослених за период 1992-2002. година, износи 55,45%.

63. Статистика процењује да ће у 2003. години од укупног броја становника у Србији (7.498.001) бити запослено 2.100.000, тј 28,01%, а незапослено 954.794 становника, тј 12,73%. Од укупног броја мушкараца (3.645.930), запослених ће бити 1.213.000, односно 33,27%, а незапослених 436.956, односно 11,98%. Од укупног броја жена (3.852.071) запослених ће бити 887.000, односно 23,03%, а незапослених 517.838 или 13,44%.

64. Статистички подаци показују да је учешће високообразованих жена у укупном броју незапослених са високом стручном спремом 58,2%, као и да су у свим осталим степенима стручне спреме жене у већем проценту незапослене у односу на мушкарце. Од укупног броја жена које чекају посао, око 57% жена чека запослење преко две године, док се у тој ситуацији налази 50% мушкараца.

Члан 3.

65. Поред већ раније поменутих одредби Устава СРЈ (чл. 20) и Устава РС (чл. 13) које се односе на начело равноправности свих грађана без обзира на било какве разлике, требало би подсетити и на раније наведени чл. 3. Повеље о људским правима који даје општу гаранцију равноправности.

66. Повељом о људским правима је такође гарантовано да ће породица, мајка и дете уживати специјалну заштиту друштва и држава чланица (чл. 39). Одредбу о специјалној заштити породице, мајке и детета садржавао је и Устав СРЈ (чл. 61). И Устав РС предвиђа посебну заштиту ових категорија становништва (чл. 28., 29).

67. Поред познатих, раније успостављених механизма за обезбеђење примене ових уставних и законских одредби о равноправности полова (судови, тужилаштва), фебруара 2003. године Влада Републике Србије донела је одлуку о оснивању Савета за равноправност полова, о коме ће касније бити више речи.

68. Мада је било више покушаја израде националног плана акција за жене, до сада на државном нивоу није усвојен одговарајући документ. Циљеви документа требало би да буду побољшање законодавства, доношење закона против родне дискриминације, увођење механизма за родну равноправност у правни и политички систем, економско оснаживање жена, увођење аспеката родне равноправности у све области друштва, посебно у области здравства, просвете и медија, увођење принципа позитивне дискриминације ради повећања броја жена на местима одлучивања, промене традиционалних ставова и промоција присуства жена у јавном и политичком животу.

69. За остварење ових циљева неопходна је јасно изражена политичка воља и подршка свих друштвених фактора, као и сарадња свих владиних тела и институција, невладиних организација и међународних организација. Такође, неопходно је и формирање стручних

тимова који ће радити на разради постављених циљева и обезбеђивању адекватне финансијске подршке за њихову реализацију.

70. У СРЈ је постојала Комисија Савезне владе за сарадњу са УНИЦЕФом и за унапређење положаја жена, која је међутим, као и остале сличне комисије престала са радом по доношењу Уставне повеље. Комисија је имала задатак да прати и указује на стање друштвеног и економског положаја жена у земљи и о томе доставља извештаје Савезној влади, са одговарајућим предлозима; да усклађује активности у остваривању циљева УН за унапређење положаја жена и улоге жена; да разматра периодичне и друге извештаје о спровођењу Конвенције и Најробиских стратегија и УН и другим органима и организацијама у оквиру билатералне и мултилатералне сарадње у области унапређења положаја жена; да доставља Савезној влади предлоге у вези са учешћем СРЈ у програмима, пројектима и скуповима које организују УН и друге међународне владине организације ради унапређења положаја жена.

71. Имајући у виду надлежности и значај области коју је Комисија покривала, оцењује се да би формирање одговарајућег координационог тела на нивоу СЦГ, до кога још није дошло, било веома корисно, а по неким мишљењима и неопходно.

72. Народна скупштина РС је са своје стране започела процедуру формирања одбора за равноправност полова. Истовремено, Министарство за државну управу и локалну самоуправу донело је препоруку да се при скупштинама општина оснивају савети за равноправност полова кад год је то могуће. У сарадњи са ОЕБСом ово министарство је у 15 градова Србије реализовало пилот пројекат “Увођење повереника за питања жена у локалној самоуправи”. У оквиру овог пројекта у петнаест општина у Србији су 2002. године основани центри за равноправност полова и равноправне могућности полова, који би требало да се баве питањима везаним за права жена, посебно дискриминације на раду, медијском сликом жене и сл.

73. У покрајинској влади АП Војводине постоји Секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова. Секретаријат је основан након враћања АП Војводини одређених надлежности у овој области почетком 2002. године Законом о утврђивању одређених надлежности аутономне покрајине (Службени гласник РС бр. 6/2002) и Одлуком о покрајинској управи (Службени лист АПВ бр. 21/2002).

74. Секретаријат покрива област рада, запошљавања и равноправности полова. У области равноправности полова Секретаријат остварује сарадњу са женама из независних синдиката, невладиних организација, других асоцијација и медија, учествује у формирању радних тела при Извршном већу АП Војводине и скупштинама општина за једнакост полова, предлаже формирање фондова за кредитирање малих предузећа која би водиле жене под посебним условима, припрема аналитичке и друге материјале у вези са применом прописа из ових области за Скупштину и ИВ АП Војводине, сарађује са органима и институцијама Републике и Покрајине, као и са међународним организацијама које се баве родном равноправношћу.

75. У свом раду Секретаријат, руководећи се политиком увођења европских стандарда и механизма равноправности међу половима и препорукама Мисије ОЕБСа у СЦГ, формулише сопствену стратегију која обухвата најважније сегменте и проблеме са којима се суочавају жене у земљама у транзицији – економско оснаживање жена, насиље над женама, образовање жена, подршка женским невладиним организацијама и промовисање концепта равноправности међу половима у АП Војводини.

76. С тим у вези, Секретаријат је у првој половини 2003. године започео рад на Декларацији о равноправности полова и на Одлуци о равноправности полова, које би ускоро требало да усвоји Скупштина АП Војводине. Намера је да се овим документима, чије су полазне основе биле Пекиншка декларација и сама Конвенција, боље уреди област женских људских права на територији Војводине. Значајну подршку у раду на овом задатку пружили су Савет за равноправност полова (експертско тело основано при Секретаријату), Одбор за равноправност полова Скупштине АП Војводине, као и један број домаћих експерата.

77. Са представницима ОЕБСа Секретаријат је за другу половину 2003. године планирао потписивање Споразума о сарадњи ради именовања лица за равноправност полова и једнаке могућности у општинама АП Војводине. Циљ сарадње је побољшање рада извршних општинских органа предлагањем сарадника сензибилисаних за равноправност полова и једнаке могућности. Такође, радило би се и на сензибилизацији радника у општинама на дискриминацију на основу пола и на побољшању капацитета њиховог рада са аспекта једнаких могућности у оквиру општина. Секретаријат би у оквиру овог пројекта финансијски помогао рад лица и комисија задужених за равноправност полова у седам општина.

78. Важан механизам за постизање равноправности полова у Војводини је и покрајински омбудсман, као независан и самосталан орган који се стара о заштити и унапређењу људских права и слобода. Омбудсман посебно штити људска права и слободе од повреда које би учинили покрајинска и општинска управа, организације и јавне службе које врше управна и јавна овлашћења, а чији је оснивач Покрајина У том циљу омбудсман надзире примену прописа, контролише законитост, целисходност и ефикасност поступања органа управе, а може и истраживати рад органа управе.

79. Одлуком о покрајинском омбудсману од 23. децембра 2002. године, један од пет заменика омбудсмана задужен је за равноправност полова. Задатак му је да даје савете надлежним органима у вези са прописима који се односе на равноправност полова, обавештава надлежне органе и јавност о случајевима кршења равноправности полова, испитује представке које се односе на дискриминацију на основу пола, иницира покретање кривичног, дисциплинског и другог поступка код надлежних органа у случају полне дискриминације, као и да организује и учествује у програмима за образовање и подизање свести о равноправности полова.

80. Универзитет у Новом Саду завршио је припреме да од школске 2003/04 године у оквиру Асоцијације за интердисциплинарне и мултидисциплинарне студије и истраживања (АЦИМСИ) установи Универзитетски центар за родне студије који ће организовати наставу из области родних студија на постдипломском (две године) и специјалистичком (једна година) нивоу.

81. Такође, као посебну активност требало би истаћи Женске студије као специјални курс у Београду и у Новом Саду. Студије су део програма Универзитета у Београду. У оквиру предмета грађанског васпитања у средњим школама у Србији обрађују се и родно осетљиве теме, а у десет средњих школа, у сарадњи Министарства просвете и спорта РС и невладиних организација, реализован је пилот пројекат “Родна равноправност у школи”. Такође, домаће и међународне невладине организације одржале су низ курсева усмерених на оснаживање положаја жена, посебно у домену економских и политичких права “Жене то могу 1 и 2”.

82. Иако медији немају сталне програме са тематиком питања положаја жена, бројни су медијски прилози, специјализоване емисије и рубрике које се баве овом проблематиком. Такође, редовно излази и више специјализованих женских часописа. Било је много успешних промотивних кампања против насиља у породици, за економску равноправност, против трговине женама, за увођење механизма за родну равноправност и друге. Урађене су Интернет презентације, штампане брошуре, публикације и различити пропагандни материјали. Међутим, слика жене у медијима је још увек стереотипна, мизогена и дискриминаторна, а држава нема обавезу да реагује у случајевима дискриминације жена у медијима.

Члан 4.

83. Како је раније већ речено, постојећа правна регулатива не прави разлику између мушкараца и жена у остваривању права и обавеза које предвиђа. Међутим, то не значи да у пракси не постоје одређени видови прикривене родне неравноправности, као резултат традиционалистичких схватања улоге полова у друштву. Имајући то у виду надлежни државни органи, али и цивилни сектор, улажу напоре како би се, не само боље сагледала улога жене и проблеми са којима се среће у данашњем друштву и обезбедила пуна примена законских прописа, већ жена, а преко ње и деца, и додатно заштитила.

84. У том циљу, Влада Републике Србије је оформила Савет за равноправност полова (Службени гласник РС, бр 24/2003), независно владино тело које чине истакнуте личности из јавног, политичког и професионалног живота. Задаци Савета у постизању родне равноправности су усмерени на разматрање и предлагање мера за унапређење политике и стратегије за подстицање равноправности полова. Савет предлаже Влади краткорочне мере или предузима акције за постизање равноправности полова, а затим оцењује и ефекте тих мера. Савет даје иницијативу за доношење програма прикупљања, обраде и објављивања статистичких података (родно осетљива статистика) којим ће се обезбедити да се на третирање полова на равноправан начин.

85. Веома важна активност Савета требало би да буде и разматрање усклађености важећих закона са основним међународним конвенцијама и другим документима о људским правима жена, те успостављање стандарда и механизма за постизање равноправности полова. Савет предлаже Влади РС измене закона којима се евентуално утврђене неусклађености отклањају. Важан сегмент деловања Савета је и предлагање увођења принципа равноправности полова у све активности Владе РС и активности државне управе, а сходно томе, и иницирање програма едукације запослених у државним службама у циљу превенције родних стереотипа.

86. Међутим, и поред добро осмишљене активности Савет, на жалост није имао конститутивну седницу, тако да нити је почео са званичним радом, нити су потврђена именовања експерата и експерткиња у ово тело.

87. Истовремено, на ширем друштвеном плану предузимају се бројне мере за заштиту жена током трудноће и материнства, као и здравља и безбедности жена на радном месту уопште. Основе се налазе у Повељи о људским правима (чл. 5.) која дозвољава привремено увођење специјалних мера потребних за постизање равноправности, специјалне заштите и просперитета особе и групе особа у неравноправном положају, како би се тим особама омогућило да у потпуности уживају у људским и мањинским правима

под равноправним условима. Ове мере могу се примењивати само до постизања циљева због којих су предузете.

88. Закон о финансијској подршци породици са децом (Службени гласник РС, бр. 16/2002) уводи нову меру једнократне подршке породици, родитељски додатак (члан 14-16), са циљем повећања ефикасности популационе политике у земљи. Овај додатак за опрему новорођеног детета остварује мајка за своје друго, треће и четврто дете, под условима прописаним овим законом, а у случају да мајка није жива, да је напустила дете или је из оправданих разлога спречена да непосредно брине о детету, право уместо мајке детета може остварити отац. Међутим, не сумњајући у добре намере законодавца, овај закон је с једне стране, дискриминаторан у односу на подршку првом детету, а с друге представља пример пасивне мере популационе политике која не даје жељене резултате.

89. Накнаду зараде за време породилског одсуства, одсуства са рада ради неге детета и одсуства са рада ради посебне неге детета (члан 10-13) закон предвиђа као меру финансијске подршке породици којом се омогућава лакше усклађивање рада и родитељства. Накнада износи 100% зараде, а накнаду зараде за време породилског одсуства користе само жене, будуће мајке, док друга два права могу остваривати и мушкарци, очеви, под условима предвиђеним овим законом.

90. Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана (Службени гласник РС, бр. 36/91) предвиђа да право на смештај у установу социјалне заштите има трудница и самохрана мајка са дететом до девет месеци живота детета, којој је, услед материјалне необезбеђености, нерешеног стамбеног питања, поремећених породичних односа, потребно привремено збрињавање. За време привременог смештаја, социјалне службе пружају стручну помоћ и подршку трудници или самохраној мајци у отклањању узрока због којих остварује право на смештај (чл. 37).

91. Закон о пензијском и инвалидском осигурању (Службени гласник РС, бр. 34/2003.) обезбеђује повољнији положај жена у односу на мушкарце кроз одредбе које уређују:

- услове за стицање права на старосну пензију (члан 19.)- када жена наврши 58 година живота (за мушкарца је предвиђено 63 године),
- услове за стицање права на породичну пензију (члан 29.) – удовица стиче ово право ако је до смрти мужа навршила 48 година живота (за мушкарца је предвиђено 53 године),
- посебан стаж (члан 60.) – жени осигуранику која је родила треће дете урачунава се по том основу посебан стаж у трајању од две године и
- одређивање висине старосне, односно инвалидске пензије (члан 69.) где се утврђује да се за одређивање висине старосне пензије жени навршен стаж осигурања увећава за 15%, што није предвиђено за осигураника мушкарца.

Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана неспособним за рад сматра жене старије од 60, а мушкарце старије од 65 година живота (чл. 14).

92. Исти услови су предвиђени и за одређивање висине инвалидске пензије. На тај начин је омогућено да жена осигураник има исту висину пензије као и мушкарац, иако она има мање стажа осигурања.

Члан 5.

93. И поред тога што постојећи законодавно-правни систем почива на потпуној једнакости мушкараца и жена, пракса показује да је у друштвеној свести још увек присутно традиционално схватање улоге жене и њеног места у друштву. Овакво схватање, које не иде у прилог женама, има различите појавне облике, од којих неки директно утичу на његово опстајање.

94. У односу на нека истраживања вредносних система уџбеника која су рађена на самом почетку деведесетих, новија истраживања уџбеника експлицитније се баве димензијом рода у садржају уџбеника за основну школу. Истраживање “Вредносни систем основношколских уџбеника” из 1990. бавило се димензијом родне неравноправности у оквиру разматрања димензије равноправност - неравноправност у уџбеницима. Аутори наводе да се о односима између полова (родова) не говори много, односно да се експлицитно уџбеници залажу за равноправност а имплицитно сугеришу да је жена "слабо биће које треба штитити". Слика социјалног света у уџбеницима таква је да жене изгледају мање стварне од мушкараца, будући да је приказани распон активности којима се оне баве много ужи.

95. У том контексту, требало би поменути веронауку као изборни предмет и чињеницу да Министарство просвете и спорта РС нема никакав утицај или контролу садржаја уџбеника и наставног плана и програма наставе веронауке. Према подацима неких женских невладиних организација, анализа уџбеника веронауке указује на дискриминацију, подстицање стереотипа и патријархалног обрасца у мушко-женским односима реализује управо кроз наставу веронауке – абортус је убиство, девојчица треба да израсте у узорну мајку и супругу, потчињена мужу и физички и психички, да га слуша без поговора, итд.

96. Прва истраживања уџбеника основних школа, која су спровели Центар за антиратну акцију и Група МОСТ током 1993. године, показала су да је у уџбеницима у то време и даље присутан патријархални социјализаторски образац мушко-женских односа. Девојчице се углавном приказују у пословима и улогама који подстичу одговорност, услужност и милосрђе (ношење хране болесној баки, обилажење повређених пријатеља у болници). Ове улоге одговарају традиционалној слици женских особина (одговорност, милосрђе).

97. Поред тога, невидљивост неких других улога доприноси потврђивању инфериорности жена у спортским активностима, техничком знању или познавању неких професија. Тачније, број занимања у којима су жене приказане веома је ограничен. У Буквару за први разред основне школе, мушки ликови се јављају у многим професијама - учитељи, фотографи, кошаракаши, ловци. Са друге стране, постоји само један женски лик - учитељица. Неке друге улоге намењене женама, једино још могу пронаћи у митским личностима из народне традиције.

98. Још један податак потврђује родну неравнотежу присутну у уџбеницима за прва четири разреда основне школе. Истраживања показују да је број ауторки уџбеника за основну школу у односу на број аутора потпуно несразмеран. У свакој читанци просечан број текстова ауторки је 2,87%. Ова чињеница вероватно утиче на претходне податке.

99. Анализа “Типични женски и мушки лик у уџбеницима Природе и друштва” (од првог до четвртог разреда) бави се родним стереотипима пратећи илустрације у уџбеницима поменутих разреда. Закључак је да се ликови дечака и девојчица јављају подједнако често

(изузев у уџбеницима другог разреда, где су дечаци заступљени са 58,52%). Међутим, структура свих илустрација није уједначена.

100. На илустрацијама спортских активности, девојчице нису приказане у спортским активностима (тј. нису приказане како тренирају неки спорт), осим у неким слободним активностима (прескачу вијачу, играју бадминтон, пливају у реци). Напротив, дечаци су приказани како играју фудбал, сурфују итд. Поред тога, дечаци су често приказани као једини мушкарац у женском друштву, док готово уопште нема супротног случаја, тј. да је девојчица сама у друштву дечака.

101. Подела кућних активности на илустрацијама јасно прати линију поделе по роду, тј. девојчице и њихове мајке су приказане како обављају свакодневне кућне послове (прање судова, кување, постављање стола), док су дечаци приказани како обављају повремене послове у кући (кућне поправке, бацање смећа, истресање тепиха).

102. Женски ликови доминирају на илустрацијама које показују емоционални однос (најчешће као љубав према мајци) и на декоративним илустрацијама (слике које су служиле да попуне простор или га украсе). Начин на који су обучени ликови у уџбеницима не говоре само о анахронизму у изгледу ликова, већ и о родно стереотипном избору боја, врсте одеће итд.

103. Неравнотежа у броју мушких и женских ликова изразита је код приказивања одраслих ликова. Број мушких ликова у поређењу са женским ликовима на илустрацијама јесте следећи: 30% жена и 70% мушкараца у уџбеницима за први и трећи разред, а 10% према 90% у уџбенику за четврти разред. Улоге које ликови имају су следеће: породична, професионална, хоби, историјско-митска, "лице из масе". Половина свих мушких улога су професионалне улоге, а половина свих женских улога су "лице из масе". Трећина свих женских улога су професионалне. У активностима хобија нема женских ликова. Мушкарац је доминантан и у приказивању историјско-митских улога. Што се тиче породичних улога, 25% свих женских ликова припадају тој категорији, а само 7,11% мушких.

104. Структура приказаних занимања на илустрацијама уџбеника, такође је анализирана. Жене су најчешће приказане као пољопривреднице (мушкарци такође), затим као поштанске службенице, учитељице и фабричке раднице, библиотекарке, медицинске сестре и физиотерапеути. Листа "мушких" занимања је разноврснија него листа женских. Поред тога, у истим подручјима рада, нпр. у медицини, мушкарци су приказани као лекари а жене као медицинске сестре, а таква хијерархија (мушкарци обављају кључне или руководеће послове, а жене помоћне) присутна је и код илустрација других занимања. Све активне, главне или интелектуалне улоге приказане су као мушке, а улоге посматрача и пратеће улоге - као женске.

105. У уџбеницима који су коришћени до сада, не постоји систематско бављење планирањем породице. То важи и за основне и за средње школе.

106. У општим исходима за реформисано обавезно образовање, најближе проблематици "планирања породице" јесу медиализована знања која ученици треба да савладају. У Општим основама школског програма, речено је да ће по завршетку обавезног образовања ученик стећи сазнања о сиди и полним болестима и начинима превенције. Ову област учења треба да обухвате наставни предмети из образовне области математика, природне науке и технологија.

107. У досадашњим програмима је увек био приметан јаз између реалног и идеологизованог. Иако се о планирању породице није говорило систематски, од самог почетка основне школе, веома је присутан дискурс о породици. Ипак, слика породице углавном је била стереотипна и у текстовима уџбеника (од првог до четвртог разреда основне школе) константно се помиње само један породични модел (два родитеља и брат и/или сестра).

108. У школским програмима за реформисани I разред обавезног основног образовања, који би требало да почне да се примењује школске 2003/04. године, породица је готово у свим програмима школа поменутих у зборнику, незаобилазна тема предмета Свет око нас. На овај начин је дата могућност успешне дезидеологизације поменутог дискурса о породици у првом циклусу основног образовања. То може да представља начин да се у вишим разредима основног обавезног и средњег образовања, планирању породице приђе на целисходнији начин.

109. У циљевима и исходима за опште средње образовање помиње се у оквиру образовне области друштвене науке и филозофија следеће: "по завршетку општег средњег образовања ученик ће поштовати родну равноправност (равноправност полова)". Ово се може сматрати сегментом који ученицима треба да пружи знања и из породичног живота.

110. Неке државне средње школе организују саветовалиште за репродуктивно здравље, које се бави "оним што интересује ученике у сфери заљубљивања и здравља". То подразумева могућност добијања контрацепције, дијагностике полно преносивих болести итд. Као пример се могу навести теме које су одабране за једну недељу:

- комуникација: шта то све значи
- како наћи своје место у друштву: пријатељство, популарност, лидерство
- заљубљеност, љубав, забављање: шта значи и како емоције "контролисати"

111. Законом о заштити на раду предвиђено је да су жене потпуно равноправне у погледу права на безбедне услове рада на местима рада, односно пословима које обављају. Законом није извршена подела нити су одређени послови подељени на «мушке» и «женске» послове. Међутим, треба скренути пажњу, да још увек нема посебног закона о заштити од сексуалног узнемиравања и уцењивања, иако је то један од најозбиљнијих облика дискриминације над женама, нарочито у условима приватизације и транзиције друштва и економије.

112. У породичном законодавству у Републици Србији жена и мушкарац потпуно су изједначени у личним и имовинским правима, што произилази из ширег уставног принципа о забрани било које дискриминације у друштву.

113. Равноправност постоји у брачним односима и односима према заједничкој деци. Равноправан положај мушкараца и жена обезбеђен је и у области старатељства, усвојења и издржавања. Начело једнакости мушкараца и жена примењено на родитељски однос делује као начело равноправности родитеља. Оба родитеља имају једнака права и дужности, односно, имају једнак правни положај међусобно и према трећим лицима. Родитељска права и обавезе припадају оцу и мајци заједно. Ако један родитељ умре, или није у могућности да врши родитељска права и обавезе, таква права и обавезе врши искључиво други родитељ, сем у ситуацијама када то није у интересу детета.

114. У случају престанка заједнице родитеља, одлуку о томе коме ће деца бити поверена, у случају брачне заједнице доноси надлежни суд, а у случају ванбрачне заједнице надлежни орган старатељства. У оба случаја, чак и када постоји споразум родитеља, а увек када овог споразума нема, орган старатељства, применом одређене стручне процедуре, процењује потребе и најбољи интерес детета и предлаже суду (брачна заједница) или сам доноси решење (ванбрачна заједница) о томе коме од родитеља поверити децу.

115. Пол родитеља није од пресудног утицаја на одлуку, већ потребе и интерес детета, а само у посебним случајевима може се уважавати и пол родитеља (нпр. када је интерес детета изразито ниског календарског узраста да буде поверено мајци).

116. Министарство за социјална питања РС израдило је Нацрт Породичног закона, у коме се предлаже да све одлуке о томе са киме ће деца живети након престанка заједнице родитеља убудуће доноси надлежни суд (у потпуности усклађено са обавезом из Конвенције о правима детета УН, члан 9.).

117. У последњих неколико година, првенствено захваљујући активностима женских невладиних организација и агенција, чине се значајни напори да се на организованији начин приступи решавању проблема породичног насиља. Као резултат тих напора, извршена је измена Кривичног закона РС, области која санкционише насиље у породици.

118. Законом о изменама и допунама Кривичног закона РС (Службени гласник РС, бр. 10/2002) додаје се нови члан 118.а., којим је прописано ново кривично дело «Насиље у породици», а који гласи:

1. Ко употребом силе или озбиљном претњом да ће напасти на живот или тело повређује или угрожава телесни или душевни интегритет члана породице, казниће се новчаном казном или затвором до три године.
2. Ако је при извршењу дела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година.
3. Ако је услед дела из става 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или трајно и тешко нарушавање здравља члана породице или је дело извршено према малолетнику, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.
4. Ако је услед дела из става 1. и 2. овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.

119. Бројне женске невладине организације своје деловање усмеравају ка постизању равноправности мушкараца и жена, а значајну активност представљају и кампање за сузбијање насиља у породици, посебно насиља над женама.

120. Министарство за социјална питања РС је 2002. године подржало рад на пројектима “Интервенције за заустављање насиља у породици” Саветовалишта за брак и породицу Градског центра за социјални рад, Београд и “За живот без страха – сарадња са институцијама на успостављању механизма за праћење и интервенције у области насиља у породици” невладине организације Аутономни женски центар и Градског центра за социјални рад, Београд. Пројекти су обухватили обуку и тренинг за професионалце запослене у социјалним службама - центрима за социјални рад (социјални радници, психолози, правници и педагози) и другим арајућим службама (унутрашњих послова) ради ефикаснијег деловања, стицања вештина и адекватнијег друштвеног реаговања и

интервенције на насиље у породици. У оквиру пројеката отворено је и Склониште за жртве насиља у породици. Реализацију пројеката пратила је и адекватна медијска кампања.

121. Заштита деце од сексуалног искоришћавања обезбеђује се кроз кривично законодавство. КЗ СРЈ предвиђао је кривично дело посредовања у вршењу проституције, које чини онај ко врбује, наводи или подстиче женска лица на проституцију или ко на било који начин учествује у предаји женског лица другоме ради вршења проституције. Тежа казна предвиђена је ако је дело учињено према малолетном женском лицу. Такође је кажњиво ако се лицу млађем од 14 година прода, прикаже или јавним излагањем или на други начин учини доступним спис, слика, аудиовизуелни или други предмет порнографске садржине или прикаже порнографска представа. (чл.251 и 252).

122. Законом о изменама и допунама КЗ РС предвиђена је група кривичних дела против достојанства личности и морала, која обухвата као посебна кривична дела, или као теже облике основних кривичних дела, и различите облике сексуалне злоупотребе и сексуалног насиља према деци. Заштита малолетних лица од сексуалног насиља посебно је наглашена квалификованим облицима општих сексуалних деликата, где долази до изражаја свест о потреби појачане кривичноправне заштите малолетних лица од ових дела.

123. Члан 103 КЗ РС за основно дело силовање предвиђа казну затвора у трајању од најмање пет година учиниоцу, уколико се принуда на обљубу женског лица уз употребу силе или претње да ће се непосредно напасти на живот или тело учини према малолетном лицу, или је услед његовог извршења наступила смрт. Овим делом штити се само малолетно женско лице.

124. Принуда на обљубу или противприродни блуд (члан 104. КЗ РС) инкриминише принудну обљубу (према женском лицу) и противприродни блуд (према женском и мушком лицу), а односи се на дело извршено од стране више лица или на нарочито свиреп начин или понижавајући начин или према малолетном лицу које је навршило 14 година, или је за последицу имало трудноћу или тежу заразну болест; предвиђена казна затвора је најмање три године.

125. Обљуба или противприродни блуд над немоћним лицем (члан 105. КЗ РС) обухвата дело извршено од стране више лица или на нарочито свиреп или понижавајући начин или према лицу које је навршило 14 година, при чему је искоришћена чињеница душевног обољења, привремене душевне поремећености немоћи или сличног стања. Ово дело кажњава се казном затвора од најмање пет година.

126. Обљуба или противприродни блуд са лицем које није навршило 14 година (члан 106 КЗ РС) обухвата казнене мере које се крећу у распону од једне до десет година, а уколико наступи смрт малолетног лица казном од најмање десет година.

127. Обљуба или противприродни блуд злоупотребом положаја (члан 107 КЗ РС) штити малолетна лица од сексуалне злоупотребе од стране наставника, васпитача, стараоца, усвојиоца, очуха или другог лица (параинцестни тип) које злоупотребом свог положаја изврши обљубу или противприродни блуд са малолетним лицем старијим од 14 година које му је поверено ради учења, васпитања, чувања или неге. Предвиђена казна за учиниоца је до десет година.

128. Завођење (члан 109 КЗ РС) штити малолетно женско лице које је навршило 14 година од навођења на обљубу лажним обећањем брака и предвиђа казну затвора до три године.

129. Противприродни блуд (члан 110 КЗ РС) ако је учињен према малолетном лицу старијем од 14 година или је услед његовог извршења наступила смрт принуђеног лица, представља квалификовани облик овог дела, за које је забрањена казна затвора од најмање пет година. За противприродни блуд са малолетним лицем мушког пола које је навршило 14 година, учинилац ће бити кажњен затвором до једне године.

130. Подвођење или омогућавање вршења блуда (члан 111.КЗ РС) над малолетним лицем кажњава се затвором до пет година (ст. 1). Казна затвора до три године предвиђена је за учиниоца који омогућава вршење блуда са малолетником (ст. 2), као за учиниоца који за награду подведе женско лице или ко за награду омогућава вршење блуда (ст. 3).

131. Закон о јавном реду и миру Републике Србије (Службени гласник РС бр.51/92, 53/93, 67/93, 48/94) у члану 14. став 2. предвиђа казну затвора до 60 дана за лица која малолетном лицу уступају просторије ради проституције. Чланом 20. истог закона кажњава се новчаном казном или казном затвора до 30 дана родитељ или старалац малолетника који изврши прекршај из члана 6. до 19., ако је учињени прекршај последица његовог пропуштања дужног надзора над малолетником, а у могућности је да такав надзор врши.

132. Кривично законодавство санкционише и ванбрачну заједницу са малолетним лицем. Предвиђено је кажњавање лица које заснује овакву заједницу са лицем које је навршило 14 година, као и за родитеља, усвојилаца или старалаца који малолетном лицу (које је навршило 14 година) допусте да живи у ванбрачној заједници са другим лицем, или га на то наведу, а санкције се поштравају ако је дело учињено из користољубља (члан 115. КЗ РС).

133. Такође, овде спада и кривично дело родоскрнављења, односно, вршење обљубе са сродником по крви у правој линији или са братом или сестром (инцест) (члан 121 КЗ РС).

134. У Републици Србији, на жалост, не постоје систематизовани и обједињени конкретни подаци о броју деце жртава сексуалног искоришћавања. Веома значајно је оформљивање Специјализованих тимова за заштиту деце од злостављања (ЗЗОЗ) у две здравствене институције у Београду - Институту за мајку и дете и Институту за ментално здравље. Ови тимови пружају специјализовану медицинску, психијатријску и судско-медицинску процену и интервенције у случају занемарене и злостављане деце и њихових породица, а обухватају и третман сексуално злостављане деце. У последње две године, број евидентираних случајева злостављања деце у тиму Института за ментално здравље повећан је 7,5 пута у односу на претходни период.

135. Један од најзначајнијих помака у погледу промене постојећих стереотипа у схватању брачних и породичних односа учињен је фебруара 2002. године када су извршене већ поменуте суштинске измене у КЗ РС, новом инкриминацијом – увођењем кривичног дела - насиље у породици (члан 118а) и изменом члана 103. истог закона (силовање) којим је и силовање у браку криминализовано.

136. Када се говори о насиљу у породици, законодавство до марта.2002. године, када је у КЗ РС уведен поменути члан 118а, који инкриминише насиље у породици, није имало посебан члан који би регулисао питање одговорности лица која на било који начин угрожавају чланове породице. До увођења поменутог члана, насиље у оквиру породице било је санкционисано чланом 6. Закона о јавном реду и миру Републике Србије (свађа и вика, угрожавање сигурности другог лица претњом, вређањем или злоупотребом другог,

вршењем насиља над другим) или је у решавање породичних проблема укључиван социјални радник.

137. Такође, изменама КЗ РС априла 2003. године, инкриминисано је и кривично дело - сексуално злостављање (члан 102а), као и кривично дело трговина људима (члан 111б), с обзиром да су радњама извршења ових кривичних дела углавном оштећене жене.

138. Међутим и поред кривично правне инкриминације насиља у породици, посебно сексуалног, процењује се да је тамна бројка ових кривичних дела још увек велика. Жртве насиља у породици, као и лица која за њега знају, ретко се одлучују да ово насиље пријаве органима гоњења, због још увек изражене затворености породица, страха од освете, немогућности адекватног збрињавања жртве (економска несамосталност, стамбени проблем и др.) .

139. Такође, још увек нису изграђени законски механизми за заштиту жртве од насилника у породици (чак и када се насиље открије и пријави), због недостатка заштитне мере удаљења насилника из породице, забране прилажења жртви насиља и сл.

140. Према подацима Министарства унутрашњих послова Републике Србије (у даљем тексту МУП-а РС) у периоду од 1992. до јуна 2003. године, на територији Републике Србије, извршена су 241.094 кривична дела на штету жене, што је 17,5% од укупног броја кривичних дела општег криминалитета извршених у овом периоду. Највећи број ових кривичних дела извршен је у 1992. години (25.844), а најмањи у 1999. години (15.087). Најизраженији пад кривичних дела на штету жена забележен је у 2002. години, када је регистровано 17.227 кривичних дела на штету жена или 24,2% мање у односу на претходну годину (22.730).

141. Највећи број кривичних дела извршених на штету жена спада у групу кривичних дела против имовине (78%) међу којима је највише тешких крађа – 93.145 и крађа – 56.593. Следе кривична дела против безбедности саобраћаја (13,4%), а затим кривична дела против живота и тела (3%), међу којима је и 2.486 кривичних дела тешке телесне повреде и 1.139 убистава и убистава у покушају. Кривична дела против достојанства личности и морала заступљена су са 2,2%, у оквиру чега је највећи број силовања и силовања у покушају - 2.763.

142. У периоду од ступања на снагу измена и допуна КЗ РС фебруара 2002. до краја јуна 2003. године пријављено је 831 кривично дело насиља у породици из члана 118.а наведеног закона.

143. У свим случајевима извршења кривичних дела на штету жена, а посебно када су у питању најтежа кривична дела против живота и тела и достојанства личности и морала, МУП РС предузима енергичне мере на расветљавању, идентификовању и хватању њихових учинилаца. У периоду од 1992. до јуна 2003. године, мера лишења слободе је примењена према 3.901 учиниоцу. Мера притвора (који је укинута 2001. године), примењена је према 6.588, док је мера задржавања, уведена Законом о кривичном поступку (који је ступио на снагу марта 2002. године) примењена према 640 учинилаца.

144. Ради ефикасније борбе против свих видова сексуалног насиља и злоупотребе жена, у склопу МУП РС су јасно дефинисани послови сузбијања сексуалних деликата, који су организационо смештени у оквиру одсека који се баве сузбијањем кривичних деликата. Рад и поступање МУП РС карактерише једнак третман свих жена жртава кривичних дела, што се

односи и на проблематику насиља у породици и сексуалног насиља и злоупотребе жена. Органи унутрашњих послова предузимају одговарајуће мере и радње на расветљавању сваког пријављеног и откривеног кривичног дела чије су жртве жене.

145. У вези са насилним и сексуално увредљивим филмовима и часописима, у нашем кривичном законодавству је инкриминисано кривично дело - Приказивање порнографског материјала, одредбама члана 252. КЗ СРЈ, док је одредбама члана 111а КЗ РС, последњим изменама од априла 2003. године, инкриминисано посебно кривично дело искоришћавање малолетних лица за порнографију.

Члан 6.

146. У децембру 2000. године СРЈ је потписала Конвенцију Уједињених Нација о транснационалном организованом криминалу са допунским Протоколима (Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и децом и Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом). Ови документи ратификовани су јуна 2001. године.

147. До априла 2003. године, тј. до измена КЗ РС није било предвиђено кривично дело трговине људима. КЗ СРЈ је предвиђао кривично дело забране ропства својим чл. 155., који је 1990. године допуњен ст. 3 ради оштре борбе против појаве трговине децом:

Ко крши правила међународног права и стави другог у ропски или њему сличан однос или га држи у таквом односу, купи, прода, преда другом лицу или посредује у куповини, продаји или предаји оваквог лица или подстиче другог да прода своју слободу или слободу лица које издржава или се о њему стара, казниће се затвором од једне до 10 година. Ко превози лица која се налазе у ропском или њему сличном односу из једне земље у другу, казниће се затвором од шест месеци до пет година. Ко дело из ст. 1. и 2. овог члана учини према малолетном лицу, казниће се затвором најмање пет година".

148. Предмет инкриминације у овом члану је не само ропство, него и ропство због дуга, кметство, продаја женског лица од стране породице, продаја или уступање без накнаде малолетног лица од стране родитеља или староца ради његовог експлоатисања, као и други облици слични ропству.

149. Свесна опасности коју доноси трговина људима као савремени облик организованог криминала, СРЈ је маја 2001. године уз помоћ Мисије ОЕБС-а формирала, југословенски тим, који се следеће године трансформисао у републички Национални тим за превенцију и сузбијање трговине људима (односи се првенствено на жене и децу). Овај тим чине представници свих релевантних владиних институција, домаћих невладиних организација које се од раније баве овом проблематиком и међународних организација. Задатак тима је изградња националне стратегије за превенцију, сузбијање, кажњавање починилаца кривичног дела трговине људима и пружање помоћи жртвама.

150. У оквиру деловања Националног тима издвојене су посебне групе задатака који се односе на питања превенције, кажњавања починиоца кривичног дела трговине људима и помоћи и заштите жртвама, посебно ако су те жртве деца.

151. Задаци везани за превенцију трговине људима састоје се из више сегмената:

- подизање свести становништа и посебно ризичних група (средњошколска омладина, деца у установама социјалне заштите) о овој појави кроз предавања, радионице, округле столове, панел дискусије, трибине;
- едукација свих профила стручњака који могу доћи у контакт са потенцијалним жртвама;
- штампање материјала, брошура одговарајућег садржаја и постера;
- ТВ спотови;
- радио и телевизијске емисије на тему трговине људима;

152. Носиоци ових задатака су државни органи – Министарство спољних послова СЦГ, МУП РС, Министарство просвете и спорта РС, Министарство за рад и запошљавање РС, Министарство за социјална питања РС, центри за социјални рад, установе социјалне заштите (домови за децу без родитељског старања) и невладине организације Астра, Беосупорт, Виктимолошко друштво Србије.

153. Досадашњи резултати су многобројне едукације које су прошли чланови Националног тима, учесници мреже невладиних организација на читавој територији Републике Србије, значајан број припадника МУП РС, тужилаца, судија, стручних радника из области породично-правне и социјалне заштите.

154. Као носиоци непосредног рада са ризичним групама, Астра и Беосупорт одржали су мноштво предавања и радионица на којима је учествовала омладина (средње школе и домови за децу без родитеља).

155. Штампани материјал је обезбеђен (Астра уз помоћ донатора) и доступан је широком кругу ризичне популације. Снимљено је неколико телевизијских спотова са тенденцијом да их буде више и да се чешће приказују (носиоци посла Астра). Документарни филм "О трговини људима изблиза", снимљен након одговарајућег истраживања ове појаве, приказан је на међународном фестивалу документарног филма у Београду 2002. године (носилац посла Беосупорт). Покренута је грађанска иницијатива за доношење Националног плана против сексуалног искоришћавања и трафикинга младих, која би требало ускоро да се нађе пред посланицима Народне Скупштине РС.

156. Друга група задатака односи се на полицију, тужилаштва и судове.

157. У трећој групи која се бави заштитом и помоћи жртви трговине носиоци посла су Министарство за социјална питања РС, невадна организација Саветовалиште против насиља у породици, Астра, Виктимолошко друштво Србије, Министарство здравља РС.

158. Као резултати рада ове групе могу се навести успостављање СОС телефонске линије за жртве трговине људима (носилац посла Астра) и оснивање Склоништа за жртве трговине људима у Београду фебруара 2002. године, које води Саветовалиште против насиља у породици, а финансира Влада Аустрије. Тренутно је ово једино склониште те врсте и у њега се поред жена жртава трговине људима смештају и малолетне девојке које се затекну на територији Републике Србије као жртве. У склоништу је до сада боравило 88 страних и осам домаћих држављанки. Организацију повратка жртве у земљу порекла на себе је преузела Међународна организација за миграције.

159. У току је формирање Центра за упућивање и саветовање који ће бити у надлежности Министарства за социјална питања РС. Очекује се да Центар, као заједнички пројекат ОЕБС-а и Министарства за социјална питања, почне са радом пре краја 2003. године.

Центар ће у Србији имати улогу координатора у поступку идентификације и помоћи жртвама трговине људима.

160. Међутим, свакако да су најважнији резултат поменутих бројних друштвених акција за спречавање и борбу против разних видова насиља над женама, а које често обухвата и насиље над децом, најновије измене и допуне КЗ РС априла 2003. године. Изменама и допунама КЗ РС установљена су и два посебна кривична дела и то заштита од сексуалног злостављања (члан 102а):

Ко друго лице сексуално злостави или на други начин грубо повреди достојанство његове личности у сфери полног живота, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

Ко дело из става 1. овог члана изврши злоупотребом свог положаја над лицем, које се према њему налази у односу какве подређености или зависности, казниће се затвором до једне године.

Гоњење за дела из става 1. и 2. овог члана предузима се по приватној тужби."

и трговина људима (чл.111 б) који обухвата и сексуалну експлоатацију жена и девојчица).

(1) Ко силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности или тешких прилика другог: врбује, превози, пребацује, предаје, продаје, купује, посредује у препродаји или продаји, сакрива или држи друго лице, а у циљу стицања неке користи, експлоатације његовог рада, вршења криминалне делатности, проституције, просјачења, употребе у порнографске сврхе, ради одузимања дела тела за пресађивање или ради коришћења у оружаним сукобима, казниће се затвором од једне до десет година.

(2) Ако је дело из става 1. овог члана учињено према више лица, отмицом, приликом вршења службене дужности, у оквиру криминалне организације, на нарочито свиреп или на нарочито понижавајући начин или је наступила тешка телесна повреда, учинилац ће се казнити затвором од најмање три године,

(3) Ако је дело из става 1. овог члана учињено према малолетном лицу или је наступила смрт оштећеног лица, казниће се затвором од најмање пет година.

(4) За дело из става 1. овог члана учињено према лицу које није навршило 14 година, учинилац ће се казнити казном прописаном за то дело и када није употребио силу, претњу или неки од других наведених начина извршења.

161. Увођење члана 111б, иницирано је Конвенцијом Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и Протоколом за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњује поменути Конвенцију УН, а у коме је ближе дефинисан појам трговине људским бићима који је скоро у целости пренешен у КЗ РС у члану 111б.

162. До увођења чл. 111б појава сексуалне експлоатације жена, односно "трговине белим робљем", у кривичном законодавству била је санкционисана применом више одредби кривичног законодавства, при чему је сваки члан инкриминисао поједине етапе трговине људима. Усвајање овог члана је последица схватања да трговина људима, посебно женама и децом ради сексуалне експлоатација прелази границе једне земље, односно да се јавља као појавни облик међународног организованог криминала.

163. Жртве трговине људима су до места (државе) у којој су присиљаване да се баве проституцијом (што је санкционисано кривичним делом посредовања у вршењу

проституције из члана 251. КЗ СРЈ/ОКЗ), долазиле илегалним каналима прелазећи државну границу на недозвољен начин (што је санкционисано кривичним делом недозвољен прелазак државне границе из члана 249.ОКЗ), користећи фалсификоване путне исправе (што је санкционисано кривичним делом фалсификовање исправе из члана 233. КЗ РС). Приликом путовања биле су строго чуване (што је санкционисано кривичним делима противправно лишење слободе из члана 63. КЗ РС и заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу из члана 155. ОКЗ).

164. Позитивним законским прописима, проституција није легализована и кажњива је прекршајно, док је посредовање у вршењу проституције санкционисано као кривично дело (чл.251 ОКЗ).

165. Проституција је, како је речено, инкриминисана као прекршај у члану 14. Закона о јавном реду и миру Републике Србије, који предвиђа прекршајну одговорност како починиоца (они који се одају проституцији, односно пружању сексуалних или хомосексуалних услуга за новац), тако и за лица која се баве уступањем просторија за вршење проституције. Са по 30 дана затвора кажњавају се особе затечене у проституисању и особе које издају или изнајмљују стамбени простор за вршење проститутибилног чина. Ко малолетном лицу уступи просторије ради проституције казниће се са 60 дана затвора.

166. Међутим, Закон о прекршајима се у овом делу не бави начином на који се лица одају проституцији, односно да ли је према њима употребљена сила, претња, уцена или неки други облик насиља због чега су приморана да се баве проституцијом.

167.. У периоду од 1992. до јуна 2003. године, на територији Републике Србије евидентирано је укупно 1.710 прекршаја одавање проституцији или уступање просторија ради проституције из чл. 14. Закона о ЈРМ РС (1992 – 11; 1993 – 13; 1994 – 40; 1995 – 24; 1996 – 63; 1997 – 100; 1998 – 192; 1999 – 114; 2000 – 63; 2001 – 165; 202 – 637; 6. месеци 2003 – 288) и то због вршења ових прекршаја од стране лица до 14 година живота (5); од 14 до 16 година (10); од 16 до 18 година (66) и преко 18 година (1.629) или 95,2%.

168. У периоду од 1992 до јуна 2003. године, на територији Републике Србије евидентирано је укупно 241 кривично дело посредовање у вршењу проституције из члана 251 ОКЗ (1992 – 2; 1993 – 0; 1994 – 2; 1995 – 8; 1996 –16; 1997 –10; 1998 –10; 1999 – 15; 2000 – 15; 2001 – 42; 2002 –76; 2003 –45), од чега 20 кривичних дела из члана 251. став 2. ОКЗ - дело извршено према малолетном женском лицу или употребом силе, претње или обмане (1994 –1; 1996 –2; 1998 – 2; 2000 –3; 2001 –3; 2002 –8; 2003 –1). У посматраном периоду поднета је једна кривична пријава за кривично дело приказивање порнографског материјала из члана 252. ОКЗ (2001).

169. Значајни успеси на сузбијању проституције постигнути су током 2002. године, када је само на подручју Београда поднето 38 кривичних пријава због посредовања у вршењу проституције против 58 лица и 33 кривичне пријаве против 52 лица због организовања проституције посредством тзв. агенција за пословну пратњу (“Мадона”, “Анђели”, “Миленијум” и др.). Истовремено, акцијом полиције спречено је даље оглашавање агенција за пословну пратњу и проститутки преко средстава јавног информисања.

170. У Секретаријату МУП РС у Београду евидентирано је око 600 проститутки, што указује да је тамна бројка особа који се баве проституцијом велика и да законске и репресивне мере не могу допринети потпуном сузбијању проституције.

171. Иначе у нашем кривичном законодавству, као и у пракси, све инкриминације које се односе на насиље над женама, укључујући и сексуално, односе се једнако на све жене, без обзира којим послом или “занатом” се баве.

172. Као што је раније већ наведено, трговина људима представља посебан проблем са којим се сусреће већина земаља у транзицији, и последица је власничке трансформације, погоршања социјалног положаја најширих слојева становништва, немогућности запослења и др.

173. Према расположивим подацима, трговина се врши из Бугарске, Молдавије, Румуније, Русије и Украјине, које су уједно најчешће земље порекла жртава, преко Београда ка Федерацији БиХ, Косову и Метохији, Македонији и Западној Европи. Један од разрађених путева води преко Србије и Црне Горе, потом Албаније у Италију. Из наведеног јасно је да се СЦГ налази на једном од најфреквентнијих путева за трговину људима, посебно женама у циљу сексуалне експлоатације.

174. Географски положај и либерални визни режим према појединим земљама условили су да држављани афро-азијског комплекса, као и држављани источно-европских земаља користе територију СЦГ као транзитну станицу за илегално пребацивање у земље западне Европе.

175. У 2002. години затечена су 823, а у првих шест месеци 2003. године 445 страних држављана у недозвољеном преласку државне границе. Највише је држављана Румуније (102), Македоније (66), Турске и Ирака по (40), Авганистана (34), Молдавија (27), Кине и БиХ по (19), Бугарске (13), Хрватске (11), Туниса (10), Либања и Албаније по (7) и др. Карактеристично је да је већи број илегалних прелазака почињен од стране лица која су на легалан начин ушла у нашу земљу, а ухваћена су приликом илегалног изласка из земље, у покушају даљег одласка према западно-европским земљама (држављани Румуније, Молдавије и Кине).

176. Имајући у виду сазнања да се у избегличким камповима у Бугарској и Румунији (у околини Букурешта) налази већи број држављана афро-азијских земаља, који намеравају да се илегално пребаце на територију наше земље и даље на Запад, МУП РС предузима појачане мере и активности на спречавању и откривању наведених илегалних миграција, као и економских миграција држављана Румуније и Молдавије, према земљама западне Европе и Грчкој.

177. Током 2002. године, као и протеклих шест месеци 2003. године откривено је више група страних држављана који су на организован начин илегално ушли или покушали да изађу из СЦГ и пресечено више канала за илегално пребацивање људи и то:

- Канал којим су се првенствено држављани Авганистана и Ирака, из Бугарске преко територије Републике Србије и границе са Мађарском, пребацивали на Запад.
- Канал за пребацивање турских држављана, углавном Курда, који води преко приштинског аеродрома "Слатина", Црне Горе и Београда, где их затим преузимају лица укључена у илегално пребацивање и доводе до одредишта у близини наше границе са Хрватском. Турски држављани најчешће долазе у аранжману туристичких агенција са Космета, уз толерантан однос УНМИК-ових пограничних служби.

- Канал за пребацивање турских држављана преко приштинског аеродрома "Слатина", Црне Горе и Београда, што је довело до отварања новог канала који води од Бугарске преко Румуније, одакле се турски држављани илегално пребацују у СЦГ и преузимају од стране наших држављана, ради њиховог даљег илегалног пребацивања.
- Канал за илегално пребацивање страних држављана, када су у насељу Љубичево, општина Пожаревац, у два шлепера дрвене грађе, пронађена 43 лица (21 држављана Авганистана, 19 држављана Туниса и три држављанина Ирана).
- Четири канала преко којих се одвијало организовано илегално пребацивање страних држављана из правца Румуније, Бугарске, Украјине и Молдавије.
- Канал за илегално пребацивање страних држављана, општина Суботица, када је откривена група од 10 држављана Кине без путних исправа, који су у организацији наших држављана требали да буду илегално пребачени у Мађарску.
- Канал за илегално пребацивање држављана Индије када је на аеродром "Београд" летом из Дубаја допутовала је група од осам држављана Индије. Увидом у путне исправе именованих утврђено је да поседују одобрене привремене боравке од стране ЦБ Подгорица, као и улазни печат овог граничног прелаза. Након неопходних провера, утврђено је да су наведени боравци, као и улазни печати фалсификовани. У наведени канал за илегално пребацивање држављана Индије, укључена су три држављанина СЦГ.
- Канал преко кога се одвијало организовано илегално пребацивање пакистанских држављана.

178. Процењује се да је пресецањем ових канала спречен улазак преко 1.000 потенцијалних илегалних миграната, којима су одредиште биле земље западне Европе.

179. У 2002. године припадници МУП РС поднели су укупно 30 кривичних пријава, док је у првих шест месеци 2003. године поднето укупно 19 кривичних пријава против лица која су учествовала у организовању илегалног пребацивања лица (15 кривичних пријава по члану 249 ОКЗ и 4 кривичних пријава по члану 155 ОКЗ).

180. Пооштравањем визног режима и престанком директних летова ЈАТ-а за Пекинг, значајно је смањен број долазака кинеских држављана преко Аеродрома "Београд" (са 10.377 у 2000. на 2.209 у 2001., 551 у 2002. и 418 у првих шест месеци 2003. године). У првој половини 2003. године није омогућен улаз преко граничног прелаза Аеродром "Београд" за 20 (2002.- 161) држављана Кине, због неиспуњавања општих и посебних услова за улазак у СЦГ (најчешће поседовање недовољних новчаних средстава, сумња у исправност визе и др.).

181. У 2002. години држављани Кине извршили су 59, а у првих шест месеци 2003. године 189 кривичних дела на територији Републике Србије. Карактеристично је да су захтеве за издавање виза подносили кинески држављани који на територији Републике Србије имају чланове уже породице. У тим случајевима на захтев за визу је позитивно одговорано.

182. Проблем илегалне миграције изражен је код ирачких држављана, пре свега из економских разлога, али и због чињенице да је Србија и Црна Гора једина европска земља за коју им није потребна виза. Управо због тога се од држављана Ирака приликом уласка у

земљу захтева да осим испуњења општих (важећа путна исправа) и посебних услова (поседовање довољне количине новчаних средстава, повратне авионске карте са дефинисаним датумом повратка, хотелски ваучери и др.) докажу и основаност разлога сваког доласка.

183. У 2002. години, преко Аеродрома "Београд" у СЦГ су ушла 192, а за шест месеци 2003. године 18 држављана Ирака, док улаз није омогућен за 13 (2002. године – 56) држављана Ирака због неиспуњавања општих и посебних услова за улазак у нашу земљу.

184. Територија СЦГ се користи и као транзитна станица држављанки источно-европских земаља ради одласка према БиХ и АП КиМ, односно преко Македоније ка Грчкој и преко Албаније ка Италији, где се оне најчешће запошљавају или настављају даљи пут према земаљама западне Европе.

185. Један број држављанки из источно-европских земаља (Румунија, Молдавија, Украјина и Русија) запошљава се у угоститељским објектима на територији СЦГ као конобарице, стриптизете и анимир даме. Међутим, предузимањем појачаних мера према лицима која учествују у њиховом довођењу, ангажовању или препродаји, затим појачаним мерама контроле на државној граници, као и битно другачијим третманом страних држављанки које се све више сматрају жртвама организованих ланаца трговине "белим робљем" и проституције, а све мање као починиоци прекршаја из Закона о кретању и боравку странаца, значајно је смањен број држављанки из источно-европских земаља.

186. У првих шест месеци 2003. године, приликом контроле угоститељских објеката који се баве ангажовањем држављанки источноевропских земаља као конобарица, стриптизета и анимир дама, затечене су 163 стране држављанке (2000.-1260; 2001.-1018; 2002.- 449), од којих 93 Румунке, 42 Украјинке, 21 Молдавка, четири Бугарке, две Белорускиње и једна Федерације БиХ. Према лицима затеченим у прекршају предузете су законске мере и мере отказа боравка.

187. Од укупног броја страних држављанки, за 38 је утврђено да су биле жртве трговине људима, односно сексуалне експлоатације (17 Молдавки, 14 Румунке, 6 Украјинке и једна Русиња). Поднето је 18 кривичних пријава против 33 лица (власника угоститељских објеката и других лица) због извршења 74 кривична дела у вези са трговином женама, од чега:

- 25 због посредовања у вршењу проституције из чл. 251 ОКЗ;
- 18 због фалсификовања исправа из чл.233 КЗ РС;
- 13 због недозвољеног преласка државне границе из чл.249 ОКЗ;
- 9 због противправног лишења слободе из чл.63 КЗ РС;
- 7 због заснивања ропског односа и превоза лица у ропском односу из чл. 155 ОКЗ;
- 1 због кривичног дела противприродног блуда из чл.110 КЗ РС;
- 1 због кривичног дела силовања из чл.103 КЗ РС.

188. У јулу 2002. године започете су активности за формирање специјалних полицијских тимова за борбу против трговине људима у седишту МУП РС и у секретаријатима унутрашњих послова.

189. Посебна пажња посвећена је едукацији припадника МУП РС и њиховом укључивању у интегративне европске и светске полицијске токове. Запажено је учешће представника

МУП РС на састанцима са високим представницима ОЕБС-а и УНИЦЕФ-а о трговини људским бићима, на којима је похваљен југословенски модел борбе против трговине људским бићима. Истакнуто је да ће ОЕБС овакав свеобухватан начин организације и функционисања од стране МУП РС, узети као добар модел који би требало применити у свим земљама југоисточне Европе. Припадници пограничне полиције узели су учешће у пројектима Међународне организације за миграције (ИОМ) везане за илегалне миграције, трговину људским бићима и прихватилишта за жртве те трговине.

190. У оквиру регионалне полицијске сарадње, у периоду од 7. до 16. септембра 2002. године МУП РС је спровео акцију под називом "Мираж" у циљу спречавања кријумчарења и трговине људима, посебно женама и децом и њиховог приморавања на бављење проституцијом или другим недозвољеним активностима. Подржана је иницијатива да се са Молдавијом уведе визни режим и предложено да провере за визе врши МУП РС, што ће знатно смањити број долазака и улазака на територију СЦГ држављанки Молдавије, које би могле бити жртве организованих ланаца трговине женама на Балкану.

191. Од 5. до 12. маја 2003. године, на територији Републике Србије спроведена је акција "Леда", која представља прву операцију искључиво посвећену борби против трговине људима на европском нивоу. У овој координираној акцији суделовали су Интерпол и министарства унутрашњих послова држава чланица Европске Уније и држава чланица СЕЦ-а.

192. На завршном састанку одржаном у Атини, презентовани су резултати држава учесница постигнути током спровођења операције "Леда". Организатори су за постигнуте резултате посебно похвалили МУП РС и Министарство унутрашњих послова Португала.

193. Како је већ речено, у циљу сузбијања илегалне миграције и трговине људима МУП РС остварује успешну сарадњу са домаћим невладиним организацијама, те међународним организацијама, посебно ОЕБС-ом и Интерполом. Сарадња подразумева заједнички рад у Републичком тиму за борбу против трговине људским бићима, организовање или учествовање на едукацијама, семинарима и трибинама посвећеним борби против трговине људима.

194. Јуна 2001. године у организацији невладине организације Центар за унапређење правних студија из Београда одржана је у Букурешту регионална конференција о борби против трговине људима, на којој су учествовали и представници МУП РС. Крајем 2001. године у сарадњи са невладином организацијом Инцест траума центар из Београда одржана су три семинара о трговини људским бићима, начинима борбе и заштите жртава. Семинар је завршило 90 припадника МУП РС.

195. Почетком 2002. године у организацији ОЕБС-а у Београду одржан је семинар за представнике полиције, центара за социјални рад и невладиних организација о борби против трговине људским бићима, на коме је узело учешће 30 представника МУП РС.

196. У организацији Астре из Београда одржано је више семинара и трибина посвећених борби против трговине људским бићима, док је у организацији Беосупорта из Београда одржано више трибина посвећених сексуалној експлоатацији деце и трговини људима, у којима су као учесници и предавачи били и радници МУП РС.

197. Беосупорт је организовао и реализовао снимање филма и издавање брошуре о проблему трговине људима у чему су свој допринос дали радници МУП РС и Секретаријата МУП РС у Београду.
198. Виктимолошко друштво Србије из Београда је организовало обуку чланова републичког тима за борбу против трговине људским бићима, а у одређеним организационим јединицама МУП РС на територији Србије спровело истраживање о распрострањености појаве трговине људима и другим питањима од значаја за успешну борбу против ове појаве.
199. У свакодневном раду на питањима борбе против трговине људима и заштите жртава представници МУП РС успешно сарађују са Саветовалиштем против насиља у породици из Београда које руководи Склоништем за жене жртве трговине људима.
200. Невладина организација Правосудни центар из Београда организовала је едукацију судија и тужилаца са подручја АП Војводине на тему борбе против трговине људима, у којој су учешће узели и представници МУП РС.
201. У раду по питањима трговине људима МУП РС је остварило више контаката и са невладиним организацијама Ева из Новог Сада и Сигурна женска кућа из Подгорице као организацијама које се такође баве превентивом и заштитом жртава трговине женама.
202. Поред домаћих невладиних организација, остварују се редовни контакти и са међународним организацијама које се баве проблемом трговине људима, а посебно ОЕБС-ом, ИОМ-ом, Пактом за стабилност, УНИЦЕФ-ом, УНХЦХР-ом, УНДП и другима.
203. Представници МУП РС учествовали су у едукацији “тренери тренера” за борбу против трговине људским бићима која је у организацији Пакта за стабилност и међувладине организације ИЦМПД из Беча, односно УНДП-канцеларија у Румунији одржана у Аустрији и у Румунији, као и у едукацији о заштити жртава трговине женама која је у организацији ИОМ-а одржана у Аустрији.
204. Такође, у 2003. години одржано је више семинара на ову тему у организацији Фондације Ханс Зајдел и полиције Француске. Виша школа унутрашњих послова у Земуну, УНХЦР и амбасаде Холандије реализовали су курс на тему “Насиље у породици и сексуално злостављање жена и деце”.
205. Уложени напори и мере предузете у борби против трговине људима дали су видљиве резултате, који су наишли и на међународно признање. Док је према извештају Стејт департмента, СЦГ током 2001. године била у трећој групи ризичних земаља, дотле је имајући у виду постигнуте резултате у обрачуна са овим обликом криминала, у извештају Стејт департмента за 2002. годину СЦГ сврстана у другу групу земаља. Тиме су на јасан и прави начин валоризоване све активности спроведене на овом плану.

Члан 7.

206. Према подацима са последњих републичких избора одржаних крајем 2000. године, следи да у Народној скупштини РС од 250 посланика има 32 жене, што значи да су жене заступљене са 12,8%. Од 25 чланова Владе РС (председник, шест подпредседника и 18 министара) жене су на челу три министарства (социјална питања, телекомуникације и

саобраћај, животна средина), што у укупном саставу Владе чини 12% учешћа жена, а у министарским местима 16% учешћа.

207. У претходном саставу Народне скупштине РС (1992-1996. година) од 250 посланика 12 су биле жене. У Влади РС било је шест жена министара (здравље, култура, породица, приватно предузетништво, локална самоуправа, без портфеља).

208. После септембарских избора 2000. године, на пример, Скупштина АП Војводине има 120 посланика, од којих је осам жена (6,67%). Истовремено, у сазивима скупштина општина у АП Војводини после поменутих избора има 125 жена или 7,16% и 1620 мушкараца или 92,84%. Од 45 локалних скупштина, пет општина нема ниједну жену у свом сазиву. На покрајинском нивоу не постоји обавеза од 30% жена на кандидатским листама за покрајинске изборе. Такође, распиривање мржње на основу пола или дискриминација на основу рода, нису основ за забрану политичких странака.

209. У Савезној скупштини СРЈ (2000-2003. година) од 178 посланика било је 11 жена. У тадашњој Савезној влади није било ниједне жене министра.

210. Скупштина СЦГ (2003. година) од 126 посланика има 10 жена посланика, односно 7,94% жена у свом саставу. У Савету министара СЦГ (председник СЦГ и пет министара) нема жена.

211. Од укупног броја запослених у Србији, 43% су жене, а од укупног броја незапослених 58,7% су жене. На челној функцији у привреди је 11,9% жена. У односу на posed имовине 2,4% жена поседује приватне компаније, 3,4% уштеђевину, 16,6% су власнице станова, 10,8% су власнице кућа, а 9,3% су власнице пољопривредног земљишта. У популацији средњешколаца 50,7% су девојке, а у популацији студената 61,4% су девојке.

212. У протеклом десетогодишњем периоду очитован је пораст броја жена на функцијама у правосудју, пре свега судству, а што је тенденција која се наставља. У правосудним органима РС (судови, тужилаштва) жене чине половину од укупног броја запослених.

213. Жене су нарочито биле ангажоване у раду невладиних организација, посебно у домену хуманитарне помоћи за избеглице, сиромашне грађане СРЈ и рањенике из ратом погођених крајева бивше СФРЈ. У периоду трајања рата регистроване су многе женске хуманитарне организације.

214. Јачањем опозиције тадашњем режиму, до демократских промена октобра 2000. године, настајале су и невладине организације које су се поред хуманитарног рада бавиле и питањем унапређења права жена, мировним процесима и иницијативама. У оквиру ДОСа формирана је Женска политичка мрежа. Позитивни процеси тада започетити, а који су и даље у току, представљају велики помак у свеукупном побољшању положаја жена.

215. Међутим, упркос томе, релативно скромно учешће жена у политичком животу указује да не постоје посебни механизми који гарантују једнаку заступљеност мушкараца и жена на местима одлучивања. Једини заштитни механизам тренутно је Закон о локалним изборима (Службени гласник РС бр. 33/2002) који предвиђа обавезних 30% кандидата мање заступљеног пола и њихово равномерно распоређивање на изборној листи, да би листе биле валидне. Планира се доношење и осталих изборних закона са истим заштитним механизмом. Треба нагласити да поједине политичке странке примењују позитивну дискриминацију међу својим чланством.

216. Међутим, постојеће анализе страначких програма и статута, показују да се већина странака залаже за равноправност полова декларативно и обавезује се на стварање форума жена или сличне организације унутар странке. Али у пракси нема мера афирмативне акције, посебно када су у питању расподела мандата после избора или приликом избора за страначке органе. Унутарстраначких квота нема.

217. Мора се нагласити да се у Србији не води родно осетљива статистика, што ствара проблеме приликом истраживања феномена учешћа жена у политици и процесима одлучивања, па се углавном користе парцијални подаци до којих су дошле невладине организације за потребе својих пројеката. Увођење родно осетљиве статистике у многоме би олакшало праћење овог феномена.

218. Отварање институција према женском покрету значило је и одржавање низа скупова, округлих столова и конференција у сарадњи са невладиним организацијама и међународним организацијама на којима су разматрана питања положаја жена. Тадашња Комисија Савезне владе СРЈ за сарадњу са УНИЦЕФом и за унапређење положаја жена учествовала је у свим релевантним активностима и са своје стране пружила је пуну подршку невладиним организацијама ангажованим на унапређењу положаја жена. Представнице невладиних организација биле су чланице експертског дела поменуте Комисије, која је у свом раду одржавала блиске контакте са невладиним организацијама и међународним организацијама.

Члан 8.

219. Од укупног броја запослених у дипломатији жена функционера има 5%, на руководећим местима 15% , а међу амбасадорима 11% су жене.

220. Положај жена се на дипломатском плану знатно побољшао после демократских промена октобра 2000. године, када се СРЈ вратила у међународну заједницу и почела поново равноправно са осталим земљама чланицама да учествује у раду бројних међународних организација, пре свега УН, а потом ОЕБС, те осталих институција и радних тела. Пријемом СЦГ у пуноправно чланство Савета Европе априла 2003. године отворене су нове могућности за укључивање жена СЦГ у бројне активности на међународном плану.

221. Иначе до промена октобра 2000. године, одлукама УН драстично је било ограничено или потпуно онемогућено учествовање југословенских делегација, па тиме и делегација жена, на међународним скуповима. Тако је супротно слову и духу Конвенције, званичној делегацији СРЈ ускраћено учешће на Четвртој светској конференцији жена у Пекингу 1995. године. Влада СРЈ је, иначе, генералном секретару Конференције као свој прилог за Конференцију благовремено доставила Национални извештај о спровођењу најробијских стратегија за унапређивање положаја жена до 2000. године, с обзиром да је била активни учесник како Треће светске конференције у Најробију, тако и других сличних скупова.

222. Поменуто одлуку УН о ускраћивању званичног учешћа делегацији СРЈ на Конференцији у Пекингу, СРЈ је оценила као контрапродуктивну и супротну духу толеранције и сарадње за коју су се увек залагале југословенске представнице. Југословенској делегацији било је онемогућено и учествовање на састанцима држава чланица Конвенције.

223. Треба поменути и активну улогу, коју је имао и Савез жена Југославије. Савез је као члан Друштва за међубалканску сарадњу жена у Београду 1994. године организовао Трећи конгрес жена Балкана. Савез је учествовао и на Четвртом конгресу ове организације у Софији 1995. године и на Петом конгресу у Солуну 1997. године. Као невладина организација по позиву је учествовао и на Четвртој светској конференцији жена у Пекингу 1995. године.

Члан 9.

224. Држављанство је трајна веза између појединаца и државе. Држављанство је битна претпоставка за заснивање, промену или престанак већег броја одређених правних односа (промет земљишта и зграда, наслеђивање, бирачки спискови, ауторско право, итд.).

225. Устав СРЈ је предвиђао постојање југословенског држављанства. Југословенски држављанин је истовремено био и држављанин републике чланице, није могао бити лишен држављанства, протеран из земље, ни изручен другој држави. Југословенски држављанин је у иностранству уживао заштиту СРЈ. Сама материја држављанства уређивана је савезним законом (чл. 17).

226. Уставном повељом утврђено је да је држављанин државе чланице и држављанин Србије и Црне Горе. Држављанин државе чланице има једнака права и обавезе у другој држави чланица као и њен држављанин, изузев изборног права (чл. 7). Према томе, из Уставне повеље произилази да је питање држављанства нове државне заједнице уређено на другачији начин у односу на Устав СРЈ. Држављанство државне заједнице се изводи из држављанства чланица заједнице - Србије и Црне Горе, док се раније републичко држављанство изводило из држављанства СРЈ.

227. Одредбу о држављанству има и Устав РС, који између осталог каже да грађанин РС има држављанство РС, да не може бити лишен држављанства, прогнан или екстрадиран, да се држављанство стиче и престаје на начин утврђен законом, као и да лицима, која имају и друго држављанство, држављанство РС може бити одузето само ако одбије да испуни Уставом одређену дужност грађанина (чл. 48).

228. Услови за стицање и престанак држављанства СЦГ регулисани су, за сада, Законом о југословенском држављанству (Службени лист СРЈ бр. 33/96 и 9/2001), Законом о држављанству СР Србије (Службени гласник СРС бр. 45/79 и 13/83) и Законом о црногорском држављанству (Службени лист Републике Црне Горе” бр. 41/99).

229. Законом за спровођење Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора (Службени лист СЦГ бр. 1/2003), као заштитна мера, до доношења одговарајућих прописа, предвиђено је да лица која су стекла југословенско држављанство до ступања на снагу Уставне повеље, задржавају то држављанство и право на коришћење постојећих јавних исправа.

230. Основни начин стицања југословенског држављанства је стицање држављанства пореклом (*ius sanguinis*). Он се јавља и у комбинацији са системом стицања југословенског држављанства рођењем на територији СР Југославије (*ius soli*). Наиме, дете по сили закона, у моменту рођења стиче држављанство својих родитеља, без обзира на место рођења детета. Само ако су оба родитеља непозната или непознатог држављанства или без

држављанства, дете рођено или нађено на територији СРЈ стиче југословенско држављанство самим рођењем на територији СРЈ.

231. Комбинацијом ова два система практично се постиже да свако дете коме су један или оба родитеља југословенски држављани, односно које се роди или нађе на територији СРЈ, ако су му оба родитеља непозната или непознатог држављанства или без држављанства, стекне југословенско држављанство. Допунски начин стицања југословенског држављанства су пријем (прирођење) и стицање држављанства по међународним уговорима.

232. Закон о југословенском држављанству предвиђа једнака права свих грађана на остваривање држављанског статуса без дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вероисповест, национално порекло или социјални статус, имовно стање или други статус.

233. Одредбе наведеног закона усаглашене су са општим стандардима међународног права, а пре свега, са одредбама Европске конвенције о држављанству, Конвенције о држављанству удате жене и Конвенције о правном положају лица без држављанства.

234. Имајући у виду ситуацију у којој се наша СРЈ после отцепљења бивших република СФРЈ, односно ситуацију у којој се нашао велики број држављана СФРЈ, прелазним одредбама овог Закона, које су углавном заштитног карактера са гледишта права грађана - држављанина СФРЈ који је имао држављанство друге републике СФРЈ или је држављанин друге државе настале на територији СФРЈ, омогућено је да се, у правни систем, интегрише правило о сукцесији у држављанству.

235. По овом правилу сваки појединац који на дан сукцесије држава има држављанство државе претходнице, без обзира на начин стицања тог држављанства, има право на држављанство најмање једне од држава којих се сукцесија тиче, те се на овај начин ублажава тежак социјални и правни положај избеглих лица и решавају проблеми њиховог настањивања, кретања, породичних и својинских односа у складу са принципима Конвенције о статусу избеглица из 1951. и Протокола из 1967. године.

236. Одредбама чл. 47. Закона о југословенском држављанству омогућено је свим држављанима бивше СФРЈ који су имали држављанство друге републике СФРЈ или друге државе настале на територији СФРЈ да могу стећи југословенско држављанство уколико су имали пребивалиште на територији СРЈ на дан проглашења Устава СРЈ (27. априла 1992. године). Исто се односи и на децу тог држављанина рођену после тог датума.

237. Такође, југословенско држављанство, према напред наведеном члану, може стећи и држављанин бивше СФРЈ који је прихватио превођење у професионалног официра и професионалног подофицира, односно цивилно лице на служби у Војсци Југославије и члан његове уже породице – брачни друг и деца.

238. Изменама и допунама Закона омогућен је континуитет држављанства напред поменутих категоријама грађана, лицима која су као избегло, прогнано или расељено лице боравила на територији СРЈ, као и лицу које је избегло у иностранство и које је савезном органу за унутрашње послове поднело захтев за прихватање у југословенско држављанство (чл. 48. Закона).

239. Према одредбама овог закона, југословенско држављанство може престати отпустом, одрицањем и по међународним уговорима. При томе, код престанка држављанства отпустом задржано је дискреционо право органа који води поступак у смислу одобравања истог.

240. Законом није предвиђен институт одузимања југословенског држављанства, што је у складу са одредбом члана 17. став 3. Устава СРЈ, по којој југословенски држављанин не може бити лишен држављанства, протеран из земље, нити изручен другој држави.

241. У случају вишеструког држављанства југословенски држављанин се, сагласно чл. 4. Закона о југословенском држављанству, када се налази на територији СРЈ сматра југословенским држављанином, са свим правима и обавезама које има као држављанин СРЈ.

242. Југословенском држављанину престаје држављанство републике чланице престанком југословенског држављанства, а странац стиче држављанство републике чланице стицањем југословенског држављанства. Држављанин републике чланице има на територији друге републике чланице иста права и дужности као и њени држављани (члан 5. Закона).

243. Законом је проширен и институт поновног стицања југословенског држављанства, тзв. реинтеграција. Југословенско држављанство може поново стећи не само лице коме је, на захтев родитеља, престало југословенско држављанство, као што је то било прописано ранијим прописима о држављанству, него и свако лице коме је отпустом престало југословенско држављанство и које је стекло странско држављанство, ако најмање једну годину непрекидно борави у СР Југославији и испуњава услове прописане Законом.

244. Иначе, југословенско држављанство, сагласно важећим прописима, доказује се изводом из матичне књиге југословенских држављана, изводом из матичне књиге рођених и уверењем о држављанству.

245. У управном поступку жалба на решење о стицању и престанку југословенског држављанства није допуштена, али је обезбеђена заштита права у судском поступку подношењем тужбе Савезном суду за одлучивање о законитости коначних управних аката.

246. Доношењем новог Закона о југословенском држављанству 1997. године, превазиђен је проблем држављанства грађана из бивших југословенских република, с обзиром да су, до тада, на територији Републике Србије захтеви грађана за стицање, тј. престанак држављанства решавани искључиво по важећем Закону о држављанству СР Србије из 1976. године. Одредбама тог закона уређено је питање стицања (пореклом, рођењем на територији СРС, пријемом држављанина друге републике у држављанство СРС, прирођењем и по међународним уговорима) и престанка (стицање држављанства друге републике, отпустом, одрицањем, одузимањем и по међународним уговорима) држављанства СРС. Према овом закону, стицањем држављанства СРС (РС) истовремено се стиче и држављанство СФРЈ, односно СРЈ.

247. До доношења Закона о изменама и допунама Закона о југословенском држављанству марта 2001. године није било непосредног утицаја брака на пријем странца у југословенско држављанство. Та чињеница је, међутим, била од утицаја на одобрење сталног настањења странца у Југославији, сходно прописима о кретању и боравку странца, а што је један од законских услова за стицање држављанства пријемом (члан 12.).

248. Изменама и допунама наведеног закона, односно одредбом члана 12а., странац који је у браку са југословенским држављанином најмање три године и коме је одобрено стално настањење у Југославији, може бити примљен у југословенско држављанство, ако у Југославији није кажњаван казном затвора за кривично дело које га чини неподобним за пријем у југословенско држављанство и ако се из његовог понашања може закључити да ће поштовати правни поредак Југославије.

249. На овај начин наведеним изменама и допунама Закона о југословенском држављанству омогућено је стицање југословенског држављанства странцу који је у браку са југословенским држављанином.

250. Уношењем ове одредбе у Закон, странац стиче право на двојно држављанство. Иначе, ова измена је у складу са Конвенцијом о држављанству удате жене којом се, као и Европском конвенцијом о држављанству из 1997. године, утврђују олакшани услови стицања југословенског држављанства по основу брака.

251. Такође, брак утиче на држављанство жене и деце код стицања држављанства југословенских исељеника, с обзиром да чланови породица југословенских исељеника могу бити примљени у југословенско држављанство под олакшаним условима (члан 13.).

252. Сагласно одредбама Закона свако дете коме су оба или један родитељ југословенски држављанин, има право на југословенско држављанство, без обзира на место рођења детета, као и дете које се роди или нађе на територији СРЈ, ако су му оба родитеља непозната или непознато држављанства или без држављанства. При томе се не прави разлика између стицања југословенског држављанства брачне и ванбрачне деце, а усвојеној деци омогућава се стицање југословенског држављанства под олакшаним условима.

253. О утицају брака на престанак југословенског држављанства, говори одредба члана 19. став 1. тачка 4. Закона о југословенском држављанству којом је прописано да југословенском држављанину престаје југословенско држављанство отпустом ако је регулисао имовинскоправне обавезе из брачног односа према лицу које живи у Југославији.

254. Поступак издавања путних исправа прописан је Законом о путним исправама југословенских држављана (Службени лист СРЈ, бр. 33/96 и 23/02).

255. За издавање пасоша лице мора да поседује важећу личну карту, уверење о држављанству, две фотографије, доказ о извршеној уплати законом прописане таксе и доказ о уплати за образац пасоша, а малолетно лице и извод из матичне књиге рођених.

256. Одузимање пасоша или одбијање захтева за издавање пасоша се врши решењем надлежног органа за унутрашње послове у случајевима:

- ако је против лица које тражи издавање пасоша покренут кривични поступак, а на захтев надлежног суда док поступак траје;
- ако је лице које тражи издавање пасоша осуђено на безусловну казну затвора у трајању дужем од 3 месеца, док казну не издржи;

- ако је сходно важећим прописима, лицу које тражи издавање пасоша забрањено кретање ради спречавања ширења заразних болести односно епидемија;
- ако је то неопходно из разлога одбране земље, у случају да је проглашено ратно стање, стање непосредне ратне опасности и ванредно стање.

257. Овде треба напоменути да је последњим изменама Закона о путним исправама југословенских држављана дошло до промена чл. 46. који одређује разлоге за одбијање захтева за издавање путне исправе. Брисана је тачка 5. овог члана којом је било предвиђено да се лицу неће издати путна исправа уколико се утврди да то лице настоји да одласком у иностранство избегне доспелу обавезу издржавања или доспелу имовинско-правно обавезу из брачног односа или односа родитеља и деце, за коју постоји извршна исправа - на предлог заинтересованог лица или његовог стараоца, односно органа старатељства. За тачку 3. истог члана утврђено је да није у складу са Уставом СРЈ – “ако се утврди да лице које тражи издавање путне исправе или визе настоји да одласком у иностранство избегне обавезу служења војног рока или службу у Војсци Југославије – на захтев надлежног војног органа”.

258. Наиме, *Савезни суд је за наведене одредбе Закона о путним исправама југословенских грађана установио да нису у складу са чланом 30. Устава СРЈ* зато што се "грађанину јамчи слобода кретања и настањивања и право да напусти СРЈ и у њу се врати (ст.1.); и да се слобода кретања и настањивања и право да напусти СРЈ може ограничити савезним законом, ако је то неопходно за вођење кривичног поступка, спречавања ширења заразних болести или за одбрану СРЈ". Пошто се наведеним одредбама Закона ограничавају уставне слободе и права грађанина да напусти СРЈ, а не спадају у мере које су неопходне за успешно вођење кривичног поступка, након објављивања одлука Уставног суда у Службеном листу СРЈ, МУП РС је наложило да се све одузете путне исправе по наведеном основу врате грађанима, односно да се њихови захтеви за издавање путних исправа позитивно реше.

259. У случају неповољне одлуке правни лек је жалба на решење која се подноси у року од 15 дана од стране уручења решења. О жалби одлучује министарство надлежно за унутрашње послове. Уколико и у другостепеном поступку странка не буде задовољна решењем, може покренути управни спор.

260. Малолетно лице може имати сопствену путну исправу, мада може до своје 14. године живота бити уписано у путну исправу једног од родитеља. У иностранство се не може путовати без путне исправе. За упис детета у путну исправу једног од родитеља, није потребна сагласност другог родитеља. Такође, није потребна сагласност родитеља, да би дете које има путну исправу, путовало у иностранство. Свако лице које поседује путну исправу може да путује у иностранство без ичијег одобрења.

261. У периоду од 1. јануара 1992. до краја јуна 2003. године у Републици Србији поднет је укупно 6.180.621 захтев за издавање путне исправе. На основу ових захтева издато је укупно 6.168.370 путних исправа. Одбијен је 12.251 захтев за издавање пасоша, што је 0,2 % од укупног броја поднетих захтева. Разлози за одбијање захтева су у складу са одредбама Закона о путним исправама југословенских држављана.

Члан 10.

262. Право на школовање је једно од основних људских права. Устав СРЈ је у чл. 62. предвиђао да је школовање сваком доступно под једнаким условима, као и да је основно школовање обавезно, да је у складу са законом и да се за њега не плаћа школарина.

263. Повеља о људским правима има сличну одредбу. У чл. 43. наводи да свако има право на образовање, да је основно образовање обавезно, да су државе чланице дужне да обезбеде бесплатно основно образовање, те да се оснивање школе и универзитета одређује законима државе чланице.

264. Устав РС у чл. 32 каже да је школовање сваком доступно под једнаким условима, да је основно школовање обавезно и да за редовно школовање које се финансира из јавних прихода грађани не плаћају школарину.

265. Два су проблема који представљају препреку у разматрању усклађености нормативне димензије положаја жена у образовању са њеним стварним ефектима.

266. Први је проблем изражена је родна неосетљивост података. Статистичке службе (на националном нивоу и на нивоу министарстава) често не приказују димензију рода у неким аспектима образовања, вероватно стога што се процес сензибилисања статистичко-демографских служби налази се у рудиментарној фази. Због ових препрека није једноставно, а често ни могуће сагледати јаз између нормативних и остварених права жена у образовању. Дискриминацију није могуће мерити ако не постоје квантификовани подаци о учешћу жена у систему јавног образовања. Зато се по потреби користе подаци који представљају најближи показатељ стања у одређеним подручјима.

267. Други проблем је недоступност података за неке сегменте образовања (верско образовање, војно образовање и образовање у области унутрашњих послова).

268. До доношења Закона о основама система образовања и васпитања РС у јуну 2003. године, није постојао тзв. кровни закон који би се јасно односио на право на образовање и забрану дискриминације у систему образовања и васпитања. Рад школских установа је био уређен Законом о основној школи РС (1992) и Законом о средњој школи РС (1992).

269. Према члану 7. Закона о основној школи РС који је измењен и допуњен 2002. године, у школи није дозвољено политичко организовање и деловање и коришћење школског простора у те сврхе.

270. Поменути изменама и допунама овог закона, <http://www.izvestajgpp.gov.rs/WINDOWS/TemporaryInternetFiles/Content.IE5/IZVESTAJGPP/WINDOWS/ProgramFilesIngProIPPaket2priv%221> члан 7. је промењен и експлицитно забрањује дискриминацију по основу расне, националне, језичке, верске или полне припадности, односно политичког опредељења, подстицање таквих активности или непредузимање мера за њихово спречавање.

271. Сасвим слично решење налази се и у Закону о средњој школи (1992.) који је измењен и допуњен 1996. и 2002. године, чији је члан 8. казивао да у школи није дозвољено политичко организовање, деловање и коришћење школског простора у те сврхе.

272. Након измена закона из 2002. године, члан 8. наводи да су "у школи забрањене активности којима се угрожавају или омаловажавају групе и појединци по основу расне, националне, језичке, верске или полне припадности, односно политичког опредељења, као и подстицање таквих активности у школи је забрањено физичко кажњавање и вређање личности ученика."

273. На основу Закона о основама система образовања и васпитања РС од јуна 2003. године сваки грађанин има једнако право на образовање. По члану 4. сви грађани Републике Србије изједначени су у остваривању права на образовање и васпитање без обзира на пол, националну, верску и језичку припадност, узраст, физичку и психичку конституцију, социјално и културно порекло, имовно стање, политичко опредељење или друго лично својство.

274. Основно образовање је обавезно и бесплатно за све. Лица са сметњама у развоју, одрасла лица и лица са посебним способностима имају право на образовање и васпитање које уважава њихове посебне образовне и васпитне потребе, у складу са овим и посебним законом.

275. Члан 46. Закона изричито забрањује активности којима се угрожавају, омаловажавају или дискриминишу групе и појединци на основу расне, националне, језичке, верске или полне припадности, физичке или психичке конституције, узраста, социјалног и културног порекла, имовног стања, односно политичког опредељења, као и подстицање таквих активности. Ипак, Закон не предвиђа мере афирмативне акције у случају већег броја женске деце која остају изван система образовања већ после четвртог разреда основне школе због патријархалног породичног окружења, стереотипа, раног ступања у брак, итд.

276. Под дискриминацијом детета, односно ученика, сматра се свако непосредно или посредно прављење разлика или њихово повлађивање, искључивање или ограничавање, чији је циљ спречавање остваривања права, смањење права или престанак једнаког третмана детета, односно ученика. Наведене одредбе казују да Закон изричито забрањује дискриминацију било које врсте и по било ком основу.

277. У том контексту специфичан је пример Закона о изменама и допунама Закона о војсци Југославије из 2002. године, који у члану 9. ученике средњих војних школа дефинише као војна лица и каже да војна лица, у смислу овог закона, јесу: професионални војници, војници на служењу војног рока, студенти војних академија, ученици средњих војних школа, слушаоци школа за резервне официре и лица у резервном саставу док се налазе на војној дужности у Војсци.» У Закону не постоји одредба којом се на јасан начин утврђује да војна лица могу бити само особе мушког пола, али је *de facto* такав случај.

278. У Закону о основној школи РС у члану 21. се наводи да се обавезне и изборне наставне и ваннаставне активности утврђују наставним планом и програмом који доноси министар просвете.

279. У члану 17. и 19. Закона о универзитету РС предвиђено је да се предмети, који су обавезни и једнаки за све студенте, утврђују на основу наставног плана који доноси факултет.

280. На основу члана 70. Закона о основама система образовања и васпитања РС листа обавезних и изборних предмета спада у опште основе школског програма. Опште основе

школског програма утврђује школа. Предмете који су на листи обавезних предмета морају да уче сви ученици, док предмете који су изборни ученици сами бирају. Из наведеног призилази да су обавезни предмети једнако обавезни за све ученике без обзира на њихов пол, а изборни предмети су обавезни за све ученике који се за њих одреде.

281. У Закону о ученичком и студентском стандарду у члану 2. се набрајају права ученика на наведене материјалне и друге услове за стицање образовања. То су:

1. смештај и исхрана у установи за смештај и исхрану ученика
2. васпитни рад
3. ученички кредит
4. ученичка стипендија
5. културно-забавне и спортско рекреативне активности
6. повластице за превоз у међумесном саобраћају.

282. Право на ученичку стипендију (чл. 12) имају редовни ученици средњих школа који постигну одличан успех током школовања, на основу конкурса који расписује Министарство просвете и спорта РС. Стипендија се додељује без обавезе враћања.

283. Право на ученички кредит (чл. 10) имају редовни ученици средњих школа који се школују за дефицитарна занимања, на основу конкурса, и који имају закључен уговор са предузећем или установом о коришћењу кредита.

284. У члану 3. Закона наводе се права студената на материјалне и друге услове везане за стицање образовања. Према Закону, студент има право на:

1. исхрану у установи за исхрану студената
2. смештај у установи за смештај студената
3. студентски кредит
4. студентску стипендију
5. опоравак и одмор у установама студентског стандарда
6. информисање и издавачку делатност, у складу са овим законом
7. културно-забавне активности у установама студентског стандарда
8. спортско-рекреативне активности
9. повластице за превоз у месном саобраћају у месту студирања.

285. Упис на установе високог и вишег образовања остварује се путем конкурса. Услов за упис, као и број студената чије се школовање финансира из буџета одређује Република Србија, односно Влада, по прибављеном мишљењу универзитета.

286. Студенти који су на конкурс за упис на факултет остварили број бодова који је потребан за статус редовног студента, остварују горе наведена права, а њихова се школарина финансира из буџета Републике. Ове законске одредбе се примењују на факултете чији је оснивач Република. Средства се издвајају из буџета Републике у складу са прописима за финансирање јавних расхода.

287. Право на студентску стипендију (члан 21) имају редовни студенти факултета и виших школа који постигну изузетне резултате током студија, на основу конкурса који расписује Министарство просвете и спорта РС. Стипендија се додељује без обавезе враћања.

288. Право на студентски кредит (члан 19) имају редовни студенти факултета и виших школа који су први пут уписани на одговарајућу годину студија, на основу конкурса.

289. Сви наведени облици финансирања студената из буџета Републике Србије су једнако доступни свим студентима, без дискриминације по било ком основу, иако о забрани дискриминације у Закону о ученичком и студентском стандарду експлицитна одредба не постоји.

290. Од првог пописа спроведеног након другог светског рата 1948. године, проценти неписмених у општој популацији константно се смањују. У поређењу са резултатима из 1981. када је проценат неписмених био 10,8, већ у попису из 1991. регистровано је 2% неписмених. При томе је неопходно увести додатни критеријум старосне доби и рода да би се добили дискриминативнији подаци.

291. Подаци за 2002. годину изненађујући су с обзиром на очекивани тренд постепеног смањивања броја неписмених током времена. Процент неписмених је 3,45 у укупној популацији. Процент неписмених жена је 5,66 а мушкараца 1,08. Међу женама највећи број неписмених чини популација старија од 60 година (85,19%). Према последњим подацима из пописа становништва 2002. специфичне стопе писмених жена су за старосну доб од 15 до 24 године 99,3, за старосну доб од 25 до 44 године 99,2 и за старосну доб преко 45 година 85,3.

292. Да би се дошло до објашњења структуре неписменог становништва, треба узети у обзир специфичности периода од 1991 до 2002 године:

- број рођених се стално смањивао у периоду који претходи тренутку рачунања стопе неписмености. Број оних који су и раније чинили највећи део неписменог становништва (рецимо, 1991. године у старосној доби 50-59 било је 9,5 процента неписмених, а међу старијима од 60 година 24,1 процента) је у извесној мери допринео повећању процента неписмених у укупној популацији;

- механички прилив становништва (избеглице, интерно расељена лица, тј. Видети карактеристике те популације, да би се објаснио релативни пораст броја неписмених у укупној популацији);

- неравнотежа у броју мушког и женског становништва која се појавила због ратова и миграција. Према Попису из 2002. годину за Србију без Косова, коефицијент феминитета је 946, а коефицијент маскулинитета је 1067. То значи да је структура неуравнотежена изразито у правцу већег броја жена, што имплицира виши проценат неписменог становништва, будући да је његов удео у женској популацији увек био већи

293. Уместо програма за описмењавање одраслих, у Србији постоје основне школе за одрасле. Према подацима Статистичког годишњака Србије из 2002. године, у школској 1986/87 години било је 80 школа за одрасле, односно 193 одељења. Од укупно 4.277 полазника било је 1.636 жена (38,25%). Школске 1998/99 било је 18 школа и 150 одељења. Од 2621 ученика, уписано је 588 ученица (27,55%). Школске 2000/2001, регистровано је 12 школа, односно 133 одељења. Укупан број полазника је 1.915, од тога 588 жена (30,70%). Подаци о онима који су завршили основну школу за одрасле нису диференцирани по роду.

294. Подаци о школама за допунско образовање одраслих за последњих 15 година, преузети из Статистичког годишњака Србије за 2002. годину, говоре да је школске 1986/87 године било 14.303 уписаних ученика, од тога 8.916 жена (62,34%). Школске 1998/99 године ученице су чиниле 62,95% уписаних, школске 1999/2000 тај проценат је

62,91, а 2000/2001 удео ученица међу уписанима је 60,47. Подаци о ученицима који су завршили допунско образовање нису диференцирани по роду.

295. Према подацима последњег пописа становништва 2002. године, проценат жена у општој популацији са завршеном основном школом, старијих од 15 година, био је 26,66. Разлика није изражена у односу на мушкарце (процент мушкараца са завршеном основном школом старијих од 15 година је 22,98). Наравно, треба имати у виду да су тим бројем обухваћени и они који још увек похађају средњу школу.

296. Према подацима Статистичког годишњака Југославије за 2001. годину у школској години 1999/2000. редовне ученице чине 48,75% од укупног броја ђака у основним школама. Интерни подаци Министарства просвете и спорта РС незнатно се разликују. Према Статистици основног и средњег образовања 2001. у школској 1999/2000. години регистровано је 48,61% девојчица у основношколској популацији.

297. Према подацима из Статистичког годишњака за 2001. годину, број оних који су редовно завршили основну школу школске 1999/2000. године износи 104.614, а проценат ученица је 49,07%. Међутим овај податак се односи на Србију и Црну Гору у целини и није могуће издвојити онај који се односи само на Србију. Приближна стопа ученика који заврше основну школу, израчуната на основу броја ученика који су уписани у завршни, осми разред основне школе и броја ученика који су исти разред завршили, примењена је у Статистици основног и средњег образовања 2001. године. Посматрајући податке за период након 1992. године, та стопа је прилично уједначена у свим школским годинама, и креће се од минимум 99,066% (1998/99) до 99,643% (1995/96). За школску 1999/2000 годину ова стопа износи 99,33%.

298. Број ученица које су уписале завршни разред основне школе (осми разред) у школској 2002/2003 години износио је 43.456. У односу на претходну школску годину, када је седми разред уписало 43.977 ученица, постоји разлика од 521 ученице. На почетку школске 2002/2003 године број ученица које су понављале седми разред је 113, што значи да 408 ученица спада у оне које су одустале (не постоји могућност ванредног похађања основне школе). Провизорна стопа одустајања (изузимајући оне који су понављали) за генерацију ученица које су уписане у седми разред школске 2001/2002. године износила је око 0,012 (1,18%)

299. Према информацијама добијеним од статистичких служби, стопе прекида школовања за жене званично се не обрачунавају. Код обавезног основног образовања ова стопа је минорна у односу на укупан број жена које похађају основну школу. Ако се узму у обзир полазнице основних школа за одрасле и полазнице специјалних основних школа, проценат жена које су прекинуле школовање је испод 1.

300. Код средњег образовања приступ је нешто другачији зато што оно није обавезно образовање. Поред тога, ученици се усмеравају не према територијалним претензијама већ према жељеним профилима, а постоји и заостајање у оквиру генерације. Ако рачунамо да је проценат оних девојака које не заврше средњу школу 1,2 може се рећи да је и тај податак занемарљив. Ситуација је знатно другачија за неке социјалне групе чије представнице веома ретко уписују средњу школу (нпр. Роми).

301. Пошто не постоје подаци разврстани по родној димензији у популацији корисника стипендија и кредита, као замена за овај индикатор узети су подаци о корисницима и корисницама домова за студенте и ученике, да би се добила слика о родној

дискриминацији. Међутим, и ови подаци су непотпуни, а тиме и недовољни за установљавање правог степена евентуалне дискриминације.

302. Према подацима Статистичког годишњака Србије за 2002. годину, међу ученицама које похађају основну школу регистровано је укупно 37 корисница домова ученика (у поређењу са 57 ученика). Дакле, од укупно 94 места, ученице су добиле 39,36% места. У школској 2002/2003 години у популацији ученика основних школа, удео ученица је 48,80%.

303. Да бисмо добили исправну слику стања, неопходно је имати податке о броју оних који су конкурисали за коришћење домова ученика (рачунајући и оне који нису остварили то право). Могуће је да ова диспропорција није резултат дискриминације по родној димензији, већ патријархалног обрасца васпитања који не одобрава осамостаљивање девојчица у овој старосној доби (или га дозвољава у много мањој мери у поређењу са дечацима).

304. Што се тиче ученика у средњим школама, у Статистичком годишњаку Србије за 2002. годину налазимо следећи податак о односу ученица и ученика међу онима који су корисници домова за ученике - 30,66% ученица наспрам 69,34% ученика. То значи да више него двоструко већи број младића добија право коришћења ученичких домова. Као и у случају броја корисника домова који похађају основну школу, треба бити опрезан и референтним сматрати податке о броју пријављених ученика. Ови подаци нису били доступни Министарству просвете и спорта РС.

305. На основу последњег пописа становништва, спроведеног 2002. године, проценат жена са завршеном средњом школом, у популацији жена старијих од 15 година, био је 36,43 (процент мушког становништва са истим карактеристикама је 46,08).

306. Процент ученица у укупном броју ученика који редовно похађају средње школе износио је 50,69 у школској 1999/2000 години. При томе треба имати на уму да средње образовање није обавезно. Овим процентима су слични они који говоре о броју ученица у укупном броју оних који су завршили редовно средње образовање (49,93% ученица и 50,07% ученика).

307. Ова релативно стабилна и уравнотежена структура жена и мушкараца који завршавају средњу школу резултат је инерције бившег социјалистичког система (нарочито идеолошке) о пуној запослености и мушкараца и жена и идеје о еманципацији жена путем запошљавања, која од периода друге модернизације седамдесетих година, углавном подразумева пожељно, мада не законски обавезно, завршавање средње школе. Коначна добробит произашла из тог периода јесте да се сматра прихватљивим и пожељним да жене заврше неки вид средњег образовања. Поред тога, приметан је и феномен схватања образовања као облика некадашњег мираза, чиме се може објаснити веће улагање у средње образовање девојчица (чак и у руралним срединама).

308. У редовним основним школама проценат жена наставника био је: у школској 1997/98 години 68,07%, у школској 1998/99. години 69,36% и у школској 1999/2000. години 69,85%. Подаци о броју жена по предметима које предају, нису доступни.

309. У средњим школама школске 1997/98. године било је 56,99% жена наставника, 1998/99. било је 57,92% жена, а 1999/2000 проценат жена наставника износио је 58,96. Подаци о броју жена по одређеним предметима нису разврстани по роду.

310. Закључак који произлази из ових података јесте да је учешће жена у наставном кадру на нивоу основног и средњег образовања стабилно током неколико година, али да је разлика приметна када се упореде два нивоа образовања генерално. То значи да мањи број жена у средњим школама треба објаснити структуром наставног кадра на основу врсте факултета на којима су наставници и наставнице дипломирали. Феминизација занимања најснажнија је код учитељског кадра у основним школама.

311. Према информацијама Управе за спорт Министарства просвете и спорта РС, ситуација у овом подручју је следећа:

- жене и мушкарци, тј. девојчице и дечаци, имају једнаке могућности за учествовање у спортовима и физичком образовању
- не постоје прописи који забрањују девојчицама и женама да учествују у спортовима и физичком образовању
- не постоје прописи о одевању који спречавају да жене и девојчице равноправно учествују у спортовима
- спортски објекти су подједанко доступни мушкарцима и женама, дечацима и девојчицама

312. Закон о спорту Републике Србије не прави разлику међу половима, већ у појединим члановима наглашава једнакост полова. У члану 58. овог закона, који се односи на јавне терене, наводи се да су јавни терени *доступни грађанима под једнаким условима*. У постојећим прописима не постоји ниједан члан који би био дискриминаторан у односу на права жена.

313. Спортске стипендије су доступне равноправно и мушкарцима и женама.

314. Управа за спорт Министарства просвете и спорта РС је 2001. године, у оквиру програма подршке равноправности жена, у сарадњи са Југословенским олимпијским комитетом и Комисијом за жене реализовала пројекат *Заступљеност жена у спорту Србије*, а 2002. године је издата публикација са истим називом.

315. Закључци емпиријског истраживања о заступљености жена у спорту Србије, указују на несразмерно малу заступљеност жена и у укупној спортској популацији и у чланству већег дела гранских савеза, руководствама и стручним телима.

316. Запажено је диференцирање спортова у погледу могућности за напредовање женског спортског подмлатка ка врхунским спортским остварењима. Део спортова даје могућност женама да остварују своје интересе и да напредују ка врхунском спорту. У већини анализираних спортова такве шансе су незнатне.

317. Министарство просвете и спорта РС - Управа за спорт, у својим програмима и плановима везаним за област равноправности жена у спорту, медијском кампањом, активностима едукативног карактера, организовањем спортско-рекреативних манифестација и формирањем тела за заштиту жена и деце у спорту, настоји да пружи допринос решавању поменутих проблема.

318. Према последњем попису (2002. године) проценат жена са завршеним високим образовањем (укључујући и више образовање) био је 9,87 за популацију старију од 15 година (за мушкарце је тај проценат 12,27).

319. Ако посматрамо број оних који похађају различите облике високошколских установа у Србији, уочавамо тенденцију већег учешћа студенткиња у односу на студенте. На факултетима тај однос је 55,59% студенткиња према 44,41% студената. Према попису из 2002 године укупан број жена које припадају трима узастопним старосним групама између 23 и 25 година, износи 49,19% (дакле, мушарци студенти су подзаступљени у популацији мушкараца старих између 23 и 25 година).

320. Процене становништва Савезног завода за статистику за 30. јун 2001. године говоре да да је однос мушког и женског становништва био 49,57% према 50,43%. То значи да би родно уравнотежена популација студената требало да има сличне проценте жена и мушкараца у свим високообразовним профилима.

321. Према подацима Статистичког годишњака за 2001. годину, међу студентима који су дипломирали на медицинским факултетима 2000. године било је 718 жена, од укупно 1.133 дипломираних студената (63,37%). За претходне године, ти проценти су следећи: 1997 било је 57,47% жена међу дипломиранима, 1998 било је 59,56%, 1999 било је 61,86% жена међу дипломиранима. Године 2000. на стоматолошким факултетима број дипломираних студенткиња у односу на студенте био је 53,56.

322. Подаци о неколико типичних инжењерских профила казују да су, на пример, 2000. године на машинским факултетима дипломирале 174 жене, од укупно 877 студената (19,84%). Године 1997. тај проценат је 19,05, следеће године 24,05, а 1999. удео жена је 20,9. Дакле, нема великих осцилација у проценту жена међу дипломираним студентима на машинским факултетима. Такође, током 2000. године на грађевинским факултетима проценат жена међу дипломиранима је 42,74%. На електротехничким факултетима проценат жена које међу дипломиранима је 21,05. На пољопривредним факултетима тај проценат је био 49,64 исте школске године. На рударским факултету удео жена међу онима који су дипломирали је 40,89.

323. Да бисмо добили праву слику о учешћу жена, упоредићемо ове податке са уделом жена у укупној студентској популацији. Нпр. у школској 1999/2000 години проценат студенткиња у укупној студентској популацији био је 52,95, а проценат жена међу свим дипломираним студентима 2000 године био је 58,05%. У односу на ове стопе учешћа, жене су константно подзаступљене у инжењерским профилима, у односу на одговарајући проценат жена у укупној студентској популацији.

324. У области права, проценат жена које су дипломирале у односу на број студената био је 60,67. Слична ситуација је и у другим профилима друштвених наука. Нпр. број студенткиња међу онима који су дипломирали 2000. године на филозофским и филолошким факултетима био је 1.226 (од укупно 1.423 студента, жене чине 86,16%). Ови подаци су слични и за претходне године. Од 1997. године до 2000. проценти су уједначени (1997. удео жена је био 82,96, следеће године 85,44 а 1999. тај проценат је 85,77).

325. На основу података о дипломираним студентима закључујемо да се подела образовних профила према родној димензији одржала у високошколским установама. То важи и за медицинску струку. Повећано учешће жена у овој области резултат је тренда феминизације занимања која су у вези са медицином.

326. Такође се може говорити о стабилности поменутих тенденција. Наиме, према постојећим подацима, 1991. године било је 70,8% жена међу дипломираним студентима на медицинским факултетима, на инжењерским гранама било је у просеку 33,6% жена, на

пољопривредним гранама 44,4%, на природним наукама 73,1% и коначно, у области права 60,1% жена.

327. Број студенткиња у студентским домовима константно је био мањи у поређењу са бројем студената, у периоду после Другог светског рата. Ипак, од средине деведесетих пропорција 2 према 1 у корист студената, промењена је у знатној мери. Према подацима из Статистичког годишњака Србије за 2002. годину број студенткиња у студентским домовима 1998. године био је 9.718 у односу на 9.323 студената. Дакле, проценат студенткиња је 51,04. У укупној популацији студената оне су чиниле 52,68%.

328. Подаци за следеће четири године су - 1999. године број жена међу корисницима студентских домована је 55,14%, а проценат студенткиња у укупном броју студената који се финансирају из буџета исте године је 51,80; наредне, 2000. године тај однос је 52,7% према 54,15% студенткиња које се финансирају из буџета; 2001. године тај однос је 56,06 међу корисницима смештаја у студентским домовима према 56,12% студенткиња међу редовним студентима (који се финансирају из буџета).

329. Пошто не постоји родно осетљива статистика структуре наставног особља и управе универзитета у Србији, изнећемо неколико доступних података о поменутиим аспектима функционисања високошколских установа.

330. Имајући на уму висок ниво независности факултета који припадају Универзитету у Београду, бројност и хијерархијску позицију жена требало би посматрати посебно за сваки факултет. Пошто сви подаци нису били доступни, задржаћемо се на анализи броја жена декана у овој високошколској установи.

331. Према подацима школске 1993/94. године биле су две жене од укупно 30 декана свих факултета Универзитета у Београду. Подаци Ректората Универзитета у Београду говоре да су школске 1999/2000 године биле две жене међу деканима истоименог Универзитета, а 2002/2003. године пет жена, при чему наглашавамо да је и ректор Универзитета жена. Од оснивања Универзитета у Београду (1905. године), било је 33 ректора мушкарца и једна жена.

332. Овом приликом требало би се, са аспекта могуће дискриминације жена, осврнути на школовање у средњим и високим војним школама и у средњим, вишим и високим школама унутрашњих послова.

333. Школовање у средњим и високим војним школама регулише Закон о војним школама и војним научноистраживачким установама (Службени лист СРЈ бр. 80/94 и 74/99). Законом је прописано је да право учешћа на конкурс за средње и високе војне школе и за усавршавање професионалних официра имају држављани СРЈ који су здравствено способни за војну службу и против којих се не води кривични поступак због кривичног дела за које се гони по службеној дужности, односно који нису осуђивани за таква дела казном затвора дуже од шест месеци или казном малолетничког затвора или им није изрицана заводска мера.

334. Исти закон (чл. 50) прописује да се у средње војне школе примају кандидати који су завршили основно образовање, ако испуњавају опште услове предвиђене овим законом и посебне услове утврђене прописом начелника Генералштаба и статутом школе. У Војну академију примају се кандидати који су завршили војну гимназију, одговарајућу средњу школу у грађанству и кандидати који су завршили средњу стручну војну школу,

ако испуњавају опште услове предвиђене овим законом и посебне услове утврђене статутом школе (чл. 54).

335. На основу цитираних одредби закона могло би се закључити да жене имају право уписа у средње војне школе и на војне академије. Међутим, Одлуком начелника Генералштаба, конкурс за упис у средње војне школе и војне академије садржи и услов да кандидат буде мушког пола.

336. Последњих година, сагласно новим трендовима и реформским процесима све је већи број жена које се уписују у високошколске установе у којима се школују и специјализују кадрови за обављање полицијских послова.

337. Полицијска академија је високошколска установа основана 1993. године посебним Законом за обављање образовно-научне делатности од значаја за безбедност и полицијске послове. Полицијска академија усавршава и оспособљава старешине за највише руководеће послове у полицији, чији је главни задатак да штите законитост, права, слободе и сигурност грађана, обезбеђују одржавање јавног реда и мира и сузбијају криминал. Основне студије на Академији трају четири школске године и кандидати се примају на прву годину студија на основу конкурса који расписује Академија у складу са Законом о универзитету, Законом о Полицијској академији и Статутом Полицијске академије.

338. На прву годину студија се може уписати кандидат који је југословенски држављанин, има средње четворогодишње образовање и испуњава посебне услове утврђене законом за пријем у радни однос у МУП РС. Поред тога, кандидат мора да испуни и посебне услове у вези са годинама живота, здравственим стањем и психофизичким способностима за обављање полицијских послова, које ближе утврђује министар унутрашњих послова.

339. У периоду од школске 1993/94. до школске 2002/03. године на основне студије Полицијске академије уписано је 1.170 студената. Први пут од оснивања, у школској 2002/03. години, на основне студије су уписане и студенткиње - 34, које су такође, поред основних услова за упис морале да задовоље и посебне услове утврђене за кандидате женског пола, који се односе на психофизичке способности кандидаткиње. Ове школске године уписано је 28 студената женског пола на основне студије Полицијске академије.

340. Виша школа унутрашњих послова основана је Законом о Вишој школи унутрашњих послова, 1972. године, након што је оцењено да се високостручни кадрови за потребе обављања полицијских послова најбоље могу обезбедити школовањем у специјализованим школама. Школовање на овој Школи траје две и по године или пет семестара.

341. Законом су прописани услови за упис кандидата на прву годину студија. Поред општих услова: југословенско држављанство, завршена средња четворогодишња школа, прописани су и посебни услови који се односе на склоности, психофизичке и здравствене способности за школовање и рад у органима унутрашњих послова.

342. У периоду од оснивања школе до 2002/03. године на Вишу школу унутрашњих послова уписано је укупно 12.215 студената од којих су 1.434 девојке. При томе, израженије је повећан број уписаних студенткиња почев од школске 1998/99. године (86) да би школске 2002/03. године биле уписане 172 студенткиње. Од укупног броја уписаних студенткиња, током извештајног периода дипломирало је 637. У школској 2003./04. години превиђен је пријем - упис око 140 студенткиња или 30% од укупно одобрених места за упис (470) у Вишој школи унутрашњих послова.

Члан 11.

343. У законодавству и административној пракси СРЈ не постоје никакве разлике, изузећа, искључења или бољи третман на основу расне, верске, националне или друге припадности, политичког опредељења, пола, социјалног порекла, имовинског стања или неког другог основа, па ни у домену права на једнаке услове за запошљавање.

344. У том контексту требало би се осврнути на Устав СРЈ и раније поменуте чл. 54, 55, 56 и 57, који се тичу права на рад и права и дужности из рада. Такође, требало би подсетити и на чл. 40. Повеље о људским правима којим је зајамчено је право на рад, у складу са законом. Државе чланице стварају услове у којима свако може да живи од свог рада. Свако има право на слободан избор рада и на правичне и одговарајуће услове рада, а нарочито на правичну накнаду за свој рад.

345. Истовремено, и Устав РС предвиђа да свако има право на рад. Јамчи се слобода рада, слободан избор занимања и запослења и учешће у управљању. Свакоме је, под једнаким условима, доступно радно место и функција (чл. 35). Запослени има право на одговарајућу зараду (чл. 36).

346. Заштита здравља и безбедност на раду за све запослене, независно од пола, регулисана је Законом о раду (Службени гласник РС бр. 70/01 и 73/01) и Законом о заштити на раду. Жене уживају и додатну заштиту везану за заштиту материнства и посебну заштиту здравља. Сходно томе, послодавац је дужан да рад организује на начин којим се обезбеђује заштита живота и здравља запослених.

347. Поред тога, у складу са чланом 12. Закона о раду, лице које тражи запослење, као и запослени, не може се стављати у неповољнији положај у односу на друге, без обзира на пол, рођење, језик или друге карактеристике законом наведене. Послодавац не сме да условљава заснивање радног односа тестом трудноће (члан 14.). Међутим, и поред тога, остао је обавезан гинеколошки преглед за жене у оквиру провере опште здравствене способности за рад приликом заснивања радног односа. Такође, према члану 81. Закона о раду, запослени има право на одговарајућу зараду, која се утврђује у складу са законом, општим актом или уговором о раду. Запосленом се гарантује једнака зарада за исти рад или рад исте вредности, који остварују код послодавца.

348. Послодавац може да уговори послове ван својих просторија који нису опасни и штетни по здравље запослених. Радни однос може да се заснује за обављање послова ван просторије послодавца. Уговор о раду, који се у овом случају закључује, садржи и додатне одредбе о условима рада, што је иначе новина у Закону.

349. Законом о раду и Законом о заштити на раду предвиђено је, да на пословима на којима постоји повећана опасност од повређивања, професионалних или других обољења, може да ради само запослени који поред општих услова испуњава и посебне услове за рад у погледу одређеног здравственог стања, психофизичких способности и доба живота.

350. Законом о заштити на раду дефинисани су послови под посебним условима рада, којим се, у смислу наведеног Закона сматрају :

- услови рада у којима постоји повећани ризик од повређивања настанка професионалних обољења и оштећења (рад у просторијама загађеним хемијским, физичким и биолошким

штетностима, рад под дејством штетних зрачења, рад на високој или ниској температури, рад на висини, под водом и други услови рада), који штетно утичу на здравље радника;

- специфични технолошки процеси у којима не постоји могућност примене појединих прописаних мера заштите на раду и

- специфични захтеви радног места који у циљу безбедног рада условљавају посебне здравствене, физичке и психофизичке способности радника за рад.

351. Уколико послодавац не организује рад на начин којим се обезбеђује заштита живота и здравља запослених, односно уколико не обезбеди посебну заштиту запосленој жени у погледу очувања њеног здравља, чини прекршај који је адекватно санкционисан.

352. Радници који раде на радним местима са посебним условима рада, па и жене, које се одлуче да раде на овим пословима имају додатну здравствену заштиту коју обезбеђује послодавац. Здравствена заштита се састоји у сталном праћењу здравственог стања кроз периодичне лекарске прегледе, које врше здравствене установе које испуњавају законом утврђене услове у погледу опреме и одговарајућих кадрова. Обим и врста здравствених прегледа зависи од опасности и штетности којима су запослени, односно запослене жене, изложене.

353. Пракса показује да се запослене жене у односу на запослене мушкарце много ређе обраћају инспекцији рада по питању безбедних услова и заштите здравља. Запослене жене се углавном јављају инспекцији када нису задовољне распоређивањем на места рада према преосталим радним способностима, уколико је наступио одређени степен инвалидности.

354. Пошто се евиденције о повредама на раду не воде према полу, нема тачних података о броју запослених жена које су претрпеле повреде на раду. У укупном броју повреда на раду далеко је мањи број повреда запослених жена у односу на број повреда запослених мушкараца.

355. У складу са чланом 76. Закона о раду, за време трудноће, породилског одсуства, одсуства са рада ради неге детета, као и одсуства са рада ради посебне неге детета, послодавац не може запосленом дати отказ, осим ако је радни однос заснован на одређено време или ако су се стекли услови за отказ уговора о раду због повреде радне обавезе, непоштовања радне дисциплине, ако је запослени учинио кривично дело на раду или у вези са радом или ако запослени злоупотреби боловање.

356. Запослена жена има право на посебну заштиту за време трудноће и порођаја (члан 9.). У складу са чл. 69. Закона о раду, запослена жена има право на породилско одсуство и одсуство са рада ради неге детета у трајању од 365 дана. Запослена жена може да отпочне породилско одсуство на основу налаза надлежног здравственог органа најраније 45 дана, а обавезно 28 дана пре времена одређеног за порођај. Породилско одсуство траје до навршених три месеца од дана порођаја.

357. Запослена жена, по истеку породилског одсуства, има право на одсуство са рада ради неге детета до истека 365 дана од дана отпочињања породилског одсуства. Новчаном казном казниће се за прекршај послодавац ако не обезбеди посебну заштиту запосленој жени, заштиту материнства, као и право по основу неге детета, у складу са одредбама Закона (члан 164.).

358. Отац детета може да користи право на породилско одсуство и одсуство са рада ради неге детета. Право на породилско одсуство отац детета може да користи ако мајка напусти дете, ако умре или је из других оправданих разлога спречена да користи то право (издржавање казне затвора, тежа болест). Право на негу детета мајка и отац могу наизменично да користе.

359. За време породилског одсуства и одсуства са рада ради неге детета запослена жена, односно отац детета има право на накнаду зараде, у складу са законом. Према члану 70. Закона о раду, ако запослена - жена роди мртво дете или ако јој дете умре пре истека породилског одсуства, има право да користи породилско одсуство.

360. У складу са чланом 71. Закона о раду, један од родитеља детета коме је неопходна посебна нега због тешког степена психофизичке ометености, осим за случајеве предвиђене прописима о здравственом осигурању, има право да, по истеку породилског одсуства и одсуства са рада ради неге детета, одсуствује са рада или да ради са половином пуног радног времена, најдуже до навршених пет година живота детета.

361. За време одсуствовања са рада, запослени има право на накнаду зараде, у складу са прописима о друштвеној бризи о деци. За време рада са половином пуног радног времена, запослени има право на зараду у складу са општим актом или уговором о раду, а за другу половину пуног радног времена накнаду зараде у складу са прописима о друштвеној бризи о деци.

362. Чланом 72. Закона о раду предвиђено је да један од усвојилаца, хранитељ, односно старатељ детета млађег од пет година живота има право да, ради неге детета, одсуствује са рада осам месеци непрекидно од дана смештаја детета у усвојитељску, хранитељску, односно старатељску породицу, а најдуже до навршених пет година живота детета. Ако је смештај у усвојитељску, хранитељску, односно старатељску породицу наступио пре навршених три месеца живота детета, један од усвојилаца, хранитељ, односно старатељ детета има право да, ради неге детета, одсуствује са рада до навршених 11 месеци живота детета.

363. За време одсуства са рада ради неге детета, усвојилац, хранитељ, односно старатељ има право на накнаду зараде у складу са прописима о друштвеној бризи о деци.

364. У складу са чланом 73. Закона о раду, родитељ или старатељ, односно лице које се стара о особи оштећеној церебралном парализом, дечјом парализом, неком врстом плегије или оболелој од мишићне дистрофије и осталих тешких обољења, на основу мишљења надлежног здравственог органа, може на свој захтев да ради са скраћеним радним временом, али не краћим од половине пуног радног времена.

365. Запослени који ради са скраћеним радним временом у наведеном смислу има право на одговарајућу зараду, сразмерно времену проведеном на раду, у складу са законом, општим актом или уговором о раду.

366. У складу са чланом 75. Закона о раду један од родитеља има право да одсуствује са рада док дете не наврши три године живота. За време одсуствовања са рада из става 1. овог члана права и обавезе по основу рада мирују, ако за поједина права законом, односно општим актом или уговором о раду није друкчије одређено.

367. Према члану 67. Закона о раду запослена жена не може да ради на пословима на којима се претежно обављају нарочито тешки физички послови, радови под земљом или под водом, нити на другим пословима који би могли штетно и са повећаним ризиком да утичу на њено здравље и живот, с обзиром на њене психофизичке способности. Запослена жена може да обавља ове послове само на основу своје писмене сагласности. Забрана рада под земљом не односи се на жене које обављају руководеће послове, здравствено особље и студенте на практичном раду.

368. У складу са чланом 68. Закона о раду, запослена жена за време последњих осам недеља трудноће не може да ради прековремено, односно ноћу. Један од родитеља са дететом до три године живота може да ради прековремено, односно ноћу, само на основу његове писмене сагласности.

369. Самохрани родитељ који има дете до седам година живота или дете које је тежак инвалид, може да ради прековремено или ноћу, само на основу његове писмене сагласности.

370. Као што је већ наведено, требало би посебно размотрити положај жена запослених у Војсци СЦГ и органима унутрашњих послова.

371. Закон о Војсци Југославије (Службени лист СРЈ бр. 43/94, 28/96, 44/99, 3/02, 37/02), прописује (чл. 117) да југословенски држављанин може бити примљен у службу у својству цивилног лица у Војсци Југославије на неодређено, односно на одређено време ако испуњава опште услове прописане савезним законом којим се уређују односи запослених у савезним органима управе и посебне услове које одреди начелник Генералштаба.

372. У примени ове одредбе закона у пракси се не одступа од начела забране дискриминације на основу пола. Пријем лица из грађанства у службу у војсци у својству цивилног лица врши се објављивањем огласа, односно конкурса у средствима јавног информисања. Оглас садржи опште и посебне услове за пријем на конкретно радно место, односно за заснивање радног односа. Посебни услови односе се на врсту и степен стучне спреме која је прописана за распоред на конкретно радно место. До различите заступљености кандидата различитих полова долази услед традиционалне поделе на мушке и женске послове, која је у одређеној мери оправдана.

373. Могућност запошљавања жена у својству професионалног војника ограничена је прописима који као услов за пријем у средње војне школе и војне академије предвиђају да је кандидат мушког пола. Жене могу бити примљене у службу у војсци у својству војника по уговору у одређеним службама, што је суштински радни однос на одређено време. Жене са завршеном високом стручном спремом и то за одређена занимања дефицитарна у војсци, такође могу под одређеним условима бити примљене у професионалну војну службу.

374. Статистички подаци којима се данас располаже указују на мали проценат жена у професионалној војној служби и то да је од укупног броја професионалних официра 0,22% женског пола, од укупног броја професионалних подофицира 0,13% је женског пола, а од укупног броја војника по уговору 2,93% су лица женског пола.

375. За разлику од припадника професионалне војне службе, у оквиру укупног броја професионалних припадника војске, у својству цивилних лица на служби у Војсци СЦГ 42,46% су жене.

376. Овакво чињенично стање изражено у процентима произилази из дословне примене одредбе чл. 21 Закона о Војсци СЦГ којом је прописано да се у професионалну војну службу примају лица која су, између осталих услова, регулисала војну обавезу и одредбе чл. 283. истог закона којом је прописано да жене не подлежу регрутној обавези и обавези служења војног рока. Рад мушкараца и жена се једнако вреднује и по основу пола нема разлика у примањима на основу рада.

377. Права из радног односа и бенефиције везане за рад – право на годишњи одмор, боловање, обука за посао, права по основу пензијског и инвалидског осигурања, право на плаћено и неплаћено одсуство мушкарци и жене остварују под једнаким условима прописаним одговарајућим законима.

378. Одредбе републичког Закона о раду које регулишу заштиту жена, према одредби чл. 141. ст. 2 Закона о Војсци Југославије примењују се и на цивилна лица у Војсци. Тако се примењује и чл. 67, којим је приписана забрана рада жена на нарочито тешким физичким пословима, радовима под земљом или водом и другим пословима који би могли штетно и са повећаним ризиком да утучу на њихово здравље и живот, с обзиром на њихове психофизичке способности. Одредбом чл. 68. истог закона прописана је заштита материнства, односно забрана прековременог и ноћног рада жена за време последњих осам недеља трудноће.

379. Одредбама чл. 69-75. Закона о раду регулисана су права жена на породилско одсуство и одсуство са рада ради посебне неге детета, а одредбом чл. 76. забрана отказа жени за време трудноће, породилског одсуства и одсуства са рада ради неге и посебне неге детета.

380. Свеобухватна заштита жена прописана наведним одредбама у пракси се доследно примењује. Одређене разлике које се не могу подвести под појам дискриминације по основу пола, постоје услед одређених природних разлика у психофизичкој конституцији полова, што проузрокује и традиционалне поделе послова на мушке и женске, као и због потребе заштите репродуктивне улоге жене у друштву и заштите материнства.

381. Последњих година, све више жена опредељује се за рад у органима унутрашњих послова и поред тежине и специфичности послова и задатака који се у овим органима пред њих постављају. Истовремено, након извршених демократских промена, отварања према свету и прихватања савремених стандарда које поставља Европска заједница, у МУП РС је све више жена које су примљене у радни однос. Тренутно, у овом министарству су запослене 7.303 жене или 19,12% од укупног броја запослених.

382. Током 2001. и 2002. године, у МУП РС су примљене 1.324 жене. Ова позитивна тенденција пријема жена настављена је и 2003. године, тако да је до јуна примљено 528 жена на рад у МУП РС. Од наведеног броја примљених жена, 1.404 жене раде на чисто полицијским послове (полиција опште надлежности, саобраћајна полиција, погранична полиција и др.). На руководећим радним местима се налазе 263 жене, или 3,61% од укупног броја жена за послених у МУП РС.

383. Поред наведеног броја жена запослених у МУП РС, велики број жена запослен је у образовним установама које школују кадрове за потребе обављања послова у МУП РС. На Полицијској академији, од укупно 195 запослених радника, 76 или 38,97% су жене, у Вишој школи унутрашњих послова, од укупно 116 запослених радника, 67 или 57,76% су жене, а у Средњој школи унутрашњих послова, од укупно 216 запослених радника, 96 или

44,44% су жене. Од укупног броја запослених жена у образовним установама МУП РС (239), у настави је запослено 65 жена, или 30,09%.

384. У оквиру свеукупних реформи МУП РС, као и сталне потребе за усавршавањем кадрова, као предусловом за стварање модерне полиције, по стандардима Европе и света, почев од 2002. године на основу усвојеног Плана и Програма стручног оспособљавања и усавршавања радника МУП РС, утврђена је обавеза организовања Курсева за полицајце међу којима и курсева за полицајце – жене.

385. На прва два конкурса за пријем на Курс за полицајце – жене пријавило се укупно 5.275 жена. Након извршених провера психофизичких и здравствених способности, за пријем на Курс је одабрано и упућено 786 жена. Четворомесечни курс за полицајце-жене 79. класе – у Средњој школи унутрашњих послова у Сремској Каменици (од 07.05. до 23.08.2002.) завршило је 406 жена полицајаца, а у Наставном центру у Куршумлијској Бањи (од 20.05 до 20.09.2002.) курс 80. класе је са успехом завршило 346 жена полицајаца.

386. Након успешно завршеног курса, укупно 752 жене полицајци, распоређене су по секретаријатима унутрашњих послова и то: Београд (185); Крагујевац (45); Нови Сад (44); Ниш (43); Шабац (36); С. Митровица (34); Бор (28) итд. Крајем августа текуће године завршен је курс за жене полицајце 84. класе (од 5.маја. до 23.августа.2003.), који је са успехом завршила 361 полазница, у Наставном центру у Кули (188) и у Средњој школи унутрашњих послова у Сремској Каменици (173). Све полазнице распоређене су на рад у 24 секретаријата унутрашњих послова и Управу за обезбеђење. На овим курсевима током рада били су присутни и узели су учешће и представници ОЕБС-а.

Члан 12.

387. У оквиру постојећег система здравственог осигурања становништва, очување и унапређење здравља и здравствена заштита жена организовани су за све жене под истим условима, независно од њиховог имовног стања, верске или националне припадности или места пребивалишта.

388. У току трудноће, порођаја и материнства, као и планирања породице, женама је обезбеђен највиши ниво здравствене заштите. Жене су уз децу приоритетна категорија становништва, која је изложена повећаном ризику обољевања и којој је потребна здравствена заштита ради спречавања, сузбијања, раног откривања и лечења најчешћих болести социјално медицинског значаја. Принцип да жене као приоритетна категорија имају посебан третман задржан је свим законским прописима донетим током извештајног периода.

389. Поменути принцип је нарочито био значајан током година економске блокаде СРЈ, која је проузроковала вишеструки пад друштвеног производа и стандарда становништва и бројне тешкоће у остваривању здравствене заштите. Приоритет у обезбеђењу здравствене заштите имало је задовољење оних потреба без којих би био угрожен биолошки опстанак нације и значајно нарушена социјална, хумана и етичка основа здравствене заштите. Апсолутни приоритет имале су жене у току трудноће, порођаја и годину дана након порођаја.

390. У оквиру низа активности које су последњих година предузимане у процесу реализације више развојних програма здравствене заштите у складу са међународним

препукама СЗО и УНИЦЕФа, треба посебно поменути Југословенски план акције за децу донет 1996. године, који је зацртао и активности у домену заштите здравља жене. Као најбитнији циљеви одређени су смањивање стопе смртности мајки на испод 13, повећање обухвата жена генеративног доба, односно парова будућих родитеља радом стручних саветовалишта у циљу смањивања намерних прекида трудноће и спровођење програма подршке дојењу и заштите материнства.

391. Изузетно успешан показао се и поменути програм подршке дојењу, који су надлежни државни органи реализовали уз финансијску и стручну помоћ УНИЦЕФа. Циљ програма био је подизање здравствене културе становништва, пре свега трудница и мајки са малом децом. У оквиру семинара са овом доктрином упознато је око 4.000 здравствених радника, међународно признање СЗО и УНИЦЕФа Baby Friendly Hospital добило је 15 здравствених установа, а више од 250.000 трудница и мајки добило је информације и помоћ везане за трудноћу, материнство, исхрану и негу деце.

392. Посебна пажња поклањала се и поклања се планирању породице и праву жене, на слободно о одлучивање о рађању деце. Законом о поступку прекида трудноће у здравственој установи, уређени су услови и поступак прекида трудноће као хируршке интервенције у здравственој установи, без ограничења права жене да о томе одлучи, осим ако би прекид трудноће теже нарушио здравље или угрозио живот жене.

393. Наглашава се да су у остваривању права на здравствену заштиту, посебно током трудноће, порођаја и годину дана након порођаја, жене са статусом избеглих или прогнаних лица из ратом погођених подручја, биле у целости изједначене са лицима осигураним у Србији.

394. У структури утврђених обољења и стања у области здравствене заштите жена у извештајном периоду присутно је пет најчешћих група обољења – болести генитоуринарног система; компликације трудноће, порођаја и пуерперијума; инфективне и паразитарне болести; неоплазме и ендокрине болести, болести исхране, метаболизма и поремећаја имунитета. Најчешћи узроци смрти женске популације су болести циркуларног система, неоплазме, болести респираторног система и недовољно дефинисана стања.

395. Санкције Савета безбедности УН негативно су утицале на здравље жена. Према оцени здравствених установа које се баве заштитом ове групације становништва, дошло је до осетног смањења броја и превентивних и куративних прегледа у основној здравственој заштити, смањења обима хоспитализације, скраћивања болесничких дана, некомплетне дијагностике, продужетка постоперативног опоравка.

396. Санкције су се нарочито одразиле на онколошку заштиту жена, јер је опао број систематских прегледа током којих се болест открива у раној фази. Због недостатка цитостатика терапија је била непотпуна, дуго се чекало на хируршке интервенције. Дужина преживљавања онколошких болесника се осетно скратила и смртност жена од онколошких обољења повећала.

397. Посебан здравствени проблем представљао је АИДС и према релевантним подацима ситуација у погледу ХИВ/АИДС се оцењује као неповољна. Недовољан број тестова за дијагностику и средстава за спречавање ширења АИДСа, утицао је и на неповољне прогнозе за будућност, с обзиром на социоекономску ситуацију, миграције становништва, слабо коришћење презерватива, пораст наркоманије, алкохолизма и проституције. Иако постоје саветовалишта за АИДС где је могуће самоиницијативно урадити тестове и hot

line који могу дати све информације о овој болести, још увек нема ширег систематског васпитног рада са ризичним групацијама, посебно омладином, као ни масовне обавештености становништва о овој болести.

398. Последњих година предузимају се бројне активности ради поправљања оваквог стања у којима учествују и државни органи и невладине организације, међу којима треба издвојити ЈАЗАС. Основни циљ је упознавање што шире популације, посебно младих, са ризицима настанка болести, преносом болести и превенцијом болести. При томе, посебно треба истаћи акције бесплатног тестирања на вирус ХИВ, које се периодично спроводе у здравственим установама, ради откривања евентуално заражених лица. Иначе, највећи број оболелих су интравенски наркомани, затим хомо/бисексуалци, хетеросексуалци, а потом деца заражена вертикалним преносом ХИВа од оболелих мајки.

399. За систем здравствене заштите СРЈ може се рећи да према нивоу економског благостања, мереног бруто друштвеним производом *per capita* (односно националним дохотком *per capita*), припада системима земаља у развоју.

400. Према административној структури, систем здравствене заштите у земљи је формално плуралистички, а суштински монистички и изразито централизован на републичком нивоу.

401. Територија СРЈ/СЦГ има развијену здравствену инфраструктуру са добро успостављеном мрежом здравствених установа и обезбеђеношћу становништва здравственим кадром која је на нивоу европског просека, али уз одређене разлике, како између регионима, тако и између урбаних и руралних средина.

402. Доношењем одвојених Закона о здравственој заштити РС (Службени гласник РС, бр. 17/92, 26/92, 50/92, 52/93, 25/96, 18/2002) и Закона о здравственом осигурању (Службени гласник РС, бр. 18/92, 26/93, 23/96, 46/98, 54/99, 29/2001 и 18/2002), систем здравствене заштите у Републици Србији формално припада тзв. Бизмарковом моделу система заснованом на обавезном здравственом осигурању. Доминантно власништво у здравству је државно.

403. Здравство, као и остале друштвене делатности, односно као и све области заједничке потрошње у ванпривредним делатностима, троши део оствареног друштвеног производа. Учесће расхода за здравствену заштиту у националном дохотку, као један од најважнијих показатеља здравствене политике земље, веома је високо и кретало се од 7,4% у 1990. до 11,9% у 1997. години, при чему је најнижа вредност била, према проценама, у години хиперинфлационе кризе.

404. Требало би, међутим, имати на уму да подаци о расходима за здравствену заштиту који прати званична статистика СРЈ/СЦГ и Србије представљају само податке о трошковима у државном сектору здравства (здравствено осигурање и расходи здравствених установа) у које нису укључени додатни трошкови на терет корисника кроз плаћање пуне цене здравствених услуга у приватном сектору здравства (углавном за стоматолошке услуге и лекове купљене у приватним апотекама) или пуне цене у државном сектору здравства за услуге које се нису могле добити на терет осигурања.

405. У податке о расходима здравствене службе нису укључени ни расходи војносанитетске службе (она се плаћа из војног буџета), хуманитарна помоћ и донације здравственим установама, као ни набавка потребног санитетског материјала за лечење у

болницама Према проценама економиста, ови расходи су почетком деведесетих година износили још око 2% националног дохотка, да би се у последњих неколико година, са погоршањем ситуације у здравству, попели и на додатних 4,5%.

406. У СРЈ/СЦГ се последњих десетак година у области здравствене заштите води политика очувања свих успостављених капацитета и законом обећаних права из здравствене заштите у нади да ће доћи боља времена и да ће бити могуће вратити ресурсе у здравству на ниво из 1989/90. године. Како се у међувремену социјално-економски услови за све друштвене делатности драматично погоршавају, здравство се стихијски прилагођава новонасталим околностима које обележавају и пад квалитета здравствених услуга, недостатак санитетског материјала и лекова, итд.

407. Медицинске мере и поступци за унапређење здравственог стања, спречавање, сузбијање и рано откривање болести и других поремећаја здравља, укључују: здравствено васпитање, вакцинацију према одговарајућем програму и календар вакцинације, превентивне прегледе, са посебном назнаком на кога се односе (деца, ученици, студенти, жене у вези са репродуктивном функцијом) и на које здравствене проблеме (болести од већег социо-медицинског значаја, као што су малигна обољења, шећерна болест, кардио-васкуларна обољења, каријес, болести потпорног система зуба и др).

408. Обим превентивних мера прецизно је утврђен. Систематске прегледе чији је садржај стандардизован. допуњују здравствено васпитни садржаји, патронажне посете и обавеза преузимања одговарајућих терапијских и других мера. При томе, посебно треба имати у виду садржај и обим мера превентивне здравствене заштите жена генеративне доби, жена старијих од 25 година у вези са откривањем малигну болести, одраслих грађана од 20 и више година, односно 35 и више година у вези са откривањем хроничних незаразних обољења и слично.

409. Лечење оболелих и повређених обезбеђено је у погледу:

- указивања хитне медицинске помоћи и збрињавање ургентних стања на свим нивоима здравствене делатности, укључујући и санитетски превоз;
- прегледа, дијагностике и лечења на примарном нивоу у амбулантним и кућним условима, а на вишим рефералним нивоима на основу упута изабраног лекара, односно на основу решења лекарске комисије или конзилијума лекара.

410. Обим ових мера није ограничен. Превенција и лечење болести уста и зуба код деце и омладине, код жена за време трудноће и збрињавање ургентних стања у стоматологији, санација каријесних лезија и лечење пулпита утврђени су као основни садржаји стоматолошке заштите. Право на надокнаде за протезе регулисано је посебним актом. Садржај и обим мера превентивне стоматолошке заштите утврђени су посебним програмом Владе Србије.

411. Право на медицинску рехабилитацију на амбулантном нивоу није ограничено, али је ограничено на нивоу специјалистичких болничких установа на период од 30 дана (максимум 90). Део тако регулисаног третмана има карактер продуженог болничког лечења уз примену природног фактора, када се ради о ендокриним обољењима, болестима респираторног и хематогеног система.

412. Лекови, одређена медицинска средства и материјали регулисани су Листом лекова, са ограничењима у погледу прописивања и издавања неопходне врсте и количине лека.

413. У зависности од величине и тежине телесног оштећења, односно умањења функције, осигураним лицима обезбеђују се и протетска и ортотичка средства, друга помагала и санитарне справе, стоматолошке надокнаде, очна и слушна помагала и помагала за омогућавање гласног говора. Сва ова средства и помагала користе се на основу утврђених критеријума и, за знатан број корисника, са високим учешћем у цени њихове набавке.

414. С обзиром на то да у актима осигурања многи садржаји здравствене заштите нису наведени због стално ограничених средстава, одлукама надлежних органа о садржини и обиму здравствене заштите наведене су бројне мере и услуге које здравствена служба не може пружати на терет средстава обавезног здравственог осигурања. То су разне врсте прегледа на лични захтев и захтев органа и организација, све мере специфичне (превентивне) здравствене заштите радника, лечење акутног пијанства, прекиди трудноће из немедицинских разлога, вантелесна оплодња, бројне нестандартне услуге у стоматологији и друге.

415. Поред законске регулативе, постоји и богата пракса у регулисању садржаја здравствене заштите допуњена посебним програмима у појединим областима, нарочито када су у питању кључни здравствено-социјални проблеми (здравствена заштита жена, деце и студената, заштита од заразних и хроничних незаразних болести, превентивна стоматолошка заштита и други). Садржина и обим здравствене заштите дати су врло детаљно, са одговарајућим упутствима за спровођење и са знаком о носиоцима за поједине активности.

416. Међутим, прокламована потпуна покривеност становништва свим услугама не остварује се у пракси, нарочито када се ради о скупим дијагностичким, терапијским и рехабилитационим услугама, што је очекивано, јер то не могу да постигну ни далеко богатије земље.

417. Према Закону о здравственом осигурању РС, обавезним здравственим осигурањем обухваћени су сви запослени, привремено и повремено запослени, незапослени док примају накнаду за незапосленост, samozапослени, пензионери, занатлије и земљорадници. Поред осигураника, права из здравственог осигурања имају и чланови његове породице под условом да их осигураник издржава.

418. Уколико се број осигураних лица доведе у однос са бројем становника долази се до податка да је у Републици здравственим осигурањем обухваћено око 93% становника.

419. За део становништва који није осигуран (око 7% углавном незапослених), децу и омладину, жене у вези са трудноћом и материнством, особе старије од 65 година, примаоце социјалне помоћи и оболеле од тешких и хроничних болести (психозе, дијабетес, хронична бубрежна инсуфицијенција, малигна обољења и друге) трошкове здравствене заштите за одређени обим права сноси држава из свог буџета. Требало би нагласити, међутим, да се последњих некило година, због изузетно тешке економске ситуације и дефицита у државном буџету, готово не издавају средства за ове намене.

420. Права из здравственог осигурања су здравствена заштита, накнада зараде за време привремене спречености за рад, накнада за продужену негу детета, накнада путних трошкова у вези са коришћењем здравствене заштите и накнада за погребне трошкове.

421. Законом о здравственом осигурању, здравствена заштита, као основно право осигураних лица, дефинисана је тако да обухвата:

- медицинске мере и поступке за унапређивање здравственог стања, спречавање и рано откривање болести и других поремећаја здравља;
- лечење оболелих и повређених и друге врсте медицинске помоћи;
- превенцију и лечење болести уста и зуба;
- медицинску рехабилитацију и амбулантно-поликлиничким и стационарним условима;
- лекове, помоћни материјал који служи за примену лекова и санитетски материјал потребан за лечење;
- протезе, ортопедска и друга помагала; помоћне и санитарне справе, стоматопротетску помоћ и стоматолошке материјале.

422. На основу законских овлашћења, надлежни републички органи својим актима ближе уређују услове и начин остваривања права из здравственог осигурања, при чему треба истаћи да постоји обавеза осигураних лица да се одреде за лекара у примарној здравственој заштити по месту становања.

423. Превентивне мере и активности које се односе на запослење спроводе се у месту рада, а за ученике и студенте у месту њиховог школовања. Коришћење услуга на вишим рефералним нивоима остварују се, по правилу, у најближој одговарајућој здравственој установи, на основу упута изабраног лекара, односно одобрења лекарске комисије Републичког завода за здравствено осигурање.

424. Садржина и обим мера здравствене заштите прецизније су уређени одлуком Управног одбора Републичког завода за здравствено осигурање, при чему се у поменутом документу инсистира на усклађености садржине и обима права на здравствену заштиту са висиним средстава која се, у оквиру осигурања, обезбеђују за те намене.

425. Период од 1990. године до данашњих дана карактеришу врло бурне промене у животима становника Републике Србије које су непосредно деловале на њихово здравствено стање. На основу лонгитудиналних (тзв. еколошких) студија и компаративних анализа углавном је познато како критични животни догађаји делују на разбољевање и умирање становништва. Дефинисани су циклуси када ови догађаји изазивају промене у здравственом стању, па се повећање разбољевања јавља у периодима од три године, а умирања у периодима од три до пет година.

426. Утврђено је, такође, да се ови циклуси разбољевања и умирања као последице критичких животних догађаја скраћују. Неке анализе показатеља здравственог стања у Републици Србији указују да су се ови циклуси још више скратили, као последица кумулативног ефекта већег броја критичних догађаја којима је њено становништво било изложено: распада бивше Југославије и рата на њеним просторима, санкција међународне заједнице и хиперинфлационе кризе.

427. Међутим, бројни су методолошки проблеми присутни у праћењу утицаја ових догађаја на здравствено стање становништва, као и на раздвајање и процену јачине деловања сваког појединог фактора. Пре свега, ту је недовољно поуздана пријава узрока смрти, а затим и промена становништва (имениоца или деноминатора - неопходног за израчунавање стопа разбољевања и умирања). Ове стопе у ствари представљају вероватноћу умирања или разбољевања у односу на популацију под ризиком. При томе, треба имати у виду да је структура становништва Србије у периоду од десет година

драматично промењена одласком младих, и доласком избеглица и расељених лица са другачијим ризицима разбољевања и умирања.

428. Почетком деведесетих почиње след драматичних догађања који доводе до стагнације и/или погоршања по већини показатеља здравственог стања становништва доступних рутинском праћењу и анализи. Очекивано трајање живота на рођењу израчунато из постојећих узрастено-специфичних стопа смртности (скраћене апроксимативне таблице морталитета) у периоду од 1989/90. до 1996/97. године смањило се за мушку новорођенчад у централној Србији за нешто више од две године, док је у Војводини је остало практично непромењено. За женску новорођенчад је у истом временском периоду вредност овог показатеља смањена у Војводини за 1.13 година, а практично је непромењена у централној Србији.

429. Стопе умирања одраслог становништва од 20 до 44 године у периоду од 1990. до 1997. године у централној Србији повећале су се за 14 умрлих на 100.000 становника тог узраста, а у Војводини за 10,5 умрлих.

430. Стопе смртности одраслог становништва старог од 44 до 64 година у централној Србији у истом временском периоду нешто више су се повећале, тј. за 20.4 умрлих на 100.000 становника тог узраста, а у Војводини за чак 90,3 умрлих на 100.000, из чега следи да је практично током анализираних периода најугроженија била категорија одраслог становништва старог од 44 до 64 година на целој територији Републике Србије, а изразито на територији Војводине.

431. Треба напоменути да у посматраном временском периоду (1990-1997), на супрот очекивањима, није било повећања стопе умирања становништва старијег од 65 година већ је та стопа смањена иако ова категорија спада у посебно друштвено угрожену групу становника у нашим условима. Стопа умирања старијих од 65 година на 100.000 становника те старости у централној Србији смањена је 1997. у односу на 1990. годину за 693 умрлих, у Војводини је мање 1.184 умрлих на 100.000 становника те старости.

432. Анализа специфичних стопа смртности по добним групама показује, као што је већ истакнуто, да је повећање стопа смртности у узрасту од 20 до 44 године, а посебно у узрасту од 45 до 64 године живота најодговорније за смањење очекиваног трајања живота на рођењу које се у временском периоду од 1990. до 1997. године бележи у централној Србији и Војводини, што је у складу са резултатима анализе здравственог стања у земљама Централне и Источне Европе.

433. Када се анализирају узроци умирања становништва Републике Србије требало би истаћи да је структура узрока смрти у периоду од осам година остала практично непромењена. Више од половине становништва је у 1997. години умрало од кардиоваскуларних болести (56.4% у централној Србији, 60.2% у Војводини), при чему је удео ових смртности порастао око један постотак у централној Србији и Војводини у односу на 1990. годину.

434. На другом месту су малигне болести (17% у централној Србији и 18,2% у Војводини) са малим повећањем у централној Србији и практично непромењеним уделом у умирању у Војводини у односу на 1990. годину.

435. На трећем месту су недовољно дефинисана обољења и стања (симптоми, знаци, патолошки клинички и лабораторијски налази) а на четвртм повреду, трауме и последице

деловања спољних фактора. Удео недовољно дефинисаних обољења и стања повећао се и у централној Србији и у Војводини. Удео спољних узрока смрти у структури умирања смањен је и у централној Србији и у Војводини.

436. Високо учешће кардиоваскуларних и малигнух обољења у структури умирања указује на раширено присуство фактора ризика који следе из понашања (пушење, алкохол, неправилна исхрана, слаба физичка активност) и спољне средине (загађен ваздух, храна и вода). Недовољно дефинисана обољења и стања на трећем месту последица су непоуздане пријаве узрока смрти на територији целе Републике, а спољни узроци смрти на четвртном месту у структури умирања указују на негодговарајућу заштиту на раду, у саобраћају или код куће.

437. Када се спољни узроци смрти раздвоје, највеће је учешће несрећних случајева, потом самоубиства, а затим убиства. Стопе умирања због ових разлога расле су 1991. и 1992. године на почетку сукоба на просторима бивше Југославије, а затим све три бележе пораст од 1996. године, при чему је најизраженији пораст за категорију несрећних случајева и самоубиства.

438. Други ниво анализе умирања услед несрећних случајева по полу показује да је стопа смртности током посматраног временског периода скоро три пута већа за особе мушког пола него за особе женског пола, а да је 1991. и 1992. била и четири пута већа.

439. Анализа здравственог стања становника Републике Србије урађена на основу података морталитетне статистике, који су најпозданији, показује да се погоршање здравственог стања десило због повећаног умирања радно активног становништва, посебно мушкараца и то због тзв. превентабилног морталитета, односно узрока разбољевања и умирања који се могу успешно спречити одговарајућим активностима у систему здравствене заштите. Промене у здравственом стању становника Србије врло су сличне променама земљама Централне и Источне Европе које се налазе у транзицији, иако још увек нису усаглашена мишљења да ли је, и у којој мери, Југославија ушла у транзициони период.

440. Разлика у очекиваном трајању живота на рођењу између женске и мушке новорођенчади повећала се за више од две године у централној Србији, а смањена је за око годину и по у Војводини.

441. Анализа линеарног тренда очекиваног трајања живота на рођењу за централну Србију и Војводину у периоду од осам година (1990-1997) издваја два критична периода са падом вредности овог показатеља за мушку новорођенчад 1992/93, и 1996/97. док се у истим периодима запажа стагнација или благи пад вредности за женску новорођенчад.

442. Морталитет одојчади, у нашим условима још осетљив показатељ здравственог стања деце од рођења до навршене прве године живота, после континуираног пада седамдесетих и осамдесетих година, 1992. године почиње да расте, да би 1993. године у централној Србији и Војводини стопа била повишена за двоје умрле одојчади на 1.000 живорођених. После краткотрајног пада, 1996. она поново показује пораст.

443. Повезаност стопе умирања одојчади са социјално-економским развојем добро илуструје у литератури већ позната, како на међународним тако и на националним нивоима, негативна корелација између стопа умирања одојчади и друштвеног производа (или националног дохотка) *per capita*.

444. Пример одојчади, као вулнерабилне категорије становништва показује да су социјално-економски фактори најмоћније одреднице здравственог стања. У периоду од 1990. до 1998. године и у Републици Србији може се илустровати негативна корелација између стопе смртности одојчади и националног дохотка по глави становника израчуаног у сталним ценама .

445. Стопа морталитета одојчади сложена је мера ризика умирања у неонаталном периоду (првих 28 дана живота), који опада са бољом доступношћу неонаталне здравствене заштите, и ризика умирања у постнеонаталном периоду (од 28. дана до првог рођендана), који опада са бољом едукацијом мајки, бољом санитацијом, исхраном, већим обухватом одојчади имунизацијом и успешнијим лечењем респираторних обољења у овом узрасту. Умирање одојчади у Републици Србији повећавало се на рачун и једног и другог ризика 1993. године, а потом и 1996. и 1997. године.

446. Највећи удео у неонаталној смртности чини смртност новорођенчади у првој недељи живота, на шта указују и вредности стопе перинаталне смртности. Ова стопа, која представља однос збира мртворођења и умирања у првој недељи живота на 1000 порођаја, показатељ је дејства ендогених фактора на здравље плода. У земљама са организованом перинаталном здравственом заштитом (здравствена заштита трудница), у којима се практично сви порођаји одвијају у здравственим установама, као што је то случај у СРЈ, представља истовремено и добар показатељ квалитета пружених здравствених услуга мајкама са децом, с обзиром да се дешава у периодима интензивног надзора здравствене службе над њиховим здрављем.

447. Високе вредности стопе перинаталне смртности у централној Србији, које се уз благи пораст 1993. и 1996. године задржавају на практично истом нивоу током целог извештајног периода, указују на угроженост квалитета здравствене заштите која се обезбеђује трудницама, породилјама и њиховој новорођенчади. У Војводини, после пада вредности ове стопе 1994. године, она почиње поново да расте 1996. године.

448. Забрињавајући пораст постнеонаталне смртности у централној Србији 1995. и у Војводини 1996. године указује на угрожавајуће дејство фактора спољне средине (егзогених) на здравље одојчади.

449. Здравље деце је врло осетљиво не само у првој години живота већ током целог предшколског периода. Стога је смртност деце до пет година живота на 1000 живорођених УНИЦЕФ изабрао као најзначајнији показатељ здравља деце у свету рангирајући земље према вредности овог показатеља. Као и вредности стопа морталитета одојчади, и вредности овог показатеља расту 1993. године, а потом 1996. године и у централној Србији и у Војводини.

450. Матернални морталитет, који одсликава све ризике по здравље мајке током трудноће, на порођају и пуерперијуму (шест недеља после порођаја), под непосредним је утицајем социјално-економских услова живота, здравственог стања мајке пре трудноће, појаве компликација током трудноће и на порођају, као и доступности и коришћења здравствене службе, посебно пренаталне и опстетричке здравствене заштите. Као и стопа перинаталне смртности, стопа или однос матерналне смртности (који се чешће користе) добри су показатељи исхода рада здравствене службе односно квалитета пружених здравствених услуга.

451. У периоду од осам година у централној Србији, однос матерналне смртности (број умрлих жена током трудноће, порођаја и бабиња на 100.000 живорођене деце) повећава се за 10. Војводина такође бележи слично повећавање, док КиМ не, вероватно због подрегистрације и великог броја порођаја који су се одвијали ван здравствених установа.

452. Иако је повећано умирање вулнерабилних категорија становништва (деца, посебно одојчад, жене током трудноће, на порођају и у пуерперијуму) делимично одговорно за смањивање и стагнацију очекиваног трајања живота за жене на рођењу, пораст стопа морталитета код одраслог, радно активног становништва највише утиче на опште погоршавање вредности овог показатеља здравственог стања.

453. Очекивано трајање живота на рођењу, као компрехенсиван показатељ здравственог стања који говори колико се очекује да ће доживети новорођенче одређеног пола уколико наставе да се одржавају постојеће стопе морталитета, у периоду 1950/51, до 1989/90. повећало се у централној Србији за мушку новорођенчад 15,7 година, а за женску 18,1 годину, а у Војводини 15,1 и 19,2 године. У истом временском периоду, за четрдесет година, стопа морталитета одојчади смањена је 8,3 пута (са 101,7 на 12,2 умрла одојчета на 1.000 живорођене деце) у централној Србији, и 12 пута у Војводини (са 143,1 на 12).

454. Током последње две године у области здравства спроведене су следеће активности, са циљем побољшања здравствене заштите и постизањем њеног оптималног нивоа и обима у околностима врло ограничених материјалних могућности:

455. Извршена је измена и допуна Закона о здравственом осигурању, ради његовог усклађивања са "финансијским законима";

456. Завршени су Закон о медицинском снабдевању и Закон о коморама у здравству;

457. Припремљен је и од стране Владе Републике Србије усвојен је документ о Здравственој политици Републике Србије (на основу кога је интезивирао рад на реформи система и изради нових прописа у области здравства и здравственог осигурања);

458. Урађене су радне верзије Закона о здравственој заштити, Закона о здравственом осигурању и Закона о лекарској, односно фармацеутској комори и достављене на консултације здравственим установама, Републичком заводу за здравствено осигурање и његовим филијалама и другим заинтересованим субјектима и структурама друштва. Одређено кашњење у финализацији текстова наведених закона условљено је њиховом повезаношћу са изградом и доношењем закона у другим областима, посебно Закона о локалној самоуправи, као и Закона о утврђивању одређених надлежности аутономне покрајине.

459. Упоредо са радом на изради наведених нацрта закона, припремају се или су већ припремљени и акти које доноси или даје сагласност Влада Републике Србије и то Уредба о плану мреже здравствених установа, Одлука о личном учешћу осигураника у трошковима здравствене заштите, Одлука о Листи лекова која се прописује на терет здравственог осигурања и Одлука о обиму и садржини права на здравствену заштиту.

460. Самостално и у сарадњи Министарства здравља РС и Републичког завода за здравствено осигурање донети су Правилник о заједничком медицинском снабдевању у здравственим установама у државној својини, Одлука о утврђивању основица за плаћање доприноса за обавезно здравствено осигурање, Одлука о стопама доприноса за обавезно

здравствено осигурање, Правилник о изменама и допунама Правилника о доказима који се прилагају уз захтев за издавање санитарне сагласности, Правилник о трошковима и начину утврђивања висине трошкова насталих у поступку вршења инспекцијских надзора по захтеву старанке, Правилник о начину стицања основних знања о хигијени намирница и о личној хигијени, Измена Посебног колективног уговора за здравство (чиме је омогућено повећање зарада за 20%), Одлука о критеријумима за уговарање здравствене заштите у 2001. години између Републичког завода за здравствено осигурање, здравствених установа и других носиоца здравствене делатности.

461. Формирано је пет националних експертских група за: стоматологију, за јавно здравље, за ментално здравље, за туберкулозу и за израду Националног здравственог рачуна Републике Србије.

462. Урађени су Описи послова (Terms of Reference) за техничку помоћ за Светску банку: реформа здравственог осигурања и финансирање здравствене заштите; развој здравственог информационог система, јавно здравље и развој кадровских ресурса у систему здравствене заштите.

463. Припремљен је документ «Визија развоја система здравствене заштите».

464. Припремљена је анализа службе медицине, урађено је истраживање о задовољству корисника болничком здравственом заштитом у пет стационарних здравствених установа у Београду, урађен је Акциони план Министарства здравља за борбу против пушења, направљен је Предлог промене одлуке о личном учешћу осигураника у трошковима здравствене заштите, организована је Конференција о реформи менталног здравља у Републици Србије у сарадњи са Светском здравственом организацијом и Каритасом Италије и Каритасом Југославије, организован је стручни скуп у увођењу Националног здравственог рачуна у Републици Србији у сарадњи са ДФИД-ом.

465. Обављене су све активности за лиценцирање софтвера у Министарству здравља у складу са планирањем, лиценцирањем и употребом Microsoft softver, покренут је и поступак за лиценцирање софтвера у здравственим установама Републике Србије, приступило се изради предлога WEB презентације Министарства здравља Републике Србије.

466. Министарство здравља РС припрема пројекат вредан 16.5. милиона долара за кредит Светске банке (Secondary Health Care Restructuring; 2003-2007). За припрему кредитног пројекта Министарство ће ангажовати консултанте који ће бити плаћени са грантова за припрему кредита (SPEAG и PHRD). Припрему пројекта за кредит ради новоформирана јединица за управљање пројектима са четири члана. Јединица је до сада припремила неопходна документа за преговарање кредитних услова између Владе Србије и Светске банке. Банка је из својих средстава ангажовала два консултанта који су током децембра помагали припрему документа потребних за кредит.

467. Министарство здравља РС и Републички завод за здравствено осигурање су корисници дела средстава SAC кредита (Structural Adjustment Credit - Кредит за структурно прилагођавање). Ова средства су намењена реструктурирању финансирања здравственог система (листа есенцијалних лекова, закон о лековима, партиципација, итд), прикупљању здравствених доприноса (основни пакет услуга, развој додатних пакета услуга здравственог осигурања, итд.), припреми Мастер плана и Плана кадрова у здравственом систему.

468. Са Светском здравственом организацијом је 2002. године потписан први двогодишњи међудржавни споразум (Bianual country agreement). Делегација Министарства здравља посетила је седиште Светске здравствене организације и састала се са директором Светске здравствене организације. Договорена је званична посета Београду почетком 2003. године.

469. Урађен је документ Оријентациони програм о здрављу младих за пружаоце здравствених услуга (Orientation Programme on Adolescent Health for Health Care Providens). Министарство здравља је организовало и одржало семинар о менаџменту, уз техничку сарадњу Светске здравствене организације.

470. У царински магацин Хемофарма у Вршцу стигао је први део одобрене кинеске хуманитарне помоћи у износу од 2.698.795,00 америчких долара. Помоћ је у виду опреме и то четири ЦТ скенера, 60 ултразвучних апарата, 130 песоналних рачунара, медицинског материјала, фармацеутских сировина. Министарство здравља- сектор за међународну сарадњу и управљање пројектима и здравствена инспекција- је формирало листу приоритетне опреме за здравствене установе у Републици Србији, на основу које је формирана листа расподеле. Аплицирано је за трећу траншу помоћи у износу од око три милиона долара. Средства ће се искористити за набавку ЦТ апарата на основу листе приоритета.

471. Одобрена је бесповратна помоћ од стране Владе Јапана у износу од десет милиона долара. Намена помоћи је за набавку опреме за КЦ Србије, КЦ Нови Сад, КЦ Ниш и КБЦ Крагујевац. У децембру 2002., на основу приоритета, формирана је дефинитивна листа опреме, што представља три четвртине процеса до реализације донације.

472. У сарадњи са Међународним црвеним крстом започета је имплементација пилот пројекта основних здравствених услуга - Дом здравља Краљево. Процењена вредност пројекта износи 2.65 милиона долара. Започело се и са интегрисаним пакетом здравствених услуга чије је тежиште на расељеним лицима.

473. У сарадњи са Европском агенцијом за реконструкцију, Министарство здравља- Сектор за међународну сарадњу и управљање пројектима- је наставило са пројектима започетим у 2001. години: Подршка фармацеутском сектору у Србији- набавка и дистрибуција лекова, медицинског материјала и реагенаса за државне апотеке, домове здравља и болнице (на основу листе приоритета); подршка регулативном оквиру у фармацеутском сектору; техничка помоћ у рационализацији прописивања- развој дијагностичких, терапијских и протокола упућивања на специјалистичке прегледе; рационализација фармацеутске индустрије; Рехабилитација опреме у болницама и домовима здравља; процена потреба здравствених установа у Србији. Укупан буџет за наведене пројекте је био 31,7 милиона евра (26,7 милиона у 2001. и пет милиона евра у 2002. години).

474. Набављена је и према листи приоритета распоређена нова РТГ опрема (четири милиона евра) - РТГ апарати (54) и апарати за развијање филма (25) и опрема за операционе сале и јединице интензивне неге (6.5 милиона евра) - апарати за анестезију (70), аспиратори (400), монитори (200), инфузионе пумпе (150), електрокаутери (60), столови за операционе сале (20) са операционим лампама (20), респиратори (40), стерилизатори (20), дефибрилатори (20). Расписан је тендер за набавку лабораторијске опреме. Оправљена је стара опрема (1.75 милиона евра) - апарати за анестезију, стерилизатори, РТГ апарати, скенери, ендоскопи.

475. У сарадњи са ЕПОС-ом израђени су и представљени лекарима у пракси Водичи добре праксе за астму, бол у грудима, онкологију и дијабетес.

476. Министарство здравља РС је уз помоћ Европске агенције за реконструкцију израдило Закон о лековима, који је предат Влади Републике Србије на усвајање. Такође покренут је и Пројекат рехабилитације службе за трансфузију крви.

477. У сарадњи са Владом Норвешке покренута су два пројекта укупне вредности 2.2 милиона евра и то Пројекат помоћи службама хитне помоћи у Крагујевцу, Ваљево, Зрењанину и Зајечару, кроз набавку опреме и реконструкцију објеката и Пројекат развоја информационог система Апотекарске установе Београд. У овом тренутку, од стране Владе Норвешке се очекује званично одобрење техничког дела тендерске документације за набавку софтвера. Завршетак пројекта планиран је током 2003. године.

478. У оквиру Хеленик плана, аплицирано је за Пројекат развоја и обнове служби хитне помоћи дуж коридора Е-10 у вредности од десет милиона евра (осам милиона од стране Владе Грчке и два милиона из буџетских средстава и других донатора). Аплицирано је и за средства за Пројекат за управљање медицинским отпадом у вредности од два милиона евра, у коме би могло да суделује и Министарство за животну околину и природне ресурсе РС.

479. Канцеларија за хуманитарну помоћ (ЕСНО) је са својим партнерима, а уз сагласност Министарства здравља РС, учествовала у куповини медицинске опреме (колпоскопи, патронажне торбе са опремом, центрифуге, биохемијски анализатори, стерилизатори), набавци возила за патронажне службе примарне здравствене заштите, реконструкцији објеката здравствених установа, помоћи рехабилитационим центрима и заводима за заштиту здравља и помоћ хендикепираним и лицима са посебним потребама. Укупни буџет је био 6.5 милиона евра и у потпуности расподељен према листи приоритета.

Члан 13.

480. Закон о финансијској подршци породици са децом дефинисао је дечији додаток као меру социјалне подршке породици са децом, намењену породицама слабијег материјалног стања, и у том смислу постоји јединствен финансијски цензус. Овај цензус је увећан за самохране родитеље, хранитеље, старатеље и родитеље детета ометеног у развоју, а и износ овог додатка је увећан за ове категорије родитеља.

481. Право на додаток може остварити породица за првих четворо деце, под условима предвиђеним овим законом. Дечији додаток остварује један од родитеља који непосредно брине о детету, што значи да нема разлике у томе да ли је тај родитељ отац или мајка.

482. Закон је дефинисао и родитељски додаток, као меру једнократне помоћи породици са децом која се исплаћује се приликом рођења другог, трећег и четвртог детета у породици. Право на родитељски додаток остварује мајка. Отац може да оствари ово право само под изузетним околностима (ако је мајка умрла, напустила дете, ако је лишена родитељског права, теже болесна, лишена пословне способности, или издржава казну затвора).

483. Локална самоуправа у складу са својим овлашћењима и могућностима може да дефинише и друге мере подршке породици, односно мајци, осим ових дефинисаних Законом. Удате и неудате мајке имају потпуно исти третман приликом остваривања права на финансијску подршку.

484. Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана предвидео је меру материјално обезбеђење, која припада појединцу или породици која остварује приходе испод нивоа социјалне сигурности утврђеног овим законом. У остваривању овог права не постоје разлике према полу и брачном статусу.

485. Као што је раније већ у више наврата наведено, правна регулатива у целости изједначава права мушкараца и жена на добијање банкарских зајмова, хипотекарних и других финансијских кредита, те у том смислу нема правног основа за различити третман захтева у односу на пол подносиоца. Међутим, пошто се као услов за одобравање већине кредита и зајмова тражи одређена имовина, покретна и непокретна или гаранције лица која је поседују, није искључено да се у пракси тиме жене доводе у неповољнији положај у односу на мушкарце, јер је међу власницима покретности и непокретности, процентуално много мање жена него мушкараца. Могло би се стога рећи да са аспекта закона равноправност формално постоји, али из разлога који су наведени, жене та права у једном броју случајева теже остварују и тиме се показује да неких видова индиректне неравноправности жена практично има. Економско оснаживање жена значиће и превазилажење оваквих проблема.

486. Право на учешће у спортским и рекретивним активностима је једнако и за мушкарце и за жене. Пракса показује да су жене веома заинтересоване за рекреативно бављење спортом (аеробик, гимнастика, теретане, пливање, трчање), што се може везати и за потребу здравствене рекреације, али и естетског обликовања тела. Постоје бројни програми физичког вежбања чији су најбројнији полазници жене.

487. Учешће жена у културном животу, било као уметница, организатора уметничких догађаја, запослених у установама културе или само као посетилаца културних збивања је врло значајно, па се често област културе сматра облашћу женске делатности. Мада не постоје одређенији подаци, пракса показује да у установама културе (позоришта, музеји, домови културе, новинарство, итд) претежно запослене жене, али и да су на челним позицијама углавном мушкарци, што осликава традиционалну поделу функција, још увек присутну у већини друштвених система.

Члан 14.

488. Овом приликом требало би подсетити да се домаће законодавство заснива на равноправности мушкараца и жена остваривању свих законом предвиђених права и обавеза. Равноправност је уграђена и у већ раније наведене одредбе Устава СРЈ (чл. 20), Повеље о људским правима (чл. 3) и Устава РС (чл. 13).

489. Имајући у виду специфичности живота на селу, при чему се посебно треба осврнути на могућности поседовања непокретности и наслеђивања, требало би рећи да је Устав СРЈ јамчио право својине и наслеђивања у складу са уставом и законом (чл. 51). Устав СРЈ је, такође, истицао да се јамчи слобода рада, привређивања и својине, као и да нико не може бити лишен својине, нити му се она може ограничити, осим кад то захтева општи интерес утврђен у складу са законом, а уз накнаду која не може бити нижа од тржишне (чл. 69).

490. Повеља о људским правима има сличну одредбу (чл. 23). Јемчи се право својине и право наслеђивања. Коришћење имовине се може ограничити законом у складу са општим интересом. Нико не може бити лишен својине, осим у јавном интересу утврђеном на

основу закона уз накнаду која не може бити нижа од тржишне, или пак ради обезбеђивања наплате пореза и других дажбина или казни. Спорове о висини накнаде решава суд..

491. Устав РС такође јамчи право својине, у складу са Уставом, и слободу предузетништва, те право на наслеђивање, у складу са законом (чл. 34).

492. Сходно изнетом, као и одговарајућим законима који ближе разрађују основне уставне поставке, жене на селу равноправно са мушкарцима уживају право на имовину и право на наслеђивање. Међутим, треба напоменути да се у неким сеоским срединама, сходно постојећим обичајима, очекује да жене не воде непокретности, односно сеоска имања на своје име, већ на име мушких сродника, као и да се у поступку наслеђивања одричу свог дела имовине у корист мушких глава у породици.

493. Жене на селу имају исти приступ програмима социјалне заштите као и жене из градских средина. Догађаји у протеклом периоду имали су негативан утицај на здравствено образовање и стање здравља жена на селу, пошто је била смањена доступност здравственој служби. Велики број здравствених станица на терену био је затворен, чиме је било отежано пружање здравствених услуга у заштити деце и трудница у сеоским подручјима удаљеним од већих здравствених центара.

494. У таквим условима била је врло значајна подршка УНИЦЕФа, који је у сарадњи са надлежним државним органима у области здравствене заштите организовао покретна саветовалишта за мајке, пре свега у популарисању дојења и смањивања обољевања дојенчади и мале деце од дијарејалних обољења, респираторних обољења и друго.

495. Одређену слику о положају жена у руралним областима може дати и преглед прихода и расхода градских и сеоских домаћинстава. Иако су те категорије приближно избалансиране, неповољнија демографска структура сеоског становништва, односно већи удео старијих и већи просечан број домаћинстава на селу чини да је просечан приход сеоског домаћинства нешто мањи (око 5%) у односу на просечан приход градског домаћинства.

496. Главни извори прихода сеоских домаћинстава су плате и пензије (43%) и пољопривредна и сопствена производња (40%). У граду, плате и пензије чине 68% укупног прихода. Поред тога, што градска домаћинства у односу на сеоска имају вишу потрошњу по потрошачкој јединици (око 30%), чињеница да расходи градских домаћинстава превазилазе приходе за око 19% показује да знатан део прихода градских домаћинстава долази из тзв. сиве економије.

497. Сеоска домаћинства пак, имају за око 3% мање расхода од прихода, што указује на евентуално већу штедњу у сеоским домаћинствима. Структура расхода код сеоских у односу на градска домаћинства је донекле изненађујућа, пошто трошкови исхране учествују са 52% у односу на 46% у градским домаћинствима.

Члан 15.

498. У ранијим разматрањима, наведено је да је основна поставка домаћег законодавства да су пред законом сви једнаки и да у остваривању права и обавеза нема дискриминације ни по ком основу. Мушкарцу и жени признаје се једнака правна способност и једнаке могућности њеног уживања, без ограничења у односу на пол. Потпуно су изједначени и у условима стицања, уживања и лишавања пословне способности.

499. Устав СРЈ је грађанима јамчио слободу кретања и настањивања и право да напусте СРЈ и да се у њу врате; слобода кретања и настањивања и право да се напусти СРЈ могло се ограничити савезним законом, ако је то неопходно за вођење кривичног поступка, спречавање ширења заразних болести или за одбрану СРЈ (чл. 30).

500. Исти принцип је прихваћен и у одредбама Уставне повеље и Повеље о људским правима.

501. Уставна повеља утврђује да је у Србији и Црној Гори слободно кретање људи, робе, услуга и капитала; забрањено је спречавање слободног кретања људи, робе и капитала (чл. 13.).

502. Повеља о људским правима одређује да свако има право на слободу кретања и настањивања на целој територији државне заједнице, као и право да напусти државну заједницу и да се у њу врати. Ове слободе могу се ограничити само ако је то неопходно за вођење кривичног поступка, заштиту јавног реда и мира, спречавање ширења заразних болести или за одбрану земље (чл. 37.)

503. Устав РС наводи да је грађанима зајемчена слобода кретања и настањивања и право да напусте Републику Србију и у њу да се врате, као и да се слобода кретања и настањивања може ограничити законом, ако је то неопходно за вођење кривичног поступка, спречавање заразних болести или за одбрану Републике Србије (чл. 17).

504. Материја пребивалишта и боравишта грађана регулисана је одредбама Закона о пребивалишту и боравишту грађана (Службени гласник СРС, бр. 42/72.....25/89; Службени гласник РС, бр 53/93..48/94). Закон не прави никакву разлику између полова у погледу права и обавеза која се тичу пребивалиштва и боравишта. У свим овим правима и обавезама сви грађани су изједначени, без обзира на пол и брачни статус.

505. Закон дефинише пребивалиште као место у коме се грађанин настанио с намером да у њему стално живи (чл. 4). Пунолетни грађани дужни су да пријаве и одјаве пребивалиште и пријаве промену адресе стана. Пријављивање боравка странаца врши се по посебним прописима. Приликом пријаве пребивалишта, односно промене адреса стана, пунолетни грађани дужни су да пријаве и своју малолетну децу (чл. 4., чл. 6.)

506. Пријављивање пребивалишта и промене адресе стана врши се у року од 8 дана од дана настањења, односно промене адресе стана. Одјављивање пребивалишта грађанин је дужан да изврши пре напуштања места пребивалишта (чл. 8.).

507. Приликом пријаве пребивалишта грађани су дужни да дају истините податке. Од грађана се може затражити исправа на основу које се доказује идентитет лица. Намеру да стално живи на неком пребивалишту, односно адреси, грађани доказују уговором о коришћењу стана, власничким листом, уговором о подстанарском односу. (чл. 5.)

508. Боравиште је место у коме грађанин привремено борави ван свог пребивалишта (чл. 4). Грађани који бораве ван места свог пребивалишта дуже од 15 дана дужни су да пријаве боравиште и да се непосредно пре одласка одјаве (чл. 12.).

509. Грађани који намеравају да бораве у иностранству дуже од 60 дана дужни су да пре одласка пријаве одлазак у иностранство. Ови грађани дужни су да пријаве привремени

долазак или повратак у земљу најкасније у року од три дана од дана доласка, односно повратка у место пребивалишта (чл. 13.).

510. Пријаве и одјаве пребивалишта и пријаве промене адресе стана, пријаве одласка у иностранство и привременог доласка или повратка из иностранства у место пребивалишта, подносе се општинском органу унутрашњих послова, а у местима ван седишта општине - месној канцеларији, која их без одлагања доставља општинском органу унутрашњих послова (чл. 14.).

511. Евиденцију пребивалишта, промене адресе стана и боравишта грађана, као и евиденције о боравку грађана у иностранству дужем од 60 дана води општински орган унутрашњих послова. У граду са више општина ове евиденције воде се јединствено за целу територију града (изводи из чл. 20.).

Члан 16.

512. Породични односи регулисани су Законом о браку и породичним односима (у даљем тексту Закон о браку) који је Народна скупштина Републике Србије усвојила 5. јуна 1980. године са важношћу од 1. јануара 1981. године. (касније измене и допуне 1988., 1993., 1994., 1995. и 2001. године).

513. Законом о браку обезбеђена је равноправност жена и мушкараца у свим сегментима породичног живота (брак, родитељство, издржавање, заједничка имовина, заједничко лично име, итд).

514. Закон о браку уређује следеће области:

- Породица (остваривање породичних права, основна начела породичних односа);
- Брак (услови за закључење и пуноважност брака, поступак закључења брака, права и дужности брачних партнера, престанак брака - поништај и узроци за развод брака);
- Односи родитеља и деце (утврђивање и оспоравање очинства и материнства, дужности и права родитеља и деце, вршење родитељског права, надзор над вршењем родитељског права, лишавање родитељског права, продужење родитељског права);
- Посебни облици заштите деце без родитељског права (усвојење, организован породични смештај, други облици породичног смештаја);
- Старатељство (старатељство над малолетницима, старатељства над лицима лишеним пословне способности и старатељство за посебне случајеве);
- Издржавање (издржавање брачног партнера, издржавање ванбрачног партнера, издржавање деце, родитеља и других сродника, начин одређивања издржавања);
- Имовински односи (имовински односи брачних партнера, деоба заједничке имовине брачних партнера, имовински односи ванбрачних партнера, имовински односи чланова породичне заједнице);
- Посебни судски поступци у споровима из брачних и породичних односа ;
- Лично име (одређивање личног имена, лично име брачних партнера и промена личног имена).

515. Међутим, треба имати у виду, да иако су сви породични односи регулисани искључиво грађанским законима, појединим регионима Србије (источна Србија, Рашка област, Косово и Метохија) становништво своје породичне односе ван институција система уређује према верским правилима и обичајном праву који у значајној мери жене стављају у неравноправан положај.

516. Право на закључење брака спада, према Универзалној декларацији о правима човека и Међународном пакту о грађанским и политичким правима, у једно од основних права човека и као такво се у Србији и Црној Гори и Републици Србији признаје, како држављанима Србије и Црне Горе, тако и страним држављанима, без разлике у полу.

517. У складу са тим, законски прописи закључење брака третирају као опште право, као уређену заједницу живота жене и мушкарца која настаје на основу њихове сагласности да ступе у брак изјављене пред надлежним органом на начин прописан законом. Околност да су један или оба будућа брачна друга страни држављани, има значаја само у додатној документацији коју морају приложити ради утврђивања њиховог идентитета и испуњења услова за закључење брака.

518. Услови за закључење и пуноважност брака регулисани су Законом о браку, који уређује позитивне и негативне претпоставке за закључење брака, као и брачне забране. Позитивно одређене претпоставке за настанак пуноважног брака су пунолетство (стиче се са 18 година живота), различитост полова, сагласна изјава воље будућих брачних другова, законска форма закључења брака и закључење брака у циљу заједнице живота.

519. Негативне претпоставке за пуноважност брака, односно брачне сметње су брачност, неспособност за расуђивање, сродство, малолетство и мане воље (принуда и заблуда). Овим законом уређена је само једна брачна забрана - старатељство.

520. У случају закључења брака са иностраним елементом услови за закључење брака процењују се по националном закону будућих брачних другова (*lex nationalis*), тако да сваки од брачних другова мора испуњавати услове по праву државе чији је држављанин. Међутим, и када постоје услови за закључење брака по праву државе чији је држављанин лице које жели да закључи брак пред надлежним органом у Републици Србији, неће се дозволити закључење брака ако, у погледу тог лица, по Закону о браку постоје сметње које се односе на ранији брак, сродство и неспособност за расуђивање.

521. Иначе, у области брачног права, у оквиру Хашке конвенције за међународно приватно право закључена је, између осталих, Конвенција о пристанку на брак, о минималној старости за склапање брака и о регистравању бракова (1962), коју је СЦГ ратификовала.

522. Поступак за закључење брака уређен је Законом о браку и Правилником о раду матичара у поступку закључења брака из 1993. године. Према наведеним прописима лица која намеравају да закључе брак пријављују матичару своју намеру усмено или у писменом облику. Приликом усмене пријаве, матичар утврђује идентитет и пребивалиште лица која намеравају да закључе брак увидом у личну карту, а по писмено поднетој пријави матичар поступа у складу са законом којим је уређен општи управни поступак.

523. Лица која намеравају да закључе брак прилажу уз пријаву изводе из матичне књиге рођених, а ако је то потребно и доказе о ослобађању од брачних сметњи, односно забрана.

524. Ако је лице које намерава да закључи брак страни држављанин, приложиће извод из матичне књиге рођених (прописно легализован за употребу у нашој земљи), уверење о слободном брачном стању (тзв. nulla osta) у коме треба да буде назначено да нема сметњи да по прописима државе чији је држављанин то лице, може закључити брак са особом чије име такође у уверењу треба навести, фотокопију пасоша и доказ о привременој пријави боравка у Србији и Црној Гори.

525. Са лицима која намеравају да закључе брак матичар, без присуства јавности, обавља разговор у коме их упознаје са брачним сметњама и забранама за закључење брака и правним последицама за случај да се брак закључи и поред њиховог постојања. У разговору матичар препоручује лицима која намеравају да закључе брак да се до дана закључења брака узајамно обавесте о стању здравља, да посете брачно саветовалиште и упознају се са стручним мишљењем о условима за развој складних брачних и породичних односа, као и да посете здравствену установу ради упознавања са могућностима и предностима планирања породице, као и са законским могућностима за споразум о њиховим будућим презименима. О пријави за закључење брака матичар ће сачинити записник, који потписују матичар и лица из пријаве.

526. Брак се закључује на свечан начин у нарочито одређеној просторији. Закључење брака матичар, без одлагања, уписује у матичну књигу венчаних, чита упис брачним друговима и сведоцима и констатује у матичној књизи венчаних да је упис прочитан. Брачни другови потписују упис у матичну књигу венчаних новим презименима, а након тога се потписују и сведоци. По завршеном упису, матичар издаје извод из матичне књиге венчаних.

527. Закон о браку (чл. 402) предвиђа да се брачни партнери могу споразумети да:

- за заједничко презиме узму презиме једног или другог брачног партнера;
- задрже свако своје презиме;
- свом презимену додају презиме другог брачног партнера;
- један брачни партнер узме презиме другог брачног партнера и том презимену дода своје презиме.

528. За закључење брака се, као што је већ наведено, захтева нарочита, свечана форма и та законска форма закључења брака је једна од претпоставки за пуноважност брака. Законом о браку као владајућа форма закључења брака предвиђен је грађански брак, иначе најзаступљенији облик брака у савременом праву. Сходно томе, правно се браком сматра само брак који је закључен пред надлежним државним органом и у поступку који је одређен законом. У том смислу, Закон о браку (чл. 64) наводи да лица која обављају венчање по верским прописима, не могу то учинити док им супрузи не докажу изводом из матичне књиге венчаних да су закључили грађански брак.

529. Закон о браку (чл. 41) прописује да се брак сматра закљученим у тренутку када брачни партнери дају сагласне изјаве воље (сагласност-пристанак) пред државним службеником- матичарем. Изричито је забрањено закључење брака уколико нема слободног пристанка будућих брачних партнера - пристанак не сме бити принуђен принудом или дат у заблуди (чл. 43).

530. Недостатак слободно исказане воље правно се квалификује као брачна сметња и због тога се може покренути судски поступак за поништај брака. Закон о браку казује да ће се

брак поништити ако је брачни партнер пристао на његово закључење у страху изазваном силом или озбиљном претњом (чл. 76).

531. У Закону о браку нема посебне одредбе којом се правно дефинише породица и типови породице јер се сматра да породица као целина није носилац посебних права утврђених у закону, него појединци - лица која се налазе у одређеним релацијама (брачни и ванбрачни партнери, родитељи и деца, сродници итд).

532. Закон о браку познаје и брачну заједницу (заједница мушкарца и жене закључена по законом утврђеној процедури и пред одређеним државним органом) и ванбрачну заједницу (заједница живота мушкарца и жене која није верификована по процедури која се утврђује законом, односно закључена пред одређеним државним органом).

533. Закон о браку (чл. 16) ванбрачну заједницу изједначава са брачном заједницом у погледу права на међусобно издржавање ванбрачних партнера и других имовинско правних односа, као и односа између родитеља и деце и у вршењу родитељских права. У складу са неким верским опредељењима и обичајним правом у појединим регионим републике (Рашка област, Косово и Метохија) постоје и полигамни бракови који нису законом признати. Шта више, у Републици Србији полигамија није дозвољена ниједним законом и санкционише се у оквиру Кривичног законика као кривично дело.

534. Закон о браку утврђује права и дужности брачних партнера (чл. 65-70). У овим одредбама закона прокламује се равноправност брачних партнера у избору рада и занимања , права и одговорности према заједничкој деци, личним и имовинским односима, избору места становања, управљању заједничким домаћинством, издржавању и у односу на имовину.

535. Закон о браку (чл. 16), као што је већ речено, изједначава ванбрачну и брачну заједницу у погледу права на међусобно издржавање ванбрачних партнера и других имовинско правних односа, као и односа између родитеља и деце и у вршењу родитељских права. То подразумева да су ванбрачни партнери дужни да се међусобно издржавају као и да имају право на издржавање једно од другог, уколико је ванбрачна заједница престала под законом утврђеним условима (чл. 293.-297); да је имовина стечена радом мушкарца и жене у ванбрачној заједници њихова заједничка имовина, и да се на имовинске односе ванбрачних партнера примењују одредбе закона које се односе на деобу заједничке имовине брачних партнера (чл. 338. и 339.); да родитељи имају иста права и дужности према деци као да су рођена у браку - да чувају своју децу, да деца живе са својим родитељима, да децу васпитавају, издржавају, да се старају о образовању детета, да се старају о имовини и интересима детета итд (чл. 7., 114.-131.).

536. Ванбрачна заједница је фактички однос мушкарца и жене који није регулисан у оквиру права, али није ни забрањен законом, осим уколико у време фактичког заснивања нису постојале одређене сметње које би биле сметње и за закључење брака (брачност, крвно сродство, сродство засновано усвојењем, душевна болест итд.).

537. Закон о браку прописује равноправност брачних партнера и изричито утврђује да су брачни партнери независни у избору рада и занимања (чл. 65.).

538. У сегменту имовинских односа брачних партнера не постоје ограничења на основу разлике у полу. Имовину коју је један брачни партнер имао у време закључења брака је његова посебна имовина, као и имовина која је стечена у току брака наслеђем, поклоном

или другим безтеретним правним послом. Сваки брачни партнер самостално управља и располаже својом посебном имовином, која иначе не подлеже евентуалној деоби.

539. Имовина коју су брачни партнери стекли радом у току трајања брачне заједнице је њихова заједничка имовина. Заједничком имовином брачни партнери управљају и располажу заједнички. За продају целине или дела заједничке имовине потребна је сагласност оба брачна партнера. Могуће је да брачни партнери могу уговоре да управљање и располагање делом или целином заједничке имовине врши само један од њих.

540. За обавезе које је један брачни партнер имао пре ступања у брак, као и за обавезе које прими после ступања у брак не одговара други брачни партнер. Такође, за своје личне обавезе одговарају брачни партнери својом посебном имовином и својим уделом у заједничкој имовини. (чл. 320.-337.).

541. Законом о браку (чл. 83) прописано је да брачни партнери, без ограничења у полу, могу тражити развод брака ако су брачни односи озбиљно и трајно поремећени или када се из других разлога не може остварити сврха брака. Такође, утврђено је да брачни партнери могу тражити да се брак разведе на основу њиховог споразума, као и да се брак може искључиво развести на основу споразума уколико брачни партнери имају заједничко дете старости до једне године (чл. 84).

542. Право на подизање тужбе за развод брака припада брачним партнерима без ограничења. Разводи се региструју у матичним књигама.

543. У случају престанка брачне заједнице, али и у току трајања брачне заједнице, брачни партнери могу тражити деобу заједничке имовине (споразумно или по тужби у парничном поступку), како би се утврдио удео сваког брачног партнера у тој имовини. Законом о браку утврђени су критеријуми утврђивања удела сваког брачног партнера у деоби заједничке имовине. Удео у заједничкој имовини одређује се на основу доприноса сваког брачног партнера у стицању заједничке имовине (члан 328.).

544. Закон о браку (чл. 287) без икаквог ограничења у полу, утврђује да брачни партнер који нема довољно средстава за издржавање, неспособан је за рад или се не може запослити има право на издржавање од свог брачног партнера, сразмерно његовим могућностима.

545. Такође, прописано је да приликом развода брака необезбеђени брачни партнер има право да захтева да му се пресудом којом се брак разводи досуди издржавање које је дужан да му обезбеди други брачни партнер, под истим условима као и када су били у браку, односно ако нема довољно средстава за издржавање, неспособан је за рад или се не може запослити. Ова обавеза издржавања и за време трајања брака и по разводу брака је узајамна и у остваривање тог не зависи да ли је брачни партнер муж или жена.

546. При подели заједничке имовине и утврђивању удела у стицању заједничке имовине води се рачуна не само о заради и другим приходима брачног партнера, него и о помоћи једног брачног партнера другом, старању о деци, о вођењу домаћих послова, старању и одржавању имовине и о сваком другом облику рада и сарадње у управљању, одржавању и повећању заједничке имовине (члан 328). Ова законска одредба подразумева, да се у допринос приликом деобе заједничке имовине урачунава и неплаћен пољопривредни рад који може реализовати сваки од брачних партнера.

547. Ванбрачни партнери су дужни да се међусобно издржавају и имају право на издржавање једно од другога, уколико је ванбрачна заједница престала под законом утврђеним условима (чл. 293.-297); имовина стечена радом мушкарца и жене у ванбрачној заједници је њихова заједничка имовина и на имовинске односе ванбрачних партнера примењују се одредбе закона које се односе на деобу заједничке имовине брачних партнера (чл. 338. и 339.).

548. Једини посебан услов да ванбрачни партнери, без обзира на пол, остваре право на издржавање по престанку ванбрачне заједнице и право на заједничку имовину је, да је ванбрачна заједница трајала дуже време или да, ако је трајала краће време, имају заједничку децу.

549. Како је раније речено, у правном систему Републике Србије није било посебних законских прописа који би на било какав строго усмерен начин санкционисали насиље у породици, посебно према женама. Поједини појавни облици насиља и злостављања жена били су санкционисани КЗ РС у одељцима о кривичним делима против достојанства личности и морала и кривичним делима против брака и породице. Један број ових дела санкционисан је у Законом о прекршајима. Међутим, увођењем већ наведеног члана 118а КЗ РС којим је прописано ново кривично дело насиља у породици правно је решено кажњавање насилника у породици, али тек ће примена овог члана у пракси показати колико се стварно кажњава насиље у породици.

550. У пракси се помоћ, подршка и заштита женама жртвама породичног насиља обезбеђује кроз институционалне система социјалне заштите, здравства, полиције и правосуђа.. У последњих петнаест година развијена је значајна мрежа женских и других невладиних организација које имају за циљну групу жене жртве породичног насиља и које су у циљу познавања јавности са овим проблемом, а пре свега у циљу заштите жртава породичног насиља предузеле низ акција (кампање, трибине, спотови), међу којима је свакако најзначајније отварање склоништа за жене и децу, жртве породичног насиља..

551. Међутим, ова мрежа женских и других невладиних организација СОС телефона, правне помоћи и сигурних женских кућа угрожена је, јер држава није обавезна да ове организације укључи у редовно финансирање и у систем социјалне заштите. Имајући то у виду, Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова АП Војводине иницирао је отварање првог СОС телефона за жене жртве насиља и одговоран је за његово функционисање. Иницирао је и изградњу Сигурне женске куће у Новом Саду у сарадњи са градским властима и јавним предузећима, чији се завршетак очекује септембра 2004. године.

552. У реформи породичног и кривичног законодавства, која се спроводи у последње две године, насиљу у породици и помоћи женама и деци жртвама породичног насиља посвећена је значајна пажња. Проблем је сагледан и израђени су правни инструменти који би превентивно и репресивно деловали на појаву насиља у породици.

553. Уставно начело о праву човека да слободно одлучује о рађању деце (чл. 27 Устава РС) је и посебно спроведено у Закону о браку (чл. 4.) у коме је наведено да право на слободно одлучивање о рађању деце имају сва лица која су способна за расуђивање. Ово подразумева да жена у браку или ван брака слободно одлучује о рађању деце. Свака несасгласност брачних партнера о том питању може произвести поремећене брачне односе који се могу окончати разводом брака.

554. Законодавац превентивно (чл. 55.) предвиђа могућност, али не и обавезу, да се будући брачни партнери обратe посебним здравственим институцијама у којима би били упознати са предностима и могућностима планирања породице. Самостално обраћање жене саветовалишту за планирање породице није условљено или ограничено сагласношћу брачног партнера.

555. Закон о браку каже да су родитељи равноправни у вршењу родитељског права, што подразумева и доношење одлука о васпитању деце. Прописано је да родитељско право припада мајци и оцу заједно, као и да су права и дужности родитеља према деци једнака, без обзира да ли су деца рођена у браку или ван брака (члан 33. и 34.). Такође, прописано је и да родитељско право родитељи врше заједнички и споразумно, а да у случају њиховог неслагања одлучује орган старатељства (чл. 123.). Из ових одредби закона произилази да старатељство (вршење родитељског права) припада једнако и мајци и оцу без обзира на брачни статус жене.

556. По питању личног имена детета Закон о браку (чл 395.) утврђује је да лично име детета родитељи одређују споразумно, да дете добија презиме према презимену једног или оба родитеља, као и да заједничкој деци родитељи не могу одредити различита презимена.

557. У контексту ових законских одредби и жени и мушкарцу - родитељима детета, дато је право избора и одлучивања о презимену детета, с тим што је то право ограничено интересима детета - дете мора да носи презиме једног од родитеља.

558. Према Закону о браку (чл. 33.) старатељи детета, односно они који га природно заступају, негују, чувају, васпитавају, старају се о његовом издржавању, образовању и здрављу су родитељи. Ова права и обавезе су садржај родитељских права и обавеза. По напред наведеној правној норми ово право припада подједнако и оцу и мајци.

559. Деца без родитељског старања уживају посебну заштиту и њима се обезбеђују, поред мера социјалне заштите, и облици породично правне заштите - старатељство, породични смештај и усвојење. У свим овим облицима породично правне заштите не постоје било каква ограничења на основу пола због којих неко не може бити хранитељ, старатељ или усвојитељ. У том смислу жене имају иста права као и мушкарци.

560. Уколико родитељи из било којег разлога не живе заједно (развод брака, фактички прекид заједнице живота брачног партнера, престанак ванбрачне заједнице итд.) дете се поверава на негу, чување и васпитање једном од родитеља који је у могућности да на оптималан начин задовољи потребе детета. Орган који доноси одлуку о поверавању детета на чување и васпитање дужан је на погодан начин да испита све околности које су битне за правилан духовни и физички развој детета и да се приликом доношења одлике искључиво руководи интересима детета (чл. 124. и 130.).

561. У формалном смислу пол родитеља није одлучујући за поверавање детета једном од родитеља, али се у стручном смислу, имајући у виду најбоље интересе детета, и о тој чињеници води рачуна. По смрти родитеља са којим је дете живело, родитељско право аутоматски прелази на другог живог родитеља.

562. У појединим регионима (Рашка област, Косово и Метохија) се, због одређеног цивилизацијског нивоа, религијских и културолошких карактеристика становника, деца чешће поверавају оцу него мајци, без обзира на потребе детета и карактеристике родитеља. Уствари, деца се, у тим случајевима не поверавају на негу, васпитање и чување оцу него

његовој примарној породици. Стога се дешава и да се мајци ограничава контакт и виђење са дететом.

563. Закон о браку (чл. 298.) прописује да су родитељи дужни издржавати своју малолетну децу, као и да су дужни издржавати и своју пунолетну децу, ако су на редовном школовању, а најдуже до навршене 26. године живота.

564. Од родитеља са којим деца не живе без обзира на разлог, очекује се да дају издржавање за децу. Овакво очекивање заснива се на закону који прописује обавезу родитеља са којим деца не живе да доприноси њиховом издржавању.

565. Родитељ са којим дете живи може у посебној парници тражити да суд одреди обавезу издржавања другом родитељу или суд по службеној дужности у брачном спору одлучује о обавези издржавања деце од стране другог родитеља коме приликом развода брака деца нису поверена.

566. Суд у поступку за остваривање издржавања утврђује укупан износ средстава потребан за издржавање деце, а обавезу издржавања одређује сразмерно могућностима родитеља даваоца издржавања (чл. 309. и 310.). Мада се одлуке о издржавању примењују у пракси, због укупног сиромаштва, проблем представља висина издржавања са којим се често не могу подмирити ни основне потребе детета, а која и таква некад превазилази објективне могућности родитеља који даје издржавање.

567. Обавеза издржавања углавном се извршава добровољно од стране родитеља, обвезника издржавања, а уколико он то не чини, у судском извршном поступку се врши принудна наплата доспелих обавеза. КЗ РС предвиђа и кривичну одговорност родитеља и других лица која не извршавају своју обавезу издржавања.

568. Пунолетство се по домаћем законодавству стиче са 18 година старости. Ову одредницу садржи и Повеља о људским правима која у чл. 36 наводи да се пунолетство стиче навршеном 18. годином живота.

569. Сходно изнетом, Закон о браку (чл. 15.) прописује да се пунолетство стиче са навршених 18 година живота, као и да се потпуна пословна способност која се стиче пунолетством може стећи и раније закључењем брака пре пунолетства. Мушкарци и жене пунолетство стичу под истим законом прописаним условима.

570. Према Закону о браку (чл. 49) малолетство је брачна сметња, па лице које није навршило 18 година не може ступити у брак. Међутим, истим чланом овог закона је прописано да суд може дозволити ступање у брак и лицу млађем од 18 година, али не млађем од 16 година, само ако утврди да је оно достигло телесну и душевну зрелост потребну за вршење дужности у браку. Пре доношења одлуке суд је дужан прибавити мишљење органа старатељства и здравствене институције као и саслушати малолетно лице које жели ступити у брак, његове родитеље или старатеља и лице са којим се намерава закључити брак.

571. Треба напоменути, да иако лице млађе од 16 година не може ступити у брак ни под којим условима, у источној Србији међу припадницима Влашке националности, као и међу припадницима Рома, постоји обичај склапања малолетничких бракова и ванбрачних заједница, тј заједница у којима су оба или само један од партнера млађи од 16 година.

Чињеница да се у таквим случајевима ни под којим условима не може закључити законити брак, очито нема много значаја за будуће супружнике.

572. Иначе ванбрачна заједница са малолетним лицем у КЗ РС квалификована је као кривично дело (чл. 115).

573. Право избора малолетне жене и малолетног мушкарца, у значајној мери је ограничено вољом родитеља. Сваку принуду малолетног лица на закључење брака КЗ РС квалификује се као кривично дело (члан 113).

574. Појава вереничког односа између деце није уобичајена, осим евентуално у источној Србији међу припадницима влашком националности и посебно Рома. Свака злоупотреба детета подлеже мерама кривичне одговорности и породично правне заштите.

575. У домаћем правном поретку не постоје посебни прописи који регулишу старосну доб у којој је могуће, уз сагласност, ступити у сексуалне односе. Међутим у КЗ РС санкционише као кривично дело, сваки сексуални однос са лицем млађим од 14 година без обзира да ли је оно дало свој пристанак или није. (чл.106).

576. Плаћање за младу или давање мираза не постоји у законским одредбама који регулишу брак и породицу. Ипак, често се као један од ритуала приликом церемоније венчања поштује се чин "куповине младе" који је симболичан и нема садржај стварне куповине или продаје. Такође у руралним срединама, обичај је давања " мираза" који спремају родитељи младе или сама млада за време девојаштва. Обичај давања мираза се полако гаси.

577. Међутим, код значајног дела припадника ромске и влашке националности, као и у једном делу припадника муслиманске националности, #куповина младе# није симболична и ритуална, него има обележја праве купопродаје. Посебно забрињава што су "предмет" овакве куповине, која се реализује криз форму стипулације, односно усменог уговора, често и сасвим младе девојчице.

578. Утицај на брак обичаја давања мираза и куповине младе истраживан.

579. У Закону о наслеђивању прописана су правила располагања имовином услучају смрти једног брачног друга и у њему не постоје дискриминациона правила која би жене стављала у неравноправан положај у односу на мушкарце.

580. По законском реду наслеђивања супружник без обзира на пол, аутоматски наслеђује пола оставиоачеве имовине а у другој половини равноправно учествује у расподели са другим наследницима првог наследног реда. Међутим, у пракси се законом дефинисани положај користи са одређеним изузецима, у зависности од обичаја, када се жене евентуално у оставинском поступку одричу свог наследног дела у корист мушких наследника (мајка у корист синова, сестре у корист браће итд).

#####

**КООРДИНАЦИОНИ ЦЕНТАР СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ
И РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ЗА КОСОВО И МЕТОХИЈУ**

КОНВЕНЦИЈА О ЕЛИМИНАЦИЈИ СВИХ ОБЛИКА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ ЖЕНА

Београд, 2003.

КОНВЕНЦИЈА О ЕЛИМИНАЦИЈИ
СВИХ ОБЛИКА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ ЖЕНА

Права жена на КиМ су одувек била дискриминисана због застарелих албанских патријархалних обичаја. Савремени положај жене на КиМ може се сагледати кроз више призми. Најпре, жене неалбанског порекла трпе сва ограничења својствена актуелној косметској свакодневици – угрожена безбедност, ограничена слобода кретања, ограничен приступ судовима и другим органима локалне самоуправе, ограничена радна и синдикална права и друго.

Надаље, КиМ представља уточиште за многе починиоце кривичних дела из области организованог криминала. На КиМ се, према извештајима УНМИКа, налази око 140 јавних кућа у којима се обавља проституција. Такође, трговина женама (“sex trafficking”) и децом је врло распрострањена. У том смислу, међународни тужиоци и судије су предузели законске радње и против више лица спровели кривичне поступке.

У прилог дискриминацији Српкиња на КиМ, наводимо кривични поступак који је вођен пред Окружним судом у Призрену против двојице Албанаца.

Наиме, Халит Гури и Ментор Краснићи су 21. јула 1999. године у Призрену упали у кућу породице Мирчевић и Крстић, које су остале незаштићене након повлачења српских и југословенских снага безбедности. Том приликом на лицу места лишили су живота Видосава Мирчевића и Рада Крстића, док су њиховим супругама Љубомирки Мирчевић и Слободанки Крстић нанели тешке телесне повреде. Краснићи и Гури осуђени су на 18, односно 15 година затвора, с тим што је након суђења остао утисак пуномоћника оштећених да су могли бити и строжије кажњени. Наводимо, да су адвокати одбране вређали српске адвокате, пуномоћнике оштећених, говорећи да следећи пут кад буду долазили у Призрен понесу пасоше, јер је Косово за Србију иностранство.

#####